



# İNSAN&İNSAN

BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

SAYI/ISSUE: 4 BAHAR/SPRING 2015 ISSN: 2148-7537

## MAKALELER / ARTICLES

---

EMRE TANSU KETEN

*Küresel Bir Modele Doğru Çin Medyası  
Chinese Media: Towards a Global Model*

SEYFİ SAY

*Propaganda için Kullanılan Bir Örtmece Olarak  
Kamu Diplomasisi Kavramı  
The Term Public Diplomacy Employed as a Euphemism for  
Propaganda*

SÜLEYMAN SIDAL

*İkinci Dünya Savaşı Sonrası Polonya Sinemasında Milliyetçi  
Muhafazakâr Bir Yönetmen: Andrzej Wajda  
A Nationalist-Conservative Director in Polish Cinema After the  
Second World War: Andrzej Wajda*

İNCİ YAKUT

*16. Yüzyıl Osmanlı Dönemini Konu Alan Dönem Filmi Anlatısı  
için Bir Sembolik Anlam Taşıyıcısı Olan Döneme Özgü  
İpek Lifli Giysi Dokumalarının Özellikleri  
The Features of Silk Fiber Clothing Weavings Relating to Period  
Being a Symbolic Meaning Producer for the 16th Century Ottoman  
Period Film Narrative*

## İNSAN HAKLARI KİTAPLIĞI / HUMAN RIGHTS LIBRARY

---

*Çocuk Haklarına Dair Sözleşme  
Convention on the Rights of the Child*



# İNSAN&İNSAN

## BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

### Hakkında

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi üç ayda bir elektronik olarak yayımlanan akademik hakemli bir dergidir. Bahar, Yaz, Güz ve Kış sayıları Nisan, Temmuz, Ekim ve Ocak aylarında yayımlanır.

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi çok alanlı bir dergidir. Çevre, edebiyat, eğitim, etik, felsefe, hukuk, iktisat, ilahiyat, iletişim, işletme, mimari, müzik, psikoloji, sağlık, sanat, siyaset, şehir, tarım, tarih, teknoloji, toplum, turizm, uluslararası ilişkiler, yönetim ve yöntembilim alanlarında insana dair, özgün bakış açısına sahip akademik araştırma, inceleme ve çalışmalara yer verir. Dergiye gönderilen yazılar yayın kurulunun ön değerlendirmesinden sonra, anonim en az iki hakem tarafından incelenir.

İNSAN&İNSAN, Sayı/Issue: 4 Bahar/Spring 2015, ISSN : 2148-7537

Elektronik Yayın Adresi : [www.insanveinsan.org](http://www.insanveinsan.org)

**Sahibi:** Okur Yazar Derneği, Ayvansaray m. Yeni Usul s. no: 2. 34085 Fatih İstanbul, [bilgi@insanveinsan.org](mailto:bilgi@insanveinsan.org)

**Editör:** Doç. Dr. Abdulkadir Şenkal

### Editör Yardımcıları

Arş. Gör. Ali Minarlı, Buşra Erimli, E-posta: [editor@insanveinsan.org](mailto:editor@insanveinsan.org)

### Yayın Kurulu

Prof. Dr. H. Emre Bağçe  
Prof. Dr. Yüksel Dede  
Doç. Dr. Ebubekir Ayan  
Doç. Dr. Abdullah Özkan  
Doç. Dr. Abdulkadir Şenkal  
Yrd. Doç. Dr. Harun Kırılmaz  
Yrd. Doç. Dr. Cengiz Sunay

### Danışma & Hakem Kurulu

Prof. Dr. Hakan Altıntaş  
*Gaziantep Üniversitesi*  
Prof. Dr. H. Emre Bağçe  
*Marmara Üniversitesi*  
Prof. Dr. Hakan Çetintaş  
*Balıkesir Üniversitesi*  
Prof. Dr. Yüksel Dede  
*Gazi Üniversitesi*  
Prof. Dr. Vedat Demir  
*İstanbul Üniversitesi*  
Prof. Dr. Esra Hatipoğlu  
*Marmara Üniversitesi*  
Prof. Dr. Metin Işık  
*Sakarya Üniversitesi*  
Prof. Dr. Özer Kanburoğlu  
*İstanbul Aydın Üniversitesi*  
Prof. Dr. Aşkın Keser  
*Uludağ Üniversitesi*  
Prof. Dr. Mustafa Ökmen  
*Celal Bayar Üniversitesi*  
Prof. Dr. Fuat Sekmen  
*Sakarya Üniversitesi*  
Prof. Dr. Kemalettin Şahin  
*Ondokuz Mayıs Üniversitesi*  
Doç. Dr. Banu Kakdenizli  
*Yeditepe Üniversitesi*

Doç. Dr. Ebubekir Ayan  
*Marmara Üniversitesi*  
Doç. Dr. Güven Bakırezer  
*Kocaeli Üniversitesi*  
Doç. Dr. Cemal Baltacı  
*Süleyman Demirel Üniversitesi*  
Doç. Dr. Kaya Bayraktar  
*Yalova Üniversitesi*  
Doç. Dr. Fatih Demir  
*Celal Bayar Üniversitesi*  
Doç. Dr. Adem Doğan  
*Cumhuriyet Üniversitesi*  
Doç. Dr. Filiz Erdemir Göze  
*Gazi Üniversitesi*  
Doç. Dr. Gülcan Işık  
*Gazi Üniversitesi*  
Doç. Dr. Kutay Karaca  
*İstanbul Gelişim Üniversitesi*  
Doç. Dr. Hikmet Kırık  
*İstanbul Üniversitesi*  
Doç. Dr. Sadık Öncül  
*Bartın Üniversitesi*  
Doç. Dr. Mehmet Özçağlayan  
*Marmara Üniversitesi*  
Doç. Dr. Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekci  
*Gazi Üniversitesi*  
Doç. Dr. Barış Özdal  
*Uludağ Üniversitesi*  
Doç. Dr. Abdullah Özkan  
*İstanbul Üniversitesi*  
Doç. Dr. Hakan Samur  
*Mardin Artuklu Üniversitesi*  
Doç. Dr. Şükrü Sim  
*İstanbul Üniversitesi*  
Doç. Dr. Abdulkadir Şenkal  
*Kocaeli Üniversitesi*  
Doç. Dr. Rıdvan Şentürk  
*İstanbul Ticaret Üniversitesi*

Doç. Dr. Ahmet Şimşek  
*Sakarya Üniversitesi*  
Doç. Dr. Soyalp Tamçelik  
*Gazi Üniversitesi*  
Doç. Dr. Abdullah Taşkesen  
*Sakarya Üniversitesi*  
Doç. Dr. Yıldırım Torun  
*Yalova Üniversitesi*  
Doç. Dr. İnci Yakut  
*Kocaeli Üniversitesi*  
Doç. Dr. Gökhan Kürşat Yerlikaya  
*Yalova Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Dr. Salih Akkanat  
*Gümüşhane Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Dr. Ednan Ayzav  
*Kocaeli Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Dr. Yusuf Budak  
*Kocaeli Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Dr. Anıl Ertok Atmaca  
*Karabük Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Dr. İhsan Karlı  
*Kocaeli Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Dr. Nazım Kartal  
*Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Dr. Harun Kırılmaz  
*Sakarya Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Dr. Seçil Özey  
*Marmara Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Dr. Lütfi Sunar  
*İstanbul Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Dr. Mert Sunar  
*Medeniyet Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Dr. Cengiz Sunay  
*Yalova Üniversitesi*  
Yrd. Doç. Coşkun Taştan  
*Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi*  
Dr. Ahmet Tetik

# İÇİNDEKİLER

## CONTENTS

### MAKALELER

#### ARTICLES

- 
- EMRE TANSU KETEN  
*Küresel Bir Modele Doğru Çin Medyası*  
*Chinese Media: Towards a Global Model* 4
- 
- SEYFİ SAY  
*Propaganda için Kullanılan Bir Örtmece Olarak*  
*Kamu Diplomasisi Kavramı*  
*The Term Public Diplomacy Employed as a Euphemism for*  
*Propaganda* 22
- 
- SÜLEYMAN SIDAL  
*İkinci Dünya Savaşı Sonrası Polonya Sinemasında Milliyetçi*  
*Muhafazakâr Bir Yönetmen: Andrzej Wajda*  
*A Nationalist-Conservative Director in Polish Cinema After the*  
*Second World War: Andrzej Wajda* 45
- 
- İNCİ YAKUT  
*16. Yüzyıl Osmanlı Dönemini Konu Alan Dönem Filmi Anlatısı*  
*için Bir Sembolik Anlam Taşıyıcısı Olan Döneme Özgü*  
*İpek Lifli Giysi Dokumalarının Özellikleri*  
*The Features of Silk Fiber Clothing Weavings Relating to Period*  
*Being a Symbolic Meaning Producer for the 16th Century Ottoman*  
*Period Film Narrative* 69
- 
- İNSAN HAKLARI KİTAPLIĞI  
HUMAN RIGHTS LIBRARY
- 
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 83
- 
- Convention on the Rights of the Child* 102
-

## Küresel Bir Modele Doğru Çin Medyası

EMRE TANSU KETEN\*  
emretansuketken@gmail.com

**Özet:** Çin, 1991 sonrası “tek kutuplu” dünya sahnesine ABD’ye alternatif bir siyasi güç olarak çıkmasıyla ve 2008 krizinin ardından dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelmesiyle dikkatleri üzerine çekmektedir. Maoist bir işçi devletinden, yüzlerce milyarderi olan ve “dünyanın imalathanesi” olarak anılan günümüz Çin’ine uzanan yolda birçok ekonomik reform hayata geçirilmiş, ancak siyaset alanında aynı cüretle bir dönüşüm tercih edilmemiştir. Bu ekonomik reformların sonucu olarak, tek partili iktidar yapısı değişmeden kalsa da, “parti medyası” yerini “medya sektörü”ne bırakmıştır. Devrimin başından 1970’lerin sonuna kadar tamamen parti denetiminde olan Çin medyası, 1980’lerle birlikte özel sektöre açılmış, 2000’lerden itibaren ise özel sektörün ağırlığına geçmiştir. Ancak, sahiplik yapısı itibarıyla çoğunluğu özel sektörün elinde olan Çin medyasında, Çin Komünist Partisi, söz sahipliğini elden bırakmamış, sansür, oto-sansür ve manipülasyon araçlarını kullandığı, kendine has bir kontrol sistemi geliştirmiştir. Bu çalışmada, Çin medya sisteminin yapısı, işleyişi ve dinamikleri incelenerek, bu yapının temel dayanağının işçi devleti geçmişinden kalan politik miras mı, yoksa neoliberal ekonomik yönelimin otoriter düzenlemeleri mi olduğu ve Çin medya sisteminin “neoliberal otoriterleşme” rotasına giren ülkeler için bir medya kontrol modeli sunup sunmadığı tartışılacaktır.

**Anahtar kelimeler:** Çin medyası, medya politikaları, basın özgürlüğü, neoliberalizm.

### Giriş

Mao Zedong liderliğinde gerçekleştirilen 1949 Devrimi’nin ardından uzun bir dönem kamusal mülkiyet ve merkezi planlama ile ekonomik hayatını şekillendiren Çin Halk Cumhuriyeti (Çin), 1978 yılında hayata geçirdiği reformlarla serbest piyasa ekonomisine kademeli bir şekilde geçiş sürecini başlatmış, 1990’ların başından itibaren ise bu alandaki girişimlerini arttırarak küresel düzeyde hatırı sayılır bir ekonomik güç haline gelmiştir.<sup>1</sup> 2008 yılında ABD ve Avrupa’da başlayan ekonomik krizi en az hasarla atlatan Çin, büyük devletlerin krizle boğuştuğu yıllarda ekonomik büyümesini sürdürmüş, dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD’yi dahi kendisine borçlandırmıştır (Yıldızoğlu, 2014). Afrika ve Güney Amerika kıtalarına sermaye ihraç eden ve “dünyanın imalathanesi” olarak anılan Çin, başta Batılı ülkeler olmak üzere bütün güçlerin dikkatini üzerine çekmektedir.

Ekonomik alanda güçlenmesinin yanı sıra Çin, dünya arenasında gerçekleşen siyasi çekişmelerde de güçlü bir taraf olarak konumlanma çabasıdadır. Soğuk Savaş’ın

\* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü.

1 Çin’in 1979 sonrası yaşadığı ekonomik ve siyasi dönüşüm ile 2000’ler boyunca gerçekleştirdiği ekonomik büyüme hakkında ayrıntılı metinler için bkz: Gökten (2012), Landsberg ve Burkett (2006), Gürel (2011), Dirlik (2012), Ergenç (2010).

sona ermesinin ardından kendisini mutlak hakim olarak ilan eden ABD'nin Yeni Dünya Düzeni tezlerine karşılık 1990'larda alternatif bir güç odağı yaratma çabalarını hızlandıran Çin, 1996'da Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan gibi komşu ülkelerle Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nü kurmuştur. Bu örgütün amacı, Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından her türlü siyasi müdahaleye açık hale gelen Orta Asya coğrafyasının bu müdahalelerden uzak tutulması ve iki büyük ülke olarak Çin ve Rusya'nın bölgedeki çıkarlarının korunmasıdır (Harvey, 2008, 71). Ancak Çin bu örgütün ekonomik anlamda güçsüzlüğünün farkında olduğundan, ŞİÖ'yü bölgesel askeri bir ittifak olarak kabul edip daha geniş düzeyde bir ekonomik işbirliği arayışını sürdürmüş ve bu arayışın sonucu BRICS olarak anılan ülkeler topluluğu olmuştur (Üngör, 2009, 33-34).

Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan oluşan BRICS ülkeleri 2009 yılından itibaren her yıl düzenlenen zirvelerde bir araya gelmekte ve ortak ekonomi politikaları üretmektedir. 2014 yılında Brezilya'da düzenlenen zirvede Dünya Bankası'na alternatif teşkil edecek BRICS Yatırım Bankası'nın kurulması kararı alınmıştır. BRICS ülkeleri, 3 milyarlık bir nüfus, gezegenin dörtte birine denk gelen bir yüzölçümü, dünya toplam GSMH'sinin yüzde 28'ine ve son on yılda gerçekleşen toplam büyümenin yüzde 50'sine sahip bir ekonomi ile büyük bir gücü teşkil etmektedir. Kuşkusuz bu gücün en önemli bileşeni ise Çin'dir.

Batı merkezli dünya sistemine alternatif yaratma hedefinde olan Çin, Batılı ülke siyasetçileri ve aydınları tarafından demokratik olmamakla, basın özgürlüğünü tesis etmemekle ve sansürcülükle eleştirilmektedir (Dirlik, 2012, 100). Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nin tek başına iktidar olduğu ve başka herhangi bir politik örgütlenmeye izin vermediği ülkede sivil toplumun ve bununla bağlantılı olarak medyanın gelişimi, gerek ekonomik ve siyasi bir güç olarak geleceği şekillendirme potansiyelinden, gerekse sahip olduğu nüfus ile insanlığın önemli bir kısmını oluşturmasından dolayı, sadece Çin'i değil bütün dünyayı ilgilendirmektedir.

Bu çalışmada, Çin'in medya sistemi incelenecek ve bu sistemin, siyaseti mümkün kılan bir kamusal alan anlamında, sivil toplumla ilişkisi değerlendirilecektir. Bu sistemin incelenmesi ve liberal tezlerin "özgür" medya ile sivil toplum/piyasa ekonomisi arasında kurduğu ilişkinin Çin üzerinden değerlendirilmesi, kuşkusuz, demokrasi, kamusal alan, sivil toplum ve iletişim gibi kavramların yeniden düşünülmesini ve ortaya çıkan çelişkiler üzerinden en az Çin kadar Batı medyasının yapısal sorunlarının da ortaya konmasını gerektirmektedir. Çin gibi, Türkiye'ye -coğrafi, siyasi ve kültürel olarak- uzak bir ülkenin medya sisteminin mercek altına alınması, kesinlikle egzotik bir eylem olarak anlaşılmamalıdır. Çin'in kurduğu medya sistemi ve bunun politik yaşamla olan ilişkisi, neoliberal otoriterlik<sup>2</sup> eğilimlerinin güç kazandığı dünya

2 Neoliberalizm, kapitalizmin 1970'lerle birlikte içerisine girdiği kriz sonrasında, sermayeyi yeniden yapılandırmak ve emeği sermaye karşısında güçsüzleştirmek üzere ortaya konulan bir politikadır (Savran, 2008, 113). İkinci Dünya Savaşı sonrasında geliştirilen sosyal devlet yapısının tasfiye edilmesi ve emeğin örgütlü/güvenceli niteliğinin ortadan kaldırılması, klasik liberalizmin aksine neoliberalizmi güçlü bir devletle özdeşleştirmiştir. İlk neoliberal düzenlemenin 11 Eylül 1973'te Şili'de kanlı bir darbeyle hayata geçirildiği düşünüldüğünde, neoliberal politikaların Batı tipi liberal demokrasilerin söylemsel düzeydeki temel ilkeleriyle açıkça çelişir bir nitelikte olduğu görülmektedir. Soğuk savaş sonrası eski bürokratik işçi devletlerinin güçlü kapitalist ülkeler olarak ortaya

sathında, benzer bir yapı kurmak arzusunda olan ülkeler için “başarılı” bir model olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, Çin’in, medya sistemini de şekillendiren, otoriter yapısının sosyalist bir yönetimin aksine neo-liberal düzenlemeler üzerine inşa edildiği; demokrasinin ekonomik gelişmeye feda edildiği neo-liberal otoriterizmin Batı dünyası içinde yer alan ülkelerde dahi ciddi bir eğilim oluşturduğu ve halkın politikaya katılımı anlamında demokratik bir kamusal alanın “istikrar” uğruna kısıtlanmasının ancak medya sistemine yönelik otoriter bir düzenlemeyle mümkün olmasından ötürü, neo-liberal otoriter bir medya modeli olarak Çin medyasının önemli bir örnek oluşturduğu öne sürülecektir.

### **Çin’in ekonomik ve politik dönüşümü**

19. yüzyıla kadar büyük bir ekonomik güç olarak varlığını sürdüren Çin İmparatorluğu, önce İngiltere, ardından ise Japonya karşısında aldığı yenilgilerin ardından uzun sürecek bir bozgunluklar dönemine girmiştir (Huang, 2005, 274). Bu istikrarsızlık ve iç savaş dolu dönemi sona erdiren, ÇKP’nin muzaffer çıktığı, 1949 Devrimi’dir. Devrimle birlikte iktidara geçen ÇKP, büyük bir nüfusa ve yüzölçümüne sahip, ancak sinai anlamda gelişmemiş bir ülkeyi kalkındırma hedefini önüne koymuştur. O günden bugüne Çin Halk Cumhuriyeti’nin tarihini, ekonomi politikaları alanında, üç döneme ayırabiliriz (Gürel, 2011, 19). Birinci dönem 1949 ile 1978 yılları arasında kapsayan dönemdir ve bu dönemde özel mülkiyet tamamen yasaklanmış, kamusal mülkiyet temelinde bir ekonomi şekillendirilmiştir. Ancak bu dönem hedeflenen ekonomik gelişme başarısız, bunun üzerine 1958 yılında “Büyük İleri Sıçrama” politikası ortaya atılmış, ancak bu politika da halkın daha fazla yoksullaşmasından başka bir sonuç vermemiştir. 1978’den 1990’ların ortasına kadar süren ikinci dönemde ise, Mao’nun halefi Deng Şioping atıl kalan üretici güçleri aktifleştirmenin yolunun piyasaları özel girişimlere açmaktan geçtiğini öne sürmüş ve ekonominin kapitalistleştirilme sürecini tedrici şekilde başlatmış, ancak partinin politik/ideolojik yapısını korumuştur (Landsberg ve Burkett, 2006, 53). Üçüncü dönem olarak niteleneceğimiz 1990’ların ortasından günümüze dek uzanan zaman diliminde ise özelleştirmeler tamamlanmış, Çin tamamıyla kapitalist bir niteliğe kavuşurken, oldukça sıkı ve kontrollü bir şekilde yönetilen parti de iç işleyişinde bir takım reformlara gitmiştir. Bu son döneme damgasını vuran siyasi yöneliş ekonomik büyüme, siyasal ve bölgesel bütünlük ve bağımsızlık şeklinde belirlenmiş (Adıbelli, 2010, 156), milliyetçilik ve kalkınmacılık parti politikasının ana rengi olurken, Marksist köklerinden arındırılmış “Çin usulü bir sosyalizm” icat edilmiştir (Zhao, 2012, 152).

2001 yılında, ÇKP’nin kuruluşunun 80. yıldönümü kutlamasında konuşma yapan Genel Sekreter Jiang Zemin, ortaya attığı “Üç Temsiliyet Teorisi” ile parti içerisindeki değişimlerin sinyallerini vermiştir. Bu teoriye göre, ilk olarak kapitalistlerin partiye girmesini engelleyen tüzük maddesinin kaldırılarak, partinin girişimcilere açılma-

---

çıkması, ancak demokratik bir düzen kurmadan bu kulvarda ilerlemesi, piyasa ekonomisiyle demokrasinin birbirine koşut olduğunu öne sürenleri boşa düşürmüştür. Michael Ignatieff, dikkate değer bir makalesinde, günümüz dünyasının liberal demokratik kapitalizmler ve otoriter kapitalizmler olarak iki kutba ayrıldığını, özellikle otoriter kapitalist ülkelerin daha az zararla atlattıkları 2008 ekonomik krizinin ardından, otoriter kampa olan inancın ve sempatinin arttığına işaret etmiştir (Ignatieff, 2014).

sı, ikinci olarak Çin'in geleneksel kültürünün sahiplenilip, geliştirilmesi ve üçüncü olarak partinin, bir grup Han kökenli bürokratin hakimiyetinde bir yapı olarak gözükmesinin önüne geçilerek, parti organlarının her etnik kökenden geniş kitlelere açılması öngörülmüştür. 2002'de düzenlenen ÇKP 16. Kongresi'nde bütün bu yönelimler kararlaştırılmış, partinin yönetim kadrolarında yer alan yaşlı üyelerin yüzde 50'si emekli edilerek, yerleri -içerisinde kapitalist girişimciler de olan- genç üyelerle doldurulmuştur. Zemin, kongrede yaptığı konuşmada, "Çine özgü sosyalizmin" kurucu unsurlarını şöyle açıklamıştır:

*Reform sürecindeki dönüşümlerin sonucunda ortaya çıkan özel girişimcilik, uzmanlık, yabancı şirketlerde yöneticilik, serbest meslek sahipliği gibi meslek gruplarının hepsi Çinli özellikleriyle sosyalizmin kurucularıdır. İleri üretici güçlerin bir parçası olan bu grupları ve aynı zamanda entelektüelleri ve gençleri partiye dahil etmek için çalışmalıyız (aktaran Altun, 2014, 92).*

1990'larda devlete ait işletmelerin büyük bir bölümü özelleştirilirken, işçilere iş güvencesi sağlayan birçok yasa da yürürlükten kaldırılmıştır. Yaklaşık 900 milyonluk bir işgücüne sahip Çin, "az ücret yüksek istihdam" olarak özetlenebilecek bir politikayla Batılı şirketleri ülkesinde fabrika açmaya teşvik etmiştir (Harvey, 2008, 102). Büyük şirketlerin ürünlerini ürettiği bir alan olmanın yanı sıra, Çin son dönemde, özellikle elektronik ve bilişim alanında piyasaya etkili bir şekilde girmiş kendi şirketleriyle de dikkat çekmektedir. İşte bu süreç, Çin'in 2008 krizinden en az etkilenen ülkeler arasında yer almasını ve dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna gelmesini sağlamıştır (Dirlik, 2012, 101). Ekonomide merkezi planlamanın kazandırdığı deneyimleri, kapitalist piyasa ekonomisine geçiş sürecinde etkili şekilde kullanan ÇKP, siyasi yapının, elinde bulundurduğu mutlak iktidarı sarsabilecek bir şekilde dönüşmemesi için çok dikkatli davranmış, 1989 yılında gerçekleşen Tiananmen eylemlerinde olduğu gibi, muhaliflerini şiddetle bastırmaktan geri durmamıştır.

Bugün artık Çin'in tamamen kapitalist bir ülke olduğu, piyasasının kapitalist kural-lara göre işlediği herkes tarafından kabul edilen bir gerçek halini almışken, ÇKP'nin tek partili yönetiminin devam etmesi bir çelişki olarak anılmaktadır. Oysa, Ernest Gellner başta olmak üzere birçok düşünür, piyasa ekonomisinin sivil toplumu güçlendireceğini, güçlenen sivil toplumun ise kaynaşmış olan devlet ve toplumu birbirinden ayırarak demokrasiyi inşa edeceğini savunmuştu (Layton, 2006, 17). Günümüzde Çin medyasının çok büyük bir kısmının özel sektöre geçtiği ve çalışmanın ileriki sayfalarında aktarılacağı gibi, sayıları yüzbinlerle ifade edilen sivil toplum örgütlerinin ülkeyi baştan aşağı sardığı görülebilmekte ise de, serbest bir tartışma ortamının sağlanması, siyasete katılma hakkı, çok partili sistem, yöneticilerin seçimle belirlenmesi gibi temel demokratik ilkeler günümüz Çin'in de sağlanmamakta, kimi durumlarda ise engellenmektedir. Buna rağmen, Batılı yazar ve siyasetçilerin, bu ülkede piyasa ekonomisinin kök salmasından, bu toprakların, kendi ülke şirketlerinin ticari faaliyetine açılmasından büyük bir memnuniyet duyduğu; Çin'i demokratik olarak nitelermeseler de, gerçekleşen piyasalaşma hamlesi ve partide yaşanan reformlar nedeniyle, ülkenin eski totaliter yapısından kurtulduğuna inandıkları not edilmelidir (Hachten ve Scotton, 2010, 17).

## Çin'de Kamusal Alan

Yukarıda açıklanan tespitlerden sonra, kamusal alanın oluşturucusu olan toplumsal hareketler, aşağıdan siyaset örgütleyen gruplar ve geniş anlamıyla sivil toplum kuruluşlarının Çin'de nasıl bir varlığı bulunmaktadır sorusunun cevabı araştırıldığında ise şu gerçekler dikkati çekmektedir. Araştırmalara göre (The Economist, 2014) Çin'de yaklaşık 500 bin sivil toplum örgütü faaliyet yürütmektedir. Bunların politik olarak nitelendirilebilecek olanları, ÇKP'nin parasal desteğiyle kurulmuşlardır ve temel olarak parti propagandası yapmaktadırlar. Çin'in yüzölçümü düşünüldüğünde, politik propaganda için parti örgütlerinin yeterli olmadığı, burada devreye devletten bağımsız görünen derneklerin girdiği görülmektedir. Bunların dışında kalan sivil toplum kuruluşlarının ise doğrudan politikayla ilgili olmayan dernekler/kuruluşlar olduğu söylenebilmektedir. Örneğin, AIDS'le mücadele, çeşitli hastalıklara yakalananlarla yardımlaşma, Budizm ve Taoizm gibi inançları yaygınlaştırma, çevreyi koruma, nesli tükenmekte olan hayvanları koruma gibi amaçlarla kurulan dernekler Çin sivil toplumunun büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

Bunların dışında, ÇKP haricinde herhangi bir partinin kurulmasına izin verilmemektedir. Siyaset yapmak isteyenler sadece ÇKP'ye üye olabilmekte, getirdiği ekonomik ve kariyer avantajları nedeniyle ÇKP üyeliği çekici bir konum halini almaktadır:

*Bugün Çin'de orta sınıfın ÇKP ile kurduğu yakın ilişki, bu imtiyazlardan pay almaya yönelik bir olgu olarak değerlendirilebilir. Öyle ki, sıklıkla Çin'deki reform sürecinin kaybedenleri arasında ilk sırada gelen göçmen işçiler arasında bile ÇKP üyeliği, iş bulma, şehirde tutunma, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerden yararlanmanın bir yolu olarak görülmektedir (Altun, 2014, 91).*

ÇKP'nin, bugün itibariyle işçi sınıfının ya da köylülüğün partisi olmasından ziyade, toplumun bütün katmanlarını kapsayan, tarihsel olarak karşısında yer aldığı burjuva sınıfını da bünyesinde barındıran bir parti olduğu söylenebilir. ÇKP bu yapısıyla, siyasetlessiz ya da siyaset üstü bir parti olarak nitelenebilir. Ülkedeki sendikal örgütlenme de, siyasi parti yapısına benzer bir yapıdadır. Ülkedeki bütün sendikalar, partiye bağlı Ulusal Sendikal Federasyon'un yönetimi altındadır ve işçilerin bu sendikalar dışında bir sendikaya üye olması ya da yeni bir sendika kurması mümkün değildir. Bu yapı işçilerin siyasi olarak örgütlenmesini engellese de, sendikasız bir şekilde hayata geçirilen işçi direnişleri ortaya çıkmaktadır.

“Birçok araştırmacıya göre Çin orta sınıfları önemli ölçüde kariyer odaklı yaşayan, siyasal katılım ve aktivizm seviyesi düşük bir gruptur” (Altun, 2014, 94). Bunu, en çok izlenen, takip edilen medya içeriklerinin eğlence odaklı olması, internetin genel olarak alışveriş ve sosyal iletişim için kullanılması ve ülkede -kısa süreli bir Hong Kong parantezi hariç- ne daha sağa doğru ne de daha sola doğru yönelen politik hareketlerin ortaya çıkmamasından da görebiliriz (Rocca, 2011, 120).

## Çin Medyası

Çin'de, modern anlamda, ilk gazeteler -diğer bütün sömürge ülkelerinde olduğu gibi- sömürgeci ülkeler tarafından çıkartılmıştır. Bu gazetelerin içerikleri Batılı dev-



letlerin görevlendirdiği kişiler tarafından, kendi ülkelerinin siyasi çıkarları doğrultusunda şekillendirilmiştir. Ancak, kısa bir süre sonra bağımsızlıkçı ve komünist hareketler de medyayı bir araç olarak kullanmaya başlamış, 20. yüzyılın ilk yarısında Çin, Batılı değerleri aktaran gazetelerle komünist gazetelerin rekabetine sahne olmuştur (Zhao, 2012, 146).

Çin Devrimi'nin ardından, yukarıda değinilen ekonomik dönemleştirmeye koşut olarak Çin medyası da 1949'dan 1979'a dek tamamen devlet mülkiyetinde ve kontrolünde olmuştur. Örneğin, 1979 yılının başlarında ülke genelinde yayımlanan 69 adet günlük gazetenin tamamı devlet mülkiyetindedir ve bu gazetelerin içerikleri parti propagandasıyla sınırlıdır (Shirk, 2011, 7). Mao'nun ölümünün ardından partinin içerisine girdiği reform sürecine uygun olarak medya sektöründe de özel girişimlere izin verilmiş, ancak bu alanda yapılan yatırımlar diğer sektörlerden daha sıkı bir şekilde denetlenmiştir. O günden bugüne, medya sektöründeki devlet dışı kurumların sayısı artsa da, medya kurumları üzerindeki devlet kontrolünün herhangi bir şekilde azalmadığı söylenebilmektedir.

Çin hükümetleri, medya üzerindeki bu kontrol mekanizmasını çıkardıkları yasalarla düzenlemişlerdir. 1982 tarihli Anayasa'nın 35. Maddesi yurttaşların ifade, toplantı yapma, gösteri düzenleme ve basın-yayın yoluyla düşüncelerini aktarma özgürlüğüne sahip olduğunu tanımlasa da, aynı metnin 38. Maddesi "Çin halkının saygınlığının korunması", 51. madde "özgürlükler kullanılırken diğer yurttaşların zarar görmemesi", 53. Madde "kamu düzeni ve devlet sırlarının korunması" ve 54. Madde "anavatanın çıkarlarının korunması" ilkeleriyle bu maddenin pratik hayatta kullanılabilirliğini kısıtlamışlardır (Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası, 2004). 1988 tarihinde çıkarılan "Devlet Sırlarının Korunması Kanunu" ile de "devlet sırrı" kavramı geniş bir şekilde tanımlanmış, kanunun 20. maddesi devlet sırlarının basın yayın organları aracılığıyla ifşa edilemeyeceğini bildirmiştir (Çin Halk Cumhuriyeti Devleti Sırlarının Korunması Kanunu, 1988). 1992'de yürürlüğe konulan "Haber ve Yayıncılık Alanında Gizlilik Hakkında Düzenleme" adlı belgeyle birlikte, Çin için hassas olarak kabul edilen meseleler hakkında haber, araştırma ve program yapılması zorlaştırılmıştır. Bu düzenlemenin hükümleri, hassas konularda yapılan haberlerin ya da güven duyulmayan kaynaklara başvuru metinlerin ancak devletin resmi haber ajansının onayının ardından yayımlanabilmesini öngörmektedir (Gazetecileri Koruma Komitesi, 2008).

Çin'de resmi ve özel bütün medya kurumlarının yayınları ÇKP'ye bağlı *Propaganda Bürosu* ve devlete bağlı *Basın ve Yayıncılık Genel İdaresi* tarafından denetlenmektedir. *Propaganda Bürosu*, ülkedeki basın ve yayın faaliyetleri konusunda en yetkili kurumdur. Medya organlarının ideolojik/politik olarak yönlendirilmesi, gazetecilerin devlet politikalarına uyumlarının kontrol edilmesi ve resmi propaganda içeriklerinin hazırlanması<sup>3</sup> ile birlikte partiye bağlı gazete, televizyon ve radyoların yayınları-

3 ÇKP, propaganda faaliyetini, içe yönelik (duinei) ve dışa yönelik (duiwai) olarak ikiye ayırmakta, propandadayı ise dört kategori altında toplamaktadır: politik, ekonomik, kültürel ve sosyal. İçe yönelik propaganda *Propaganda Bürosu* tarafından hazırlanırken, dışa yönelik olanı ise yine bu büroya bağlı *Dış Propaganda Ofisi* tarafından üretilmektedir (Brady, 2006, 60).

nın yönetilmesi bu büronun görevleri arasındadır (Qinglian, 2008, 23-24). Gazete, dergi, televizyon ya da radyo kurmak isteyen herhangi birisi, *Basın ve Yayıncılık Genel İdaresi*'nden izin belgesi almak zorundadır. Ancak bu izin belgesinin alınabilmesi için ya doğrudan *Propaganda Bürosu*'ndan ya da, yerel düzeyde bir girişimse, partiye bağlı birimlerin (yerel yönetim, gençlik kolları, kadın federasyonu) yöneticilerinden onay alınmalıdır (Qinglian, 2008, 25). Bunun yanı sıra, *Propaganda Bürosu*, gazetecilik mesleğine başlayacak adayların katılmak zorunda olduğu; Marksizm, Çin tarihi, Çin sosyalizmi ve gazetecilik etiği gibi başlıkları kapsayan bir eğitim programı düzenlemektedir (Qinglian, 2008, 37). *Propaganda Bürosu*, içinde birçok alt bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan, yayıncılık bölümü kitap basımı ve dağıtımıyla, kültür ve sanat bölümü sergi, tiyatro ve aynı alandaki diğer faaliyetlerle, *Ulusal Felsefe ve Sosyal Bilimler Planlama Ofisi*, bilimsel faaliyet ve yayınlarla ilgilenmektedir (Brady, 2006, 61).

Devletin resmi televizyon kanalı *China Central Television (CCTV)* 1958 yılında kurulmuştur. 1990'lı yıllarda bünyesindeki kanal sayısını arttıran CCTV bugün 45 ayrı kanalda yayın yapmaktadır. Bu kanalların büyük bir kısmı, tematik kanallardır (spor, kültür, müzik gibi). Çin'in bütün bölgelerini kapsayacak şekilde yayın yapan tek televizyon kanalı CCTV'dir. Sayısı binleri bulan özel kanalların tamamı yerel düzeyde ya da birkaç eyaleti içerisinde alacak şekilde bölgesel yayın yapmaktadır. Bunun yanı sıra, Çin'in uluslararası alanda ağırlığını arttırma politikasına uygun olarak İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Arapça, Rusça ve Japonca yayın yapan CCTV kanalları da kurulmuş, böylece yayın kapsama alanı Afrika ve Latin Amerika'ya dek genişletilmiştir. Bu kanallar hem uydu üzerinden hem de ilgili bölgelerin karasal yayınları üzerinden insanlara ulaşmaktadır. CCTV'nin ve resmi haber ajansı Xinhua'nın başta ABD olmak üzere birçok bölgede büroları da bulunmaktadır (Chen ve Liang, 2010, 85-86).

Devletin haber ajansı *Xinhua* ise 1931 yılında kurulmuştur. Ajansın bugün, Çin'in dışında 107 bürosu bulunmaktadır. Yabancı dillerde 20 farklı gazete ve çok sayıda dergi yayımlamaktadır. Çin'in en çok satan gazetesi *Reference News* bu ajans tarafından çıkartılmaktadır. En çok satan ikinci gazete olan ÇKP gazetesi *People's Daily*'nin içeriği de yine bu ajans tarafından üretilmekte, diğer medya organlarının yayımlayacağı içeriklerin ideolojik şekillendirilmesi de bu ajans tarafından takip edilmektedir (Lee, 2002, 76). Devlete ait köklü ve güçlü diğer bir kurum ise *Çin Uluslararası Radyosu*'dur. 1931 yılında yayına başlayan ve bugün itibarıyla Çince yayını 9 ayrı kanaldan sürdüren radyo, Çin dışında, Türkçe dahil, 50 dilde yayın yapmaktadır.

1990'lı yıllar, diğer alanlarda olduğu gibi, medya alanında yaşanan hızlı ticarileşme/piyasalaşma ile, medya sektörünün özgünlüğünün farkında olan siyasi iktidarın bu alandaki ideolojik kontrolü elinden bırakmak istememesi şeklinde ortaya çıkan bir gerilime sahne olmuştur (Ma, 2000, 17). Bu gerilim sonucunda şekillenen medyaya baktığımızda, özel sektörün binlerce televizyon kanalı ve gazete ile medya sektörünün mutlak çoğunluğunu oluşturduğunu, ticari ilişkiler (reklam, prodüksiyon vs.) noktasında devletten özerkleştiğini ve Batılı medya gruplarının ülkeye yatırım yapabildiğini söyleyebiliriz. Ma'nın ifade ettiği gibi (2000, 22), devlet ve medya sektörü şirketleri arasında, karşılıklı çıkarların (ekonomik ve siyasi) korunmasına yönelik

bir geleneğin yerleşikleştiği bile söylenebilir. Çin medyasında bu anlamda, de facto içerik bölüşümü de gerçekleştirilmiştir. Genel olarak bakıldığında, resmi medya organları ÇKP çizgisinde yayın yaparken, özel medya organları ekseriyetle eğlence, magazin, mizah, alışveriş ve spor gibi başlıklarda apolitik içerikler üretmektedir.

Çin'de bugün 2 bin civarında gazete yayımlanmaktadır. Bunların yaklaşık bin tanesi günlük yayımlanırken, günlük toplam tirajlarının 85 milyon olduğu belirtilmektedir. Bu rakam dünyanın toplam günlük gazete tirajının yüzde 21.7'sinin oluşturmaktadır (Ke, 2010, 50). Ma, en büyük kontrolün hâlâ gazeteler üzerinde gerçekleştirildiğini, yerel düzeyde yayımlanan dergilerde ve televizyonlarda, kısmen marjinal politik yorumların, pornografik materyallerin ve şiddet içeren görüntülerin dolaşıma girebildiğini aktarmaktadır (2000, 19).

### Çin Medyasının Yapısal Sorunları

Günümüz Çin medyasının en önemli yapısal sorunlarının başında sansür ve oto-sansür gelmektedir. Propaganda Bürosu'nun sıkı bir şekilde izlediği medya organlarına yönelik sansür, çoğunlukla yayın öncesi gerçekleştirilmekte, böylece ilgili haberler okuyucuya ulaşmadan engellenmektedir. Özellikle parti ileri gelenlerinin demeçlerinin nasıl haberleştirileceği konusunda titizlik gösterilmekte, hangi meselelerin hükümet için hassas olduğu ya da hassas hale gelebileceği düzenli bir şekilde editörlere bildirilmektedir (Stockmann, 2013, 81). Bunun yanı sıra, televizyon, radyo ve sinema gibi alanlarda da sansür işletilmektedir. Örneğin, 2005 yılında yönetmen Lou Ye'nin *The Summer Palace* adlı filmi, barındırdığı cinsel içerikli görüntüler ve Tiananmen Eylemleri ile ilgili imâları nedeniyle sakıncalı bulunmuş, yönetmenin filmi revize etmeyi kabul etmemesi üzerine film tüm ülkede yasaklanmıştır (Liu, 2010, 172).

Stockmann (2013, 84), gerek partinin verdiği gazetecilik eğitimi sayesinde, gerekse gazetecilerin kendi aralarındaki sosyal bağlar nedeniyle oto-sansürün kurumsallaştığını ileri sürmektedir. Bir haberin peşine düşen gazeteci ya haberin hiçbir zaman yayımlanmayacağını düşünerek, ya başına bir şey gelebileceğinden endişelenerek ya da ülkesinin çıkarlarını her şeyin önüne koyarak haberin peşini bırakabilmektedir.

Tong ve Sparks'a (2009, 346) göre, somut bir sorunu ya da yolsuzluk yapan güçlü bireyleri haberleştirmek yerine, bu sorunlardan genel bir şekilde bahsetmek, böylesine tehlikeli konularda kimseyi işaret etmeyen haberler yapmak Çinli gazeteciler için daha güvenli görülmekte ve tercih edilmektedir. Bunun yanı sıra gazeteciler, haberlerinin yayımlanma şansını arttırmak için konularını ve bu konuları araştırma yöntemlerini dikkatli bir şekilde seçmektedir.

Çin devletinin basına yönelik çıkardığı yasalarda "devlet sırrı" kavramı üzerinden oluşturduğu sansür yapısı da, araştırmacı gazetecilik önünde bir engel olarak durmaktadır. Qinglian'a (2008, 56) göre, "devlet sırrı" kavramının tanımı oldukça geniş tutan Çin, 1990'lardan başlayarak birçok gazeteciye devlet sırlarını sızdırmak suçlamasıyla hapse atmıştır. Örneğin, 2002 yılında, kan toplama kampanyası üzerinden Çin geneline HIV virüsü yayılması olayı ile ilgili istatistikler paylaşan Dr. Wan Yanhai görevinden alınmış ve tutuklanmıştır. HIV yayılımını devlet sırrı olarak du-

yuran devlet ayrıca virüsün yayıldığı bölgelerde enfekte olan kişilerle söyleşi yapan gazetecilerin meslek kariyerlerini de sonlandırmış, birkaç gazeteyi de kapatmıştır (Qinglian, 2008, 62).

Çin medyasının etik sorunlarından bir diğeri, *paid journalism* (youchang xinwen) olarak adlandırılan, rüşvet olarak tanımlayabileceğimiz yapıdır. Medyanın ticarileşmesi sürecinde ortaya çıkan bu yapısal bozukluk, gazetecilere veya haber kuruluşlarına, herhangi bir haberi yayımlaması ya da yayımlamaması için para verilmesini tanımlamaktadır. Bu paraların kırmızı zarf içinde verilmesinden dolayı, bu işlem “kırmızı zarf” olarak da anılmaktadır (Zhang, 2009, 184).

Çin’de görev yapan yabancı muhabirlere yönelik engelleyici ve şüpheli tutumun, 2003 yılından sonra değişmeye başladığı görülmektedir. 2003’te Çin’in genelinde ortaya çıkan ve yüzlerce insanın ölümüne sebep olan Akut Solunum Yetmezliği Sendromu nedeniyle gözlerin çevrildiği Çin, olayı haberleştirmek için ülkesine gelen gazetecilere yardımcı olmuş; uluslararası alandaki olumsuz imajını tersine çevirebilmek için gazetecilerle işbirliği yapması gerektiği fikrine varmıştır (Zhang, 2012, 529). Bu doğrultuda, 2008 Beijing Olimpiyatları öncesinde, yabancı gazetecilerin ülke içinde dolaşabilmesi izin belgesi almaları zorunluluğu -Tibet hariç-kaldırılmıştır. Olimpiyatlar sırasında dünyaya yönelik yeni bir Çin imajı vermek için gazetecileri ülkesine davet eden Çin, bu çabasında başarılı olmuş gibi görünmektedir (Zhang, 2012, 530). Ancak, Çin devleti için oldukça hassas bir yerde duran Tibet ve Sincan bölgelerindeki meseleler hakkında yapılan haberler hâlâ sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmaktadır. Bu tip konularla ilgilenip hükümetin tepkisini çekmek ve vizelerinin iptal edilmesine sebep olmak istemeyen yabancı gazetecilerin de oto-sansür uyguladıkları söylenebilir.

### **Bir İstisna Bölgesi: Hong Kong**

1997 yılında İngiltere yönetiminden Çin’e devredilen Hong Kong, medya kontrolü konusunda farklı bir yapı arz etmektedir. Özerk Yönetim Bölgesi statüsünde olan Hong Kong’ta medya sektörünün de Çin’den özerk bir yapıda olduğu söylenebilir. Özel girişimlerin ezici bir ağırlıkta bulunduğu Hong Kong’ta, ABD başta olmak üzere birçok yabancı şirketin büyük yatırımları bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı İngiliz yönetimi altındayken kurulan şirketlerin devamı niteliğindedir (Ma, 2000, 20). Hong Kong, 1997 yılına kadar, İngiltere tarafından dünyanın sayılı finans merkezlerinden birisi haline getirilmiş, Çin de bu yapıyı bozmayarak bölgenin özerkliğini sürdürmüştür. Ancak 1997’den bu yana finansal ve ticari önemini arttıran bölgede, herhangi bir demokratikleşme yapılmamış, yönetim ÇKP’nin istekleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu anlamda, Çin’de karşımıza çıkan piyasalaşma ve merkezi yönetim arasındaki gerilim, Hong Kong’ta tarihi ve uluslararası bir nitelik de kazanmaktadır. Bu gerilim 2014 yılının Ekim ayında bir dizi protestonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Genel oy hakkı talep ettiklerini söyleyen yüzbinlerce insan Çin yönetimine karşı eylemler düzenlerken, Batılı medya grupları, gaz bombalarına karşı eylemcilerin şemsiye kullanması nedeniyle, bu hareketi “şemsiye devrimi” olarak nitelendirmiştir (Kaiman, 2014). Çin hükümetinin bu sürece yaklaşımı, Batılı

güçlerin eylemleri kısıktırdığı ve abarttığı yönünde olmuştur. Ancak dünya medyasının haber yapma ve görüntü alma olanakları kısıtlanmamış, bütün dünya eylemleri yakından takip edebilmiştir.

Sonuç olarak, Çin'de karma<sup>4</sup> bir medya sisteminin olduğu iddia edilebilir. Ne Batılı anlamda liberal bir medya sektörü, ne de eski medya teorilerinin bahsettiği tarzda tamamen devlet kontrolünde bir medya ordusundan söz edilebilmektedir. Ma'ya göre (2000, 26), Çin medyasını tanımlamak için elimizdeki teorik açıklamalar yetersiz kalmakta, yeni bir kuramsal çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Zhao ise, bu noktada, medyanın bağımsızlığını sadece mülki bağımsızlık olarak anlayan ve haberin kaynakları ile çıkar grupları gibi faktörleri saf dışı bırakan Batılı medya teorilerini eleştirmekte, Çin modelinin bu teorileri işlevsiz kıldığını öne sürmektedir (Zhao, 2012, 150). Buna rağmen, Çin'deki basın özgürlüğünün baskı altında olduğu, medyanın kamusal görevlerini yerine getiremediği açıktır. Sınır tanımayan gazeteciler örgütünün 2014 basın özgürlüğü endeksinde Çin'in 180 ülke arasında 175. sırada yer alması, Batılı tanımlamaların dışında, bir demokrasi sorununa işaret etmektedir (Sınır Tanımayan Gazeteciler, 2014).

### Çin'de İnternet Mecrası

Çin'de internetin halkın kullanımına açıldığı 1997'den bugüne, iktidar organları ile internet arasında, bazı dönemler sıkı bir kontrolün, bazı dönemler ise müsamahakâr bir tavrın egemen olduğu karmaşık bir ilişki gelişmiştir (Marolt, 2011, 53). İnternetin yaygınlaştığı 2000'lerin sonlarında bu aracın etkisinin farkına varan devlet, siyasi kontrol ve ideolojik eğitim için interneti daha fazla önemsemeye başlamıştır. Bunun yanında Çin küresel internet mecrasında da etkisini bir hayli arttırmış, 641 milyon internet kullanıcısıyla bu alanda açık ara liderliği elde etmiştir (Internet Live Stats, 2014).

Marolt'a göre (2011, 54), Çin Devleti, internet üzerindeki kontrol mekanizmasını üç farklı şekilde işletmektedir. Bunlar doğrudan sansür, oto-sansür ve "dinamik manipülasyon"dur. Doğrudan sansür, çoğunluğu Batı kaynaklı olmak üzere internet sitelerinin ve sanal hizmetlerin yasaklanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin'de şu an Facebook, Twitter, Google, Youtube, Wikipedia, Blogspot, BBC gibi büyük şirketlerin sahibi olduğu internet siteleri yasaklıdır. Bu sitelere VPN ve Proxy gibi güvenlik kontrolünü aşmaya yönelik programlarla dahi girilememektedir. Ancak, özellikle sosyal medya mecralarının Çinli muadilleri bulunmakta ve bu siteler milyonlarca kullanıcıya hizmet vermektedir. Facebook'un Renren, Twitter'ın Sina Weibo, Youtube'un Youku, Ebay'ın Taobao ve Google'ın Baidu ile ikame edildiği ülkede (Herald, 2015, 24) özel şirketlere ait bu sitelerin piyasa değerleri milyar dolarlarla ölçülmektedir.<sup>5</sup> Anlık mesajlaşma hizmeti veren Tencent sitesinin 630 milyon, Ren-

4 James Curran ve Myung-Jin Park (2005, 3), 1956'da yayımlanan Basının Dört Kuramı kitabında çizilen medya sistemleri tablosunun artık geçersiz olduğunu, Otoriter, liberter, Toplumsal sorumluluk ve Sovyet-totaliter olarak tasniflendirilen dünya medyasının, merkezi iktidarların güçlü, piyasanın ise özel olduğu ülkelerin ortaya çıkmasıyla yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

5 Çin'de faaliyet gösteren internet sitelerinin piyasa değerlerini gösteren ayrıntılı bir liste için bkz. Xia ve Kennedy (2015, 163).

ren'in 170 milyon, yine Facebook benzeri bir sosyal medya mecrası olan Qzone'un 481 milyon, Sina Weibo'nun ise 400 milyonu bulan kullanıcı sayıları bu pazarın büyüklüğünü göstermektedir. Bu durum Çin'le yakın ilişkileri olan Brezilya, Rusya ve Hindistan'daki yerel sosyal medya sitelerinin varlığıyla birlikte değerlendirildiğinde; Facebook, Twitter ve Youtube gibi dev şirketlerin küresel etkisinin ve pazar paylaşımının sınırlanması yönünde bir eğilimin var olduğu anlaşılmaktadır (Halıcı, 2011).

Çin hükümetine bağlı olan ve sayıları on binleri bulan internet gözetim memurları, sakıncalı içerikleri tespit etmek ve sosyal medya mecralarının gidişatını kontrol etmekle görevlidir. Batı kaynaklı internet sitelerini yasaklayarak internetin politik içeriğini kontrol altında tutan devlet, Çin'e ait arama motorlarında "demokrasi" ve "devrim" gibi kelimelerin aratılmasını da engellemektedir. Bunun yanı sıra, internet hakkındaki düzenlemeler ve internetin nasıl "sorumlu" bir şekilde kullanılacağını hatırlatan uyarılar yurttaşlara, Jingjing ve Chacha isimli iki anime maskot tarafından iletilmektedir. Polis kıyafetleri içerisindeki bu maskotlar, sadece yasak bir siteye girilmesi halinde değil, kurallara uygun bir kullanım sırasında da, sadece sınırları hatırlatan mesajlar iletmek için ortaya çıkabilmektedir (King vd., 2013, 5). Bu maskotlar, sansür ile oto-sansürün birleştiği bir noktada hizmet vermektedir. Yurttaş bu maskotlarla, hem sansürlenmiş bir içeriğe ulaşmak istedikleri noktada karşılaşmakta, hem de bunların uyarıları doğrultusunda internet kullanımına çekidüzen vermektedir. Gerçekliğine inandığı bir haberi, ileride başına gelebilecekleri göz önüne alarak yayımlamayan gazeteci gibi internet kullanıcısı da inandıklarını bu mecrada dile getirmemekte, kendi kontrolünü kendisi sağlamaktadır.

Çin'de internet kontrolünün üçüncü yöntemi ise hükümet tarafından internet mecrasındaki gündemin belirlenmesi ve süregelen tartışmaların manipüle edilmesini kapsamaktadır. *Wumaodang* olarak adlandırılan ve görevleri internet içeriğini parti politikaları lehine düzenlemek ve interneti kanunlara aykırı şekilde kullananları yetkili makamlara ihbar etmek olan 280 bin kişilik bir partili ordusu, bu mecranın resmi ideolojiye uygun şekilde düzenlemesine yardımcı olmaktadır (Marolt, 2011, 56). Mikroblog sitelerinden, sosyal paylaşım platformlarına, forumlardan, bloglara ve haber siteleri yorumlarına kadar her alanda faaliyet gösteren parti yorumcuları, sanal ortamda normal/sivil kullanıcı olarak gözükseler de, partiden düzenli maaş almaktadırlar. ÇKP'nin internet kontrolünü daha etkili kılmak için 2005 yılında kurduğu bu ekip, genellikle part time çalışan üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır (Bandurski, 2008).

Özetle, internet içeriğinde siyasi kontrol sağlamak için doğrudan sansüre başvuran Çin Devleti, internetin özgül nitelikleri nedeniyle birçok açık barındıran bu yöntemi, çeşitli önlemler ve caydırıcı bir tutum ile beslediği oto-sansür ve düzenli maaş alan parti "gönüllülerinden" oluşturduğu manipülasyon ordusuyla sağlamlaştırmaktadır. Herald (2015), bütün bu kontrol mekanizmalarıyla hareket alanı daraltılan Çin internet mecrasında kullanıcıların interneti bütün olanaklarıyla birlikte kullanamayacağını savunmaktadır. Bundan dolayı, Çinli internet kullanıcılarını, interneti başta politik katılım olmak üzere, etkin bir şekilde kullanmayı niteleyen "netizen" (internet yurttaşı) olarak değil, sade kullanıcılar (users) olarak ele almaktadır. Çin'in, po-

püer sosyal medya sitelerini etkisizleştirme çabası, sadece bu siteleri yasaklamakla yetinmeyip, kendi sosyal medya ağlarını oluşturup, bunları -ülke içerisinde- popü-lerleştirilmesiyle başarıya ulaşmıştır.

### **Küresel Bir Model Olarak Çin Medyası**

Burada tartışılması gereken, Çin'in bu yapısının anakronik bir "komünist" yönetim tarzından mı, yoksa başka dinamiklerden mi kaynaklandığıdır. Zhao'ya göre Çin Devrimi, başlı başına bir kamusal alanın ve siyasal mücadelenin sonucudur. ÇKP, iktidarı alırken sadece askeri gücünü değil, halkı ikna etme, onları siyasal müca-deleye katma gücünü de kullanmıştır (Zhao, 2012, 151). Fakat, 1979'dan sonra Çin Devrimi'nin siyasal, kültürel ve ekonomik geleneği sona ermiştir. O nedenle Çin'in komünist ya da sosyalist bir devlet olduğunu söylemek gerçekte pek uyuşmayan bir iddia olacaktır. Zhao (2012, 150) bu noktada, Çin'in yaklaşık son 30 yıldır, iletişim, haberleşme ve örgütlenme üzerinde kurduğu baskının, ülkenin ekonomik büyüme-sinin anahtarı olan ucuz emeğin yaratılması bağlamında işlevsel olduğunu; yani, bu baskıların ortadan kalkıp işçilerin bir kamusal alan olarak sendikalarda örgütlenme-sinden en fazla zararlı çıkacak olanın yine Batılı büyük şirketler olacağını vurgula-maktadır.

Bu eleştirilerin izini Çin'de yatırım yapan Batılı şirketlerin tavırları üzerinden sür-mek mümkündür. 1993 yılında "özgür" medyanın diktatörlüklere korku salacağını" söyleyen ABD'li medya patronu Rupert Murdoch, 2000'lerde ise, haberleriyle Çinli yöneticileri kızdıran BBC'nin World Service kanalını, Çin'de sahibi olduğu Asian Star uydusunun kanal listesinden çıkartmıştır. Buna benzer bir şekilde, yine Murdoch'a ait HarperCollins yayıncılık şirketi, kararlarıyla ÇKP'yi rahatsız eden Hong Kong'un son İngiliz valisi Chris Patten'in kitabını yayımlamaktan vazgeçmiştir. Murdoch'un oğlu da, verdiği çeşitli söyleşilerde, Batı medyasının Çin'i kasti şekilde olumsuz res-mettiğini ileri sürmüştür (Wayne, 2006, 112). Bütün bunlar göz önüne alındığında, Batılı şirketlerin, ekonomik çıkarları doğrultusunda demokrasi isteminden feragat ettikleri söylenebilir.

Burada temel sorun, Arendt'in belirttiği anlamda, siyasetin sonunun gelmesi tehli-kesidir. Siyasetin bütünüyle ulaştığı anlamsızlık ve siyasal sorunların hızlı bir şekilde içerisine girdiği çıkmazlar, ülke yönetiminin tamamen teknikleşmesine, mutabakat yerine sonuç almayı göz önünde bulunduran bir çeşit neoliberal totalitarizme yol açmaktadır. Bu totalitarizm, Çin gibi ülkelerde tek parti şeklinde teknik bir yüzle ortaya çıkarken, Batılı ülkelerde piyasa belirlenimli ve "insani yüzü" bir totalitarizm olarak şekillenmektedir (Bensaid, 2006, 91). Bu ortamda, karşımıza çıkan politikasız bir politikadır (Zhao, 2012, 147). Gauchet bu eğilimi şu şekilde özetler:

*Biz bireysel olarak giderek daha fazla özgür hale gelmekteyiz; ancak elde ettiğimiz bu özgürlük, ortak kaderimizi biçimlendirme bakımından giderek daha az önem taşımakta. Kısacası, kişisel hayatımızın iktidarını ele geçirdikçe kolektif olarak daha az iktidar sahibi olur hale geliyoruz (Gauchet, 2013, 174).*

Neoliberal otoriterlik ya da otoriter kapitalizm olarak anılan bu olgu, sadece Çin'e özgü bir eğilim değildir. Rusya, Hindistan, Brezilya, İran, Meksika ve Macaristan gibi birçok ülke, kapitalist rekabetin "yıpratıcı" etkilerinden korunmak ve uluslararası rekabete sağlam bir iç politikayla karşılık vermek için, ekonomik gelişme için demokrasinin feda edildiği bir yönetim tarzına doğru evrilmektedir. Demokrasi yerine tek adam/tek parti yönetiminin tercih edilmesi, demokrasinin beslenme kanalları olan kamusal alan ve medyanın katı düzenlemelerle sesinin kısılmasını gerektirmektedir. Bu anlamda da, Çin medya sistemi bir model olarak öne çıkmaktadır.

Örneğin, küresel alan gerilemekte olan liberal demokratik Batılı ülkeleri değil, yükselişte olan Çin, Rusya ve Türkiye gibi "liberal olmayan demokrasilere" sahip ülkeleri örnek aldığını (Lyman ve Smale, 2014) ve Macar ulusunu rekabetçi bir şekilde örgütleyebilecek bir sistemi hedeflediklerini söyleyen AB üyesi Macaristan'ın başbakanı Victor Orban, mutlak çoğunluğu elinde bulundurduğu parlamentodan Aralık 2010'da çıkarttığı Basın ve Medya Kanunu ile kamusal yayıncılığı siyasal iktidarın denetimine geçirmiş, internet dahil bütün medya alanlarının içeriğine müdahale etme, gerekirse sansür uygulama yetkisini de hükümete vermiştir (Uslu, 2014).

BRICS ülkelerinden olan ve dünyanın en kalabalık ikinci nüfusunu barındıran Hindistan da, tıpkı Çin gibi, sahip olduğu 450 milyonluk işgücü potansiyelini ucuz emek olarak pazarlayarak büyüme yolunu seçmiştir (Meriç, 2009). Çin'de imalat sanayiinde kullanılan ucuz emek gücü, bu ülkede çağrı merkezlerinde yoğunlaşır. Dünyanın dört bir yanındaki binlerce büyük şirketin çağrı merkezi Hindistan'dan hizmet vermektedir. Gelir bakımından zenginler ile yoksullar arasında bir uçurumun bulunduğu Hindistan, dünya ekonomi arenasında büyüyen bir güç olarak boy göstermektedir. Çok partili bir demokratik sisteme sahip olan Hindistan, Ulusal Parti Başkanı Narendra Modi'nin son seçimleri kazanmasının ardından sıklıkla Çin'le karşılaştırılmaya başlanmıştır<sup>6</sup>. Bu karşılaştırmalarda öne çıkan şey, Hindistan'ın demokratik yapısının ekonomik gelişmeye engel olduğu yönündedir. Bunun farkında olan Modi hükümeti, bir takım düzenlemeler hayata geçirmekte, BRICS ülkeleriyle işbirliği içerisinde ekonomisini yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır.

Bunun yanı sıra, medya sistemi de yeni hükümetin hedefindedir. Modi hükümeti, 2015'in mart ayında, ülkelerinde Çin İletişim Okulu benzeri bir okul açacaklarını, gazetecilik eğitiminde *Pekin Modeli*'ni örnek alacaklarını duyurmuştur (Venugopal, 2015). Hintlilerin *Pekin Modeli* olarak andıkları model, yukarıda aktardığımız gibi, Çin'de gazetecilerin sadece mesleki eğitim değil, bunun yanında siyasi ve ideolojik bir eğitimden geçtikleri eğitim modelidir. Milliyetçi bir retorik eşliğinde tekçi bir siyasi yapı oluşturmaya çalışan Modi, buna uygun gazeteciler yetiştirmek için medya eğitiminde Çin'i örnek almaktadır. Bunun yanı sıra, Modi hükümeti döneminde,

6 Örneğin Deniz Gökçe Hindistan ve Çin'i şöyle karşılaştırmaktadır:

The Economist dergisi durumu çok güzel özetlemiş. 30 yıl evvel Çin reforma başlamış ve ortalama yıllık kişi başına gelirini 300 dolardan bugün 6750 dolara çıkartmış. Böylece 100 milyonlarca insan sefalet ve fakirlikten kurtulmuş oldu. Hindistan'da ise 30 yıl evvel Çin ile kabaca eşit olan kişi başına gelir, bugün ancak Çin kişi başına gelirinin dörtte birinden daha az bir düzeye gelebilmiş. Hindistan bugün işsiz, kötü eğitilmiş, sağlıksız, fakir ve aç insanların ülkesi denebilir. [...]Hindistan'da işler zor ama Modi değişim getirebilir! Tabii her şeye rağmen Hindistan'ın bir demokrasi geleneği olması işinin Çin'den zor olduğu anlamına geliyor! (Gökçe, 2014).



gerek geleneksel medya üzerinde, gerekse sosyal medyada sansür ve denetimin genişlediği iddia edilmektedir (Mishra, 2014).

## Sonuç

Çin Halk Cumhuriyeti 1970'lerin ikinci yarısında girdiği ekonomiyi kapitalistleştirme sürecinin içinden, büyük bir ekonomik güç olarak çıkmıştır. Bu süreçte, medya sektörü dahil olmak üzere bütün ekonomik alanlar özelleştirilip, serbest piyasaya açılırken, yönetimin tek partili yapısı korunmuştur. ÇKP'nin mutlak hakimiyetine dayanan Çin'de medya sektörü özelleştirilmesine rağmen kontrol edilmeye, yeni medya mecralarının da içinde olduğu iletişim ortamları baskılanmaya devam etmektedir. Basın özgürlüğü konusunda eleştirilen Çin, bu alanda, yakın bir gelecekte reforma gidecek gibi gözükmemekte, aksine güçlendirdiği devlet medyasıyla, kapsama alanını Afrika ve Latin Amerika kıtalarına dek genişletmektedir.

Bütün bu tarihsel süreçle birlikte değerlendirildiğinde, Çin'de politikasız bir sivil toplum ve kamusal görevlerini yerine getiremeyen bir kamusal alan olduğunu söyleyebiliriz. Çin medyası da, parti görüşlerini halka aktaran ve tamamen kâr elde etmeye yönelik olmak üzere iki parçalı yapısıyla bu gerçeğin içerisinde yer almaktadır. Ege-men paradigmanın söyleminin aksine ne piyasa ekonomisine geçiş, ne de gelişkin bir iletişim sistemi (Wolton, 2012, 43-44) Çin'de demokrasinin kurulmasının koşulu olabilmıştır. Çinliler güçlü ve bağımsız bir Çin'i "demokratik bir Çin" imgesinden daha fazla arzulamaktadır. Bu nedenle güçlü Çin'i yaratacak bir tek parti iktidarını meşru görmektedir (Rocca, 2011, 120) Yeni medya araçları şaşırtıcı seviyede alışveriş ve eğlence için kullanılmakta, politik meseleler halkın ilgisini pek çekmemektedir. Çin'in bu yapısını ortaya çıkartan neden, Mao dönemi uygulamaları ya da otoriter yönetim geçmişinden daha fazla, güncel küresel kapitalizmin işleyişi ve rekabetçi doğasıdır. Bu nedenle Çin'in içinde bulunduğu otoriter eğilimler, politik işlevi olmayan kamusal alan, demokrasi pahasına gerçekleştirilen ekonomik başarı ve bütün bunlara bağlı olarak medya sisteminin "başarılı" bir şekilde ehlileştirilmesi, diğer neoliberal otoriter eğilimli ülkeler için bir model olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik krizin gidişatı ve kapitalizmin rekabetçi doğasının dizginlerinden boşalması, devlet kaynaklı bir otoriterliğe sahip Çin'in bir dizi ülkeye daha model olmasına yol açabileceği gibi, Batı tipi liberal demokrasilere sahip ülkelerde de, ekonomi kaynaklı bir otoriterliğin yükselmesine neden olabilecektir. İki durumda da, ortaya çıkan öz niteliklerinden arındırılmış ve teknikleştirilmiş bir "politika"dır. Bu yeni "politika"nın çıktısı ise, sadece devlet uygulamalarını meşrulaştırma ve eğlence odaklı bir medya ortamı olacaktır.

**Kaynakça**

- Adıbelli, Barış (2010). *Pax Sinica: Çin'in Dünya Düzeni*, İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık.
- Altun, Sırma (2014). "Çin'de Orta Sınıf Tartışmalarına Bir Bakış". *Birikim*, 306: 90-95.
- Bandurski, David (2008). "China's Guerrilla War for the Web". *Far Eastern Economic Review*. Erişim Tarihi: 20 Şubat 2015. <http://feer.com/essays/2008/august/chinas-guerrilla-war-for-the-web>.
- "Beneath the Glacier". *Economist*, Erişim Tarihi: 23 Aralık 2014. <http://www.economist.com/news/china/21600747-spite-political-clampdown-flourishing-civil-society-taking-hold-beneath-glacier>.
- Brady, Anne Marrie (2006). "The Role Of CCP Central Propaganda Department in the Current Era". *Westminster Papers in Communication and Culture*, 3/1: 58-77.
- Chen, Anne Cooper ve Liang, Yu Leon (2010). "Television: Entertainment", *New Media For a New China*. Der., William A. Hachten ve James F. Scotton. Sussex: Wiley-Blackwell.
- "Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası" (2004). Erişim Tarihi: 14 Şubat 2015. [http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/node\\_2825.htm](http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/node_2825.htm). (İngilizce).
- "Çin Halk Cumhuriyeti Devleti Sırlarının Korunması Kanunu" (1988). Erişim Tarihi: 14 Şubat 2015. <http://www.lawinfochina.com/display.aspx?lib=law&id=1191>. (İngilizce).
- Dirlik, Arif (2012). *Küreselleşmenin Sonu mu?*, Çev., İsmail Kovucu, Veysel Batmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ergenç, Ceren (2010). "Komünist Çin'de Devrime Veda". *Birikim*, 251-252: 26-37.
- Gauchet, Marcel (2013). *Yurttaşını Arayan Demokrasi*, Çev., Zeynep Savaşçın. İstanbul: İletişim.
- Gazetecileri Koruma Komitesi (2008). *Media Law in China*. <https://cpj.org/reports/2008/06/12ii-2.php>. Erişim Tarihi: 9 Şubat 2015.
- Gökçe, Deniz (2014). "Hindistan Çin'in Yolundan Gidebilir mi?" *Akşam*, Erişim Tarihi: 8 Mart 2015. <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/hindistan-cinin-yolundan-gidebilir-mi/haber-311345>.
- Gökten, Kerem (2012). *Çin Yüzyılımı Anlamak: Afyon Savaşlarından Bugüne Çin'in Dönüşümü*. Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Gürel, Burak (2011). "Dünya Kapitalizminin Krizi ve Çin'in Yükselişi". *Devrimci Marksizm*. 13/14, 9-47.
- Hachten, William A. ve James F. Scotton (2010). "New Challenges to China's Media". *New Media For a New China*, Ed., William A. Hachten ve James F. Scotton Sussex: Wiley-Blackwell.
- Halıcı, Nihat (2011). "Çin'in Neden Facebook'a İhtiyacı Yok". *Bianet*, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2015. <http://www.bianet.org/biamag/medya/129015-cin-in-neden-facebook-a-ihtiyaci-yok>.
- Harvey, David (2008). *Yeni Emperyalizm*, Çev., Osman Akınhay. İstanbul: Everest Yayınları.

- Herald, David Kurt (2015). "Users, Not Netizens: Spaces And Practices on the Chinese Internet". *China Online: Locating Society in Online Spaces*. Ed., Peter Marolt ve David Kurt Herald. New York: Routledge.
- Huang, Ray (2005). *Çin Tarihi: Bir Makro Tarih Yaklaşımı*. Çev., Atilla Sönmez. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ignatieff, Michael (2014). "Are the Authoritarians Winning?". *The New York Review Books*, Erişim Tarihi: 13 Şubat 2015. <http://www.nybooks.com/articles/archives/2014/jul/10/are-authoritarians-winning>.
- Kaiman, Jonathan (2014). "Hong Kong's Umbrella Revolution". *The Guardian*, Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015. <http://www.theguardian.com/world/2014/sep/30/-sp-hong-kong-umbrella-revolution-pro-democracy-protests>.
- Ke, Guo (2010). "Newspaper: Changing Roles, New Media New China". *New Media For a New China*, Ed., William A. Hachten ve James F. Scotton. Sussex: Wiley-Blackwell.
- King, Gary, Pan, Jeniffer ve Roberts, Margaret (2013). "How Censorship in China Allows Government Criticism but Silences Collective Expression". *American Political Science Review*. Erişim Tarihi: 19 Şubat 2015. <http://gking.harvard.edu/files/gking/files/censored.pdf>.
- Landsberg, Martin Hart ve Paul Burkett (2007). *Küresel Çatışmanın Yeni Aktörü: Çin ve Sosyalizm*. Çev., Emre Balıkcı. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Layton, Robert (2006). *Order and Anarchy: Civil Society, Social Disorder and War*. New York: Cambridge University Press.
- Liu, Yong (2010). "Film: An Industry Versus Independents". *New Media For a New China*. Ed., William A. Hachten ve James F. Scotton. Sussex: Wiley-Blackwell.
- Lyman, Rick ve Alison Smale (2014). "Defying Soviets, Then Pulling Hungary to Putin". *New York Times*, Erişim Tarihi: 8 Mart 2015. <http://www.nytimes.com/2014/11/08/world/europe/viktor-orban-steers-hungary-toward-russia-25-years-after-fall-of-the-berlin-wall.html>.
- Ma, Eric Kit-wai (2000). "Rethinking Media Studies: The Case of China", *De-Westernizing Media Studies*, Der., James Curran ve Myung-Jin Park. London: Routledge.
- Marolt, Peter (2011). "Grassroots Agency in a Civil Sphere?" *Online Society in China*. Ed., David Kurt Herold ve Peter Marolt. New York: Routledge.
- Meriç, İlkay (2009). "Sefalet ve Çelişkiler Ummanı Hindistan". *Marksist Tutum*. Erişim Tarihi: 10 Mart 2015. [http://marksist.net/ilkay\\_meric/sefalet\\_ve\\_celiskiler\\_ummani\\_hindistan.htm](http://marksist.net/ilkay_meric/sefalet_ve_celiskiler_ummani_hindistan.htm).
- Mishra, Pankaj (2014). "India's Newest Baron Embraces Censorship". *Bloomberg View*. Erişim Tarihi: 8 Mart 2015. <http://www.bloombergview.com/articles/2014-06-01/india-s-newest-media-baron-embraces-censorship>.
- Natarajan, Kalai ve Xiaoming, Hao (2003). "An Asian Voice? A Comparative Study of Channel News Asia and CNN". *Journal of Communication*, 53(2): 300-314.
- Qinglian, He (2008). *The Fog of Censorship: Media Control in China*, New York:

- Human Rights in China Pub.
- Rocca, Jean Louis (2011). *Çin'in Sosyolojisi*, Çev., Arzu Nilay Kocası. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Savran, Sungur (2008). *Kod Adı Küreselleşme*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Shirk, Susan L. (2011). "Changing Media, Changing China". *Changing Media, Changing China*. Der., Susan L. Shirk. New York: Oxford University Press.
- Stockmann, Daniela (2013). *Media Commercialization and Authoritarian Rule in China*. New York: Cambridge University Press.
- Tong, Jingrong ve Sparks, Colin (2009). "Investigative Journalism in China Today". *Journalism Studies*, 10(3): 37-352.
- Uslu, Ateş (2014). "Macaristan'da Muhafazakârlık, Popülizm ve Paternalizm". *Başlangıç Dergi*, Erişim Tarihi: 14 Aralık 2014. <http://baslangicdergi.org/macaristanda-muhafazakarlik-populizm-ve-paternalizm-ates-uslu>.
- Üngör, Çağdaş (2009). "Çin ve Üçüncü Dünya". *İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi*, 41: 27-38.
- Venugopal, Vasudha (2015). "Government Plans to Set Up Dedicated University for Churning Out Quality Media Professionals". *The Economic Times*, Erişim Tarihi: 29 Mart 2015. [http://articles.economictimes.indiatimes.com/2015-03-17/news/60211946\\_1\\_media-professionals-journalism-communication-university](http://articles.economictimes.indiatimes.com/2015-03-17/news/60211946_1_media-professionals-journalism-communication-university).
- Wayne, Mike (2006). *Marksizm ve Medya Çalışmaları*, Çev., Barış Cezar. İstanbul: Yordam Kitap.
- Wolton, Dominique (2012). "Medyatik Kamusal Alanın Çelişkileri". *Kamusal Alan*, Der., Eric Dacheux, Çev., Hüseyin Köse. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Xia, Bingqing ve Helen Kennedy (2015). "The Role of Chinese Internet Industry Workers in Creating Alternative Online Spaces". *China Online: Locating Society in Online Spaces*. Der., Peter Marolt ve David Kurt Herold. New York: Routledge.
- Yıldızoğlu, Ergin (2014). "ABD'nin Çin Korkusu". *Cumhuriyet*, 5 Mayıs. Erişim Tarihi: 20 Ocak 2015. [http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/68153/ABD\\_nin\\_Cin\\_Korkusu.html](http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/68153/ABD_nin_Cin_Korkusu.html).
- Zhang, Di (2012). "How China-based Foreign Reporters' Aggressiveness Changed: The Honeymoon Effect of The Chinese Government's Media Relations Strategies". *Asian Journal of Communication*, 22(5): 528-548.
- Zhang, Shixin Ivy (2009). "What's Wrong with Chinese Journalists? Addressing Journalistic Ethics in China Through a Case Study of the Beijing Youth Daily". *Journal of Mass Media Ethics*, 24: 173-188.
- Zhao, Yuezhi (2012). "Understanding China's Media System in a World Historical Context". *Comparing Media Systems Beyond The Western World*. Der., Daniel C. Hallin ve Paolo Mancini. New York: Cambridge University Press.

## **Chinese Media: Towards a Global Model**

EMRE TANSU KETEN

**Abstract:** *China has been drawing attention both by having emerged after 1991 as an alternative political power in the “uni-polar” world supervised by the U.S and by having become the second largest economy after the crisis of 2008. Despite the economics reforms aimed at transition to the market economy that have transformed China into the “workshop of the world” and created hundreds of multibillionaires, the political sphere has remained intact. While the one-party political structure has been keeping its power, “party-controlled” press has in accordance with the transition to the market economy become “media sector”. Chinese press, which has completely been the state-managed from the beginning of the revolution to 1970s, began to be privatized in 1980s and the private sector has in 2000s had major share in the sector. In spite of widespread private ownership in the sector, Chinese Communist Party has developed specific censor, auto-censor and manipulation instruments in order to retain its authority on the press. Examining the structure, mechanism and dynamics of the Chinese media, the present study tries to understand whether the current situation is the political legacy of the workers state or it results from authoritarian regulations brought about by the transition to the neoliberal market economy and it will be discussed if China represents a new form of media overseeing regime for the countries that began to embrace “neoliberal authoritarianism”.*

**Keywords:** *Chinese media, media policy, freedom of the press, neoliberalism.*

## Propaganda için Kullanılan Bir Örtmece Olarak Kamu Diplomasisi Kavramı

SEYFİ SAY\*  
seyfisay@erciyes.edu.tr

**Özet:** Geçen yüzyılda sıkça ve yaygın biçimde kullanılmış olan propaganda terimi ile günümüzde onun yerini aldığı görülen kamu diplomasisi kavramı arasında bir benzerlik ve devamlılık ilişkisi bulunduğu görülmektedir. Kamu diplomasisi, genellikle, bir hükümetin, yabancı bir ülkenin vatandaş topluluğuyla doğrudan sosyal ilişki ve iletişim kurmak suretiyle ülkesinin dış politikasını yönetmesi ve ulusal çıkarlarını geliştirmesi çabası olarak tanımlanmaktadır. Propaganda ise, insanların düşünce ve faaliyetlerini etkilemek için tek yanlı olarak düzenlenmiş iletişim faaliyeti olarak görülmektedir. Bununla birlikte, birçok bilim adamı, kamu diplomasisi kavramının, zaman içinde gözden düşüp itibarsızlaşmış ve olumsuz çağrışımlarla yüklenmiş propaganda terimi için bir örtmece olarak kullanıldığını ileri sürmektedir. Yapılan tanımlar ve ilgili kavramlarla ifade edilen faaliyetler incelendiğinde, bu tür tespitlerin önemli bir gerçeklik payı içerdiği görülmektedir. Birçok ülkenin, önceden propaganda olarak kabul edilen faaliyetleri günümüzde kamu diplomasisi adı altında yürüttükleri anlaşılmaktadır.

**Anahtar kelimeler:** Kamu diplomasisi, yeni kamu diplomasisi, kültürel diplomasi, propaganda, iletişim, ulusal çıkarlar.

### Giriş

Günümüzde devletlerin dış politika faaliyetlerini ifade etmek için pek çok farklı kavram kullanılmaktadır. Bunlardan ikisinin, geçen yüzyılda çok sık ve yaygın biçimde kullanılmış olan propaganda ile yüzyılın sonunda onun yerini almaya başlamış bulunan kamu diplomasisi olduğu bilinmektedir. Ancak bu durumun, “Propaganda kelimesinin kullanılmaması, eskiden bu kavramın kapsamında yer aldığı düşünülen etkinliklerin ortadan kalkması anlamına mı gelmektedir, yoksa aynı faaliyetler kısmen veya tamamen kamu diplomasisi ismi altında başka bir etiketle yeniden mi üretilmektedir?” şeklinde bir soruyu akla getirmesi doğaldır. Ayrıca, “yeni kamu diplomasisi” adı altında gerçekleştirilen yeni teorileştirme çabalarının, mevcut kamu diplomasisi faaliyetlerinin gerçekte propaganda anlamına geliyor olmasından kaynaklanıp kaynaklanmadığı sorusu da önem taşımaktadır. Yine, kamu diplomasisini beyaz propagandadan farklı bir etkinlik olarak kabul etmek için yeterli gerekçeler bulunup bulunmadığı hususu da araştırılmaya değer bir konu durumundadır.

Bu çalışmada, büyük ölçüde teorik analize dayalı olarak bu sorulara cevap aranmaktadır. Burada önerilen düşünce, propaganda ile kamu diplomasisi arasında sınırları

\* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü.

belirli açık ve kesin bir farklılık ve ayrışmanın bulunmadığı, amaçları, yöntemleri, araçları ve kullandıkları teknikler itibarıyla birbirlerinden çok da farklı olmadıklarıdır. İlgili literatüre genel bir bakış denemesi olan bu çalışmada ileri sürülen argümanlar kamu diplomasisi alanında ortaya konulmuş bulunan kuramsal ve empirik verilere dayanmaktadır. Önce sırasıyla kamu diplomasisi ve propaganda kavramları çeşitli boyutlarıyla ele alınmakta, ardından ikisi arasındaki devamlılık ilişkisine ve benzer yanları ile ayrıldıkları noktalar konusuna değinilmekte, daha sonra da kamu diplomasisi teriminin propaganda kavramının yerine kullanılmaya başlanmış olmasının ardındaki asıl nedenler üzerinde durulmaktadır.

### **Kamu diplomasisi**

Kamu (*public*) ve diplomasi (*diplomacy*) kavramlarının birleşiminden oluşan kamu diplomasisi teriminin ortaya çıkışı 1856 yılına kadar uzanmaktaysa da, günümüzdeki anlamıyla kullanan ilk ismin Edmund Gullion olduğu bilinmektedir. Tufts Üniversitesi'nde Fletcher Hukuk ve Diplomasi Okulu'nun (*The Fletcher School of Law and Diplomacy*) dekanlığını üstlenmiş ve Edward R. Murrow Kamu Diplomasisi Merkezi'ni (*Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy*) kurmuş bulunan Gullion, 1965 yılında bu kavramın Uluslararası İlişkiler literatürüne girmesinin önünü açmıştır.<sup>1</sup>

Söz konusu kavramın farklı tanımları bulunmakla birlikte, bu terim, geniş anlamda, bir hükümetin, yabancı bir ülkenin vatandaş topluluğuyla doğrudan sosyal ilişki ve iletişim kurmak suretiyle ülkesinin dış politikasını yönetmesi ve ulusal çıkarlarını geliştirmesi çabalarını tasvir için kullanılmaktadır.<sup>2</sup> Kamu diplomasisi, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yayınladığı dokümanlara göre, kısaca, hükümet tarafından malî açıdan desteklenen ve başka ülkelerdeki kamuoylarını bilgilendirmeyi ya da etkilemeyi amaçlayan programları içerir.<sup>3</sup> Böylece başka ülkelerin hükümetleri, kamuoyları etkilenmek suretiyle yönlendirilmeye, bir başka deyişle, yönetici elit grup içindeki fikir ayrılıkları kamuoyu üzerinde tesis edilen etki vasıtasıyla istenilen yönde giderilmeye çalışılır. Kamuoyunda etki tesis edilmesi suretiyle yönetici elit grup içerisinde olumlu tutumu olan kesimlerin işinin kolaylaştırılması, olumsuz tutum sahiplerinin ise etkisizleştirilmesi ya da hareket alanlarının daraltılması amaçlanır.<sup>4</sup> Bu yüzden, birçok yazara göre, imaj geliştirilmesi, propaganda, ulus markalama (*nation branding*) gibi pek çok faaliyeti kamu diplomasisi uygulaması olarak nitelendirmek mümkündür.<sup>5</sup>

Kamu diplomasisinin geleneksel kavramsallaştırmalarının üç boyutu öne çıkardığı ileri sürülmektedir: İmaj üretimi, ulusal çıkarlar taraftarlığı ve ortak anlayışların

1 Nicholas J. Cull, "Public Diplomacy before Gullion: The Evolution of a Phrase", *Routledge Handbook of Public Diplomacy* içinde (19-23), ed. Nancy Snow ve Philip M. Taylor, New York: Routledge, 2009, s. 19.

2 Christopher Paul, *Strategic Communication: Origins, Concepts, and Current Debates*, Santa Barbara, California: Praeger, 2011, s. 35.

3 Jessica C. E. Gienow-Hecht ve Mark C. Donfried, "The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society", *Searching for a Cultural Diplomacy* içinde (13-30), ed. Jessica C. E. Gienow-Hecht ve Mark C. Donfried, USA: Berghahn Books, 2013, s. 14.

4 Erhan Doğan, "Kamu Diplomasisinin Sunduğu Fırsatlar ve Kısıtları Üzerine", *Kamu Diplomasisi* içinde (13-33), ed. Abdullah Özkan ve Tuğçe E. Öztürk, İstanbul: Tasam Y., 2012, s. 14.

5 Emel G. Oktay, "NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi'nin Artan Rolü", *Uluslararası İlişkiler*, 9/34 (2012), s. 128.

teşvik edilip geliştirilmesi.<sup>6</sup> Ancak, böylesi kavramsallaştırmaların birtakım öngörüsüzlük ve yetersizlikler içerdiği önu sürülmekte ve neden olarak şu özellikler sayılmaktadır: Birincisi, mevcut tanımlar ‘güç’ temeli üzerine kuruludur; kamu diplomasisi, devletin kullanımındaki gücün sadece bir aracı olarak görülür ve genelde imaj üretimi devletin ‘yumuşak gücü’nün bir parçası olarak değerlendirilir. İkincisi, benimsenen yaklaşımlar ulus-devlet merkezlidir; kamu diplomasisinin ulus-devletlerin çıkarlarına nasıl daha iyi hizmet edebileceği keşfedilmeye çalışılır, bunun ötesinde bir şey amaçlanmaz. Üçüncüsü, söz konusu tanımlar tek yanlı, mazeret üretici ve ideolojiktir; ulus-devletlerin gücünü arttırmayı hedefler. Ulus-devletlerin çıkarlarının retorik olarak savunulması suretiyle onların benimsedikleri değerlerin ve ideolojilerin desteklenmesi ve böylece söz konusu devletlerin gücünün geliştirilmesi hedeflenir. Bu bakış açısına göre, böylesi kavramsallaştırmaların zeminini oluşturan siyaset düşüncesinin kökleri Uluslararası İlişkiler kuramındaki realizm ve neorealizm akımlarına dayanmaktadır. Realist yaklaşım; devletin en önemli uluslararası aktör olduğunu, ayrıca devlet politikasının, onun güvenliğinin ve gücünün azami düzeye çıkarılması için, izlenen her bir yolun maliyetinin ve faydasının rasyonel değerlendirilmeye tâbi tutulması esası üzerine kurulu bulunduğunu, ahlâkın ve evrensel manevî değerlerin ise önemsiz ve tartışmaya açık konular olduğunu kabul eder.<sup>7</sup>

Kamu diplomasisini açıklayan dört temel kavram bulunduğunu belirten Gregory, bunları anlama, planlama, angajman ve taraftarlık olarak sıralamaktadır. Ona göre, her birinin anlamı ve kullanımı konusunda bilim adamları ve uygulayıcılar farklı yaklaşımlara sahip olabilirler, fakat bu kavramları uygun bulma konusunda çok az ihtilaf vardır. Anlama; kamu diplomasisi aktörlerinin kendi hâkim kültürel, siyasal ve iletişimsel şablonlarını ve diğer kültürlerin bunlardan ayrıldıkları noktaları bilmesidir. Anlamanın ikinci bir kategorisi uygulama becerisini, programların hedefler için uygunluğunu ve muhataplar üzerindeki etkisini değerlendirebilmeyi içerir. Planlama; politika belirleme ve uygulamada liderlere yol gösterme, stratejiler geliştirme, stratejik yön sunma, kamu diplomasisi aktörlerini koordine etme ve değişimi düzenleme çabasıdır. Angajman ise, muhataplarla iletişime geçme sürecinde ortaya çıkan diyalog, mantıklı tartışma, başkalarının fikirlerine açık olma ve soru yönelterek öğrenme faaliyetlerini içerir.<sup>8</sup> Buna karşılık taraftarlık, birtakım faaliyetler, konuşmalar ve akıl ile duygulara hitap eden imajlar vasıtasıyla dikkat çekme, güven kazanma ve birisinin faydasına olacak şekilde ikna etmeye çalışma çabasını ifade eder.<sup>9</sup> Anlama ve planlama bilişsel, angajman ve taraftarlık ise operasyonel kategorilerdir.<sup>10</sup> Ancak bu dört kavramın, kamu diplomasisinin ideal bir tasviri olarak kabul edilmesi gerekmektedir, çünkü uygulamada özellikle anlama ve angajman öğelerine yeterince yer verildiği kuşkuludur.

6 Juyan Zhang ve Brecken Chinn Swartz, “Public diplomacy to Promote Global Public Goods (GPG): Conceptual Expansion, Ethical Grounds, and Rhetoric”, *Public Relations Review*, 35 (2009) s. 382.

7 A.g.e., s. 383.

8 Bruce Gregory, “American Public Diplomacy: Enduring Characteristics, Elusive Transformation”, *The Hague Journal of Diplomacy*, 6 (2011), s. 355-7.

9 A.g.e., s. 360.

10 A.g.e., s. 357.



Fisher, mevcut kamu diplomasisi analizlerinin çoğunun, gücün ilk tezahürü, yani politikayı açıklama ve ardından mesaj ile eylemler arasında ortaya çıkan gerilim üzerinde yoğunlaşmakta olduğunu belirtmektedir.<sup>11</sup> Bu gerilimin, sadece kamu diplomasisi olarak adlandırılan faaliyetlerin kendisi için değil, aynı zamanda kamu diplomasisinin tanımı için de geçerli olduğu söylenebilir, çünkü uygulama ile tanımlar arasında bir farklılaşma bulunduğu görülmektedir. Bunun sonucunda teorik alanda yeni arayışlar ortaya çıkmaktadır. Paul'un açıkladığı gibi, farklı kamu diplomasisi teorilerinin farklı ve bazen de birbiriyle çatışan faaliyet biçimleri ortaya koydukları bilinmektedir.<sup>12</sup> Öte yandan, kamu diplomasisinin hedefleri, araçları ve imkânları/kaynakları arasında da önemli bir gerilimin mevcut olduğu öne sürülmektedir.<sup>13</sup>

Kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi birçok gözlemci tarafından, uygulama biçimleri ve sonuçları bakımından, karmaşık bir şekilde birbiriyle bağlantılı olgular olarak görülmektedir. Gerçekten de, bu politikaların pek çok uygulayıcısı bu iki kavramı birbiri yerine kullanmaktadır.<sup>14</sup> Ancak, kültürel diplomasi ile kamu diplomasisi çoğu zaman eşanlamlı olarak kullanılmakla birlikte, bunların son tahlilde birbirinden farklı kavramlar ve olgular olarak kabul edildikleri görülmektedir. Faaliyet alanları bakımından aralarında ortaklık bulunmakla beraber, kamu diplomasisi, genel anlamıyla hükümetlerin iç ya da dış kamuoyunu istenilen doğrultuda bilgilendirmek ve etkilemek amacıyla yürüttükleri çabalar durumundadır.<sup>15</sup> Buna karşılık kültürel diplomasi, kültür kavramının geniş kapsamından dolayı kamu diplomasisi faaliyetlerini de içine almakla birlikte onu aşan bir muhtevaya sahiptir. Kültür kavramının anlam bakımından genişliği ve çok boyutluluğu yüzünden kültürel diplomasiyi propaganda ile özdeş görenler kadar, politikayla ilgisiz bir etkinlik olarak değerlendirenler de mevcuttur.<sup>16</sup> Anglo-Amerikan dünyasında yazarlar kültürel diplomasi ile kamu diplomasisi arasında sıkça ayırım yapmaktadırlar. Bununla birlikte kamu diplomasisinin başlıca araçları olarak basılı yayınlar, sinema filmleri, kültürel değiş-tokuşlar, radyo ve televizyon görülmektedir. Bu nedenle, İngiliz bilim adamı Nick Cull kültürel diplomasiyi kamu diplomasisi genel başlığı altındaki faaliyet ve programların bir alt kümesi olarak görmektedir.<sup>17</sup> Devlet kurumları tarafından uygulanan, kültürel ve dilsel alışverişi ve akademik değişimleri yaygınlaştırma amaçlı programlar, kültürel diplomasinin en önemli araçları arasında sayılmaktadır.<sup>18</sup> Bu tür faaliyetlerden beklenen sonuçlar dikkate alındığında, kültürel diplomasi, genel olarak ulusal güvenlik

11 Ali Fisher, "Looking at the Man in the Mirror: Understanding of Power and Influence in Public Diplomacy", *Trials of Engagement: The Future of US Public Diplomacy* içinde (271-295), ed. Ali Fisher ve Scott Lucas, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011, s. 273.

12 Christopher Paul, *Whither Strategic Communication?: A Survey of Current Proposals and Recommendations*, Santa Monica CA: RAND Corporation, 2009, s. 3.

13 Doğan, s. 14.

14 Irderjeet Parmar, "Responding to Anti-Americanism: The Politics of Public Diplomacy", *Anti-Americanism: in the 21st Century* içinde (239-262), ed. Brendon O'Connor ve Martin Griffiths, Oxford: Greenwood World Publishing, 2007, s. 249.

15 Fırat Purtaş, "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi", *Akademik Bakış*, 7/13 (2013), s. 4.

16 Jessica C. E. Gienow-Hecht, "What Are We Searching For? Culture, Diplomacy, Agents and the State", *Searching for a Cultural Diplomacy* içinde (3-12), ed. Jessica C. E. Gienow-Hecht ve Mark C. Donfried, New York: Berghahn Books, 2012, s. 9-10.

17 Gienow-Hecht ve Donfried, s. 14.

18 Oktay, s. 132.

politikasının, özel olarak da kamu diplomasisinin bir unsuru olarak değerlendirilebilmektedir.<sup>19</sup> Zaharna'ya göre, kültür ile kamu diplomasisi arasındaki ilişki açıktır. Nasıl ki kültür insanların iletişim biçimlerini belirlerse, aynı şekilde bir ulusun kamu diplomasisine de şekil verir. Ancak, kamu diplomasisinin kültürel tarzları arasındaki asimetriye bağlı olarak, kamu diplomasisinde istenmeyen sonuçlar ve krizler ortaya çıkabilir.<sup>20</sup>

Kamu diplomasisi teorisindeki karmaşanın ve tanımlardaki belirsizliğin tezahürlerinden birini, “yeni kamu diplomasisi” (*The New Public Diplomacy*) adı altında yapılan yeniden teorileştirme ve tanımlama çabaları oluşturmaktadır. Kamu diplomasisinin ABD politik iletişiminde kurgulanan klasik anıam ve yapısının dışında şekillenen bu yeni kavramsal çerçeve Jan Melissen, Brian Hocking, Philip Seib ve Nicholas J. Cull gibi akademisyenlerce geliştirilmeye çalışılmaktadır. Öte yandan, 1990'lı yıllarda oluşmaya başlayan markalaştırma (*branding*) yaklaşımı ve ilk defa Joseph S. Nye tarafından dile getirilen yumuşak güç (*soft power*) paradigması da, kamu diplomasisi bağlamında önem taşıyan yeni açılımlar durumundadır.<sup>21</sup> Cull, yeni kamu diplomasisi yaklaşımı ile kamu diplomasisinin, propagandanın eski konseptleri yerine, bir taraftan pazarlamadan gelen özellikle mekan markalaşması ve millî markalaşma anlayışından, diğer taraftan da ağ iletişimi teorisinde gelişen konseptlerden gittikçe artan bir biçimde yararlandığını belirtmektedir.<sup>22</sup> Melissen'e göre de, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni diplomasi anlayışında, kamu diplomasisinin *propaganda* gibi tek taraflı değil, “yabancı izleyicileri de angaje edecek” iki taraflı bir iletişim stratejisini yürütmesi düşüncesi gündeme gelmiştir.<sup>23</sup> Pamment ise, yeni kamu diplomasisini özellikleri bakımından diyalojik, geniş kapsamlı ve işbirliği yanlısı olarak nitelendirmektedir.<sup>24</sup>

Bu yeni arayışlar çerçevesinde kamu diplomasisi teorisindeki temel konulardan birini, onun monolog mu yoksa diyalog mu olduğu meselesi oluşturmaktadır. “Yeni kamu diplomasisi” kavramını ortaya atanlar, şimdiye kadar uygulayıcıların, propaganda faaliyetini akla getirir şekilde monolog üslubunu ve tek-yönlü mesaj iletimini sürdürmüş olduklarını, fakat artık diyaloga dönülmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu çerçevede Shaun Riorden, başarılı kamu diplomasisinin, *değerlerin ifade edilmesi değil, samimi bir diyalog temeli üzerinde yürütülmesi gerektiğini öne sürmektedir. Çünkü kamu diplomasisi yabancı toplumlarda geniş bir oyuncu dizisiyle bağlantı kurmak zorundadır ve bu, hakikat ya da fazilet üzerinde kimsenin sahiplik*

19 J. Michael Waller (ed.), *The Public Diplomacy Reader*, Washington DC: The Institute of World of Politics Press, 2007, s. 197.

20 R.S. Zaharna, “Asymmetry of Cultural Styles and the Unintended Consequences of Crisis Public Diplomacy”, *Intercultural Communication and Diplomacy* içinde (133-155), ed. Hannah Slavik, Geneva: DiploFoundation, 2004, s. 134.

21 Selçuk Temel, Amerikan Kamu Diplomasisinin 11 Eylül Sonrası Yönetim Anlayışı ve Sergilenen Faaliyetler Odağında İncelenmesi: Kamu Diplomasisindeki Değişimleri Anlamak, Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 49.

22 Elif Sak, “Kamu Diplomasisi ve Çin”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2/1 (2014), s. 12.

23 Eylem Yanardağoğlu, “Uluslararası İletişim ve Kamu Diplomasisi: BBC Dünya Servisi Haber Merkezi Örneği”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi), 38 (2014), s. 116.

24 James Pamment, *New Public Diplomacy in the 21st Century*, New York: Routledge, 2013, s. 3.

tekelinin bulunmadığını ve başka fikirlerin de geçerli olabileceğini kabul eden daha açık ve belki alçakgönüllü bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bir başka ifadeyle, kamu diplomasisi, hedef dinleyicilere mesaj ulaştırmaktan daha fazla bir şey olmak zorundadır.<sup>25</sup> Bu yaklaşım, yeni kamu diplomasisi anlayışı ile postmodernizm arasındaki ilişkiyi de ortaya koymaktadır.

Öte yandan, özellikle Amerikan kamu diplomasisinin gerçekte emperyalizmin daha yumuşak ve örtülü bir biçiminin sürdürülmesi amacıyla hizmet ettiği de öne sürülmektedir. Bağçe'ye göre, doğrudan şiddete veya savaşa gerek kalmaksızın hammadde kaynaklarının kontrolünü, sermaye ihracını ve pazarların denetlenmesini kolaylaştırmayı hedefleyen Amerikan kamu diplomasisi, küresel kapitalizmin işleyişini sağlayacak ve merkez-çevre ülkeler arasındaki asimetric ilişkileri sürdürecektir. "ideolojik bir aygıt" niteliği taşımaktadır. Bu ideolojik aygıt işlemediğinde, savaş dışı yöntemlerin kaynak ve pazarları denetlemede yetersiz kaldığı durumlarda ise, savaş ya da baskı araçlarına başvurulacaktır. Kısacası Amerikan kamu diplomasisi askerî emperyalizm dışındaki emperyalizm türlerine karşılık gelmekte, özellikle kültür emperyalizmini daha belirgin biçimde içermekte; sömürü, nüfuz ve parçalama mekanizmaları kamu diplomasisi ile işlerlik kazanmaktadır. "Kamu diplomasisi nüfuz mekanizması çerçevesinde siyasal emperyalizmi, kültür emperyalizmini ve iletişim emperyalizmini geliştirmeyi amaçlamaktadır."<sup>26</sup>

## Propaganda

Yirminci Yüzyıl'ın propaganda yüzyılı ya da propaganda çağı olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Bugün bilinen anlamı ve tarzı itibariyle propaganda faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı ile başlamış bulunmakla birlikte, kavramın yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanması 1930'lu yıllarda olmuştur.<sup>27</sup> Ancak, kavramın çok daha önceye uzanan bir tarihi vardır, 1622 yılında Papa XV. Gregory tarafından Romada düzenlenen *Propaganda Fidei* ("inancın yayılması için") toplantısı ile literatüre girmiş bulunmaktadır.<sup>28</sup> Bununla birlikte, propogandanın herkes tarafından kabul edilmiş bir tanımından söz etmek mümkün olmamaktadır, birine göre propoganda niteliği taşıyan bir faaliyet, bir başkasına göre değildir. Bunun nedenlerinden biri, propoganda kavramının zamanla itibarsızlaşmış bulunması, pejoratif ve aşağılayıcı bir nitelik kazanmış olmasıdır. Bu yüzden, tanım gereği propoganda olarak kabul edilmesi gereken birçok etkinlik, onları gerçekleştirenlerce özenle propogandayla ilgisiz etkinlikler olarak sunulmaktadır.<sup>29</sup>

25 William A. Rugh, "Conclusion", *The Practice of Public Diplomacy: Confronting Challenges Abroad* içinde (243-257), ed. William A. Rugh, New York: Palgrave Macmillan, 2011, s. 246.

26 H. Emre Bağçe, "Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 28 (2003), s. 74.

27 Stanley B. Cunningham, *The Idea of Propaganda: A Reconstruction*, Westport, CT: Praeger Publisher, 2002, s. 2.

28 Roger Scruton, *A Dictionary of Political Thought*, London: Pan Books, 1982, s. 381. Kavram, Latince "bahçvanın taze bir bitkinin filizlerini yeni bitkiler üretmek için toprağa dikmesi" anlamına gelen *propagare* kelimesinden türetilmiştir. Bkz. J. A. C. Brown, *Siyasal Propaganda*, çev. Yusuf Yazar, İstanbul: Ağaç Y., 1992, s. 11.

29 Nicholas J. O'Shaughnessy, *Politics and Propaganda: Weapons of Mass Seduction*, Manchester: Manchester University Press, 2004, s. 3.

Buna bağlı olarak propaganda teriminin basit ve kompleks, sınırlandırıcı ve kapsamlı birçok farklı tanımı yapılmaktadır. Yaygın olarak kullanılan bazı tanımlar şöyledir: Propaganda, insanların düşünce ve faaliyetlerini etkilemek için tek yanlı olarak düzenlenmiş iletişimidir. Propaganda, hem iyi hem de kötü amaçlar için kullanılabilir bir ikna sanatıdır. Propaganda, herhangi bir şeyi pazarlamak için yürütülen bütün iletişim faaliyetlerine verilen isimdir. Propaganda, duyguları aklın, inancı tecrübe ve kanıtın önüne geçiren bir iletişim biçimidir.<sup>30</sup> Propaganda, diğer insanların inanç, tutum ve eylemlerini yönlendirmek veya belirli bir doktrin ya da uygulamayı yaygınlaştırmak için gerçekleştirilen az veya çok sistematik nitelikteki bir uğraşıda sembollerin kullanımı olarak da tanımlanmaktadır.<sup>31</sup> Ayrıca, propaganda kavramını, muhatapları ikna etmek için yalan söylemek ve yanlış bilgi vermek olarak anlayanların yanı sıra, bütün kitle ikna türlerini ifade etmek için kullananlar da mevcuttur.<sup>32</sup> Yaptığı tanıma “değerler”i de dâhil eden Peter Kenez’e göre ise propaganda, insanların düşüncelerini, duygularını ve bu suretle davranışlarını etkileme ümidiyle sosyal ve siyasal değerleri aktarma ve yayma girişimidir. Buna karşılık, etkilemenin de ötesinde kontrolden söz eden Harold Lasswell, propagandanın modern toplumları kontrol etmenin en tesirli araçlarından biri olduğunu belirtmektedir.<sup>33</sup> Öte yandan, bir siyaset aracı olan propaganda, siyasal fikir ve kanaatlerin, çıkış kaynaklarından topluma doğru yayılması olarak da tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra propaganda, büyük bir insan topluluğunun tartışmalı bir konudaki inanç, tutum ve eylemlerinin kasten yönlendirilmesi veya belirli bir doktrin ya da uygulamanın yaygınlaştırılması için gerçekleştirilen bilinçli, sistematik ve organize çabalar olarak da tarif edilmektedir.<sup>34</sup>

Bu açıdan bakıldığında propaganda, belirli bir grubun aklını, duygularını ve eylemlerini, genel nitelikli amaçlar doğrultusunda etkilemeye yönelik sistematik ve tasarlanmış çabalarıdır. Diğer bir deyişle, iletişim araçlarını kullanarak, bireyler ve gruplar aracılığıyla diğer grup ya da toplumların kanaatlerini, görüşlerini ve davranışlarını propaganda yapıcının istekleri doğrultusunda etkileme, değiştirme veya kontrol altında tutmaya yönelik bilinçli bir davranıştır.<sup>35</sup> Bütün bu tanımların ortaya koyduğu gibi, propaganda terimi, bir gaye, bir ideoloji, bir topluluk veya bir devletin başarı kazanması için, gerçeğe ve akla aykırı bile olsa, kendi kendini övme ya da rakiplerini yerme suretiyle yapılan girişimleri adlandırmak için kullanılmaktadır.<sup>36</sup> Siyasal propaganda, salt devletler değil, aynı zamanda sivil toplum örgütleri tarafından da kullanılan bir araç ve yöntem durumundadır. Fakat, devletlerin siyasal propaganda faaliyetleri hem iç hem de dış politikayı kapsarken, sivil toplum örgütlerinin genel-

30 Henry Conserva, *Propaganda: A Question and Answer Approach*, Bloomington, IN: AuthorHouse, 2009, s. 1.

31 Michael Sheehan, *The International Politics of Space*, London: Routledge, 2007, s. 20.

32 Paul Rutherford, *Endless Propaganda: The Advertising of Public Goods*, Toronto: University of Toronto Press, 2004, s. 7.

33 Anne-Marie Brady, *Marketing Dictatorship: Propaganda and Thought Work in Contemporary China*, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 2008, s. 3.

34 George A. Theodorson ve Achilles G. Theodorson, *A Modern Dictionary of Sociology*, London: Barnes & Noble Books, 1979, s. 318.

35 Jacques Ellul, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, çev. Konrad Kellen ve Jean Lerner, New York: Vintage Books, 1965, s. 62.

36 Scruton, s. 381.

likle iç politika ile sınırlıdır.<sup>37</sup>

Zaman içinde birçokları “iyi propaganda” ve “kötü propaganda” ayrımı yapmış olsalar da, bu durum, kavramın itibar kaybının önüne geçememiştir.<sup>38</sup> Buna bağlı olarak propaganda faaliyetleri gerçeklerin ve doğru bilgilerin ifadesine dayanan “beyaz propaganda”, yalan üretimi ve aldatma demek olan “kara propaganda” ve doğrularla yanlışların birbirine karıştırılarak kullanılması anlamına gelen “gri propaganda” olarak üç başlık altında tasnif edilmektedir. Ancak beyaz propaganda bile, gerçeklerin salt gerçeğin açığa çıkarılması için ifade edilmesi değil, başka bir amaç için kullanılması esasına dayanır.<sup>39</sup> Bunun yanı sıra, stratejik propaganda ve taktik propaganda ayrımı da yapılmaktadır.<sup>40</sup> Ayrıca silahlı propaganda türlerinden oluşan bir başka sınıflandırmanın daha yapıldığı görülmektedir.<sup>41</sup>

Propagandayı diğer iletişim tekniklerine göre özgün kılan bazı temel özellikler bulunduğunu öne sürenlere göre bunlar şu şekilde sıralanmaktadır: Propaganda bilinçli bir girişimdir; başka topluluk ve grupların tutumları üzerinde kontrol kurmayı ve onları değiştirmeyi amaçlar; tek tek bireyler dışında kitleleri hedef alır; kitle iletişim araçlarından yararlanır.<sup>42</sup> Bir başka deyişle, bir eylemin propaganda olarak nitelendirilebilmesi için kanaat ve görüşleri etkileme ve denetlemeye yönelik bilinçli bir davranışın söz konusu olması gerekir. İçeriği nadiren bütünüyle doğru olmakla birlikte, inandırıcılık kaygısı yüzünden bütünüyle yanlış da olmayan propaganda, insanların zihinlerinin kazanılması için yapılan bir mücadele olmaktan daha fazla birşeydir; manipülasyon ya da zor kullanma olmaksızın insanların zihinlerini doğrudan biçimlendirmeye çalışmaktır. Propagandanın kaynağı tarafından hedefe yöneltilen mesajlar genel nitelikleri açısından başlıca iki grupta toplanabilirler: Birinci grup mesajlarda amaç, etkilenmeye çalışılan kişi ve toplumların sempatisini kazanmak ve bunların sayısını arttırmaktır. İkinci grupta ise, birey ve toplumların belirli bir biçimde davranmasını sağlamaya, yani eyleme yönelik mesajlar sözkonusudur.<sup>43</sup> Propagandanın amacı, hedef grupları, tutum ve davranışlarını değiştirmelerini sağlayacak şekilde etkilemek olmakla birlikte, mantıksal bir söylem veya diyalektik bir araştırma olmaktan uzaktır. Bunun yerine, gerçekliğin seçici bir elemeye tâbi tutulmasına, kısmî ve parçalı açıklamalara ve belirli bir amaç doğrultusunda önceden belirlenmiş mesajlara dayanır.<sup>44</sup>

Psikolojik savaş kavramı, ideolojik, politik, ekonomik, kültürel ve toplumsal nitelikte birçok konuda yapılan propagandayı da kapsayan bir içeriğe sahiptir. Psikolojik savaşın önemli bir parçası ya da aracı olması dolayısıyla çoğu zaman psikolojik savaş

37 Norman D. Palmer ve Howard C. Perkins, *International Relations: The World Community in Transition*, 2. ed., Boston: Houghton Mifflin Company, 1957, s. 125.

38 Randal Marlin, *Propaganda and the Ethics of Persuasion*, Ontario: Broadview Press, 2003, s. 16.

39 Garth S. Jowett ve Victoria O'Donnell, *Propaganda & Persuasion*, 6. ed., Los Angeles: SAGE Publications, 2015, s. 20-7.

40 Ellul, s. 62.

41 Nevzat Tarhan, *Psikolojik Savaş: Gri Propaganda*, 6. b., İstanbul: Timaş Y., 2004, s. 35-50.

42 Temel, s. 37.

43 Ellul, s. 62.

44 K. J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, 3. ed., Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc., 1977, s. 221.

ile propaganda arasında ayırım yapmak güç olmakla birlikte, psikolojik savaşın en önemli özelliği, propagandaya göre çok daha saldırgan bir karaktere sahip olmasıdır.<sup>45</sup> Propagandanın psikolojik savaş aracı olarak kullanılması, hedef toplumun düşünce ve hareket tarzının belirlenmesi suretiyle onların dış tesirler karşısındaki mücadeleye, savunma ve direniş iradesinin azaltılması, etkisizleştirilmesi veya kırılması anlamına gelmektedir.<sup>46</sup>

### Aynı madalyonun iki yüzü: Kamu diplomasisi ve propaganda

Kamu diplomasisi, propagandanın veya diplomatik reklamcılığın bir uzantısı olarak ortaya çıkmış ve hızlı bir biçimde, çağdaş uluslararası ilişkilerin nasıl yürütülmekte olduğunu açıklama çabalarının merkezî bir kavramı haline gelmiştir.<sup>47</sup> Kamu diplomasisi ve propaganda kavramlarının tanımlarına ve bu kavramlarla adlandırılan faaliyetlerin amaçlarına, kullandıkları araçlara ve yöntemlere bakıldığında, iki kavram arasında büyük bir benzerlik ya da önemli boyutlarda örtüşmenin bulunduğu görülmektedir. Tanım gereği, birçok kamu diplomasisi faaliyeti aynı zamanda propaganda durumundadır.<sup>48</sup> Bundan dolayı birçok çalışmada, gerçekte büyük oranda “propaganda” ile ilişkilendirilebilecek olan faaliyetlerin kamu diplomasisi adı altında sınıflandırılmış oldukları görülmektedir.<sup>49</sup> Aynı şekilde, kullanılan tekniklerde de benzerlik vardır.<sup>50</sup> Dikkat çeken bir başka nokta, günümüzde kamu diplomasisi kavramıyla ifade edilen etkinliklerden önemli bir bölümünün, bu kavramın yaygınlık kazanmasından önce propaganda faaliyeti olarak adlandırılmış olmalarıdır. Cull’ın ifadesiyle, kamu diplomasisi kavramı ABD’de 1965 yılından beri, ulus-ötesi (*transnational*) “kültürel propaganda” ve yayın yönetimi faaliyetlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Ona göre, söz konusu terim birçok açıdan propaganda anlamına gelmekle birlikte, bu kavramın olumsuz çağrışımlarından kaçınmak isteyen ABD, ilgili faaliyetleri için bu kelimeyi kullanmaktan uzak durmaktadır.<sup>51</sup> Kamu diplomasisi uygulamalarının geçmişinde propaganda bulunduğu gibi, Uluslararası İlişkiler literatüründe önemli bir yer tutan propaganda kavramı, günümüz kamu diplomasisi olgusunun temelini oluşturmaktadır.<sup>52</sup> Gerek demokrasilerin gerekse diktatörlüklerin yurtdışı propaganda faaliyetleri için giderek daha sık biçimde kamu diplomasisi kavramını kullandıklarını belirten Bussemer, böylesi propaganda çabalarının tipik bir örneği olarak, Irak’taki Amerikan politikasının Arap dünyası tarafından anlayışla karşılanması için ABD tarafından yapılan yayıncılık faaliyetini göstermektedir.<sup>53</sup>

45 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 3. b., İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999, s. 295; Sezen Ünlü, *Sosyal Psikoloji*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Y., 2004, s. 4.

46 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler*, 2. b., İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1997, s. 479.

47 Pamment, s. 2.

48 Evan H. Potter, *Branding Canada: Projecting Canada’s Soft Power Through Public Diplomacy*, Montreal: McGill-Queen University Press, 2009, s. 60.

49 Oktay, s. 127.

50 Yanardağoğlu, s. 116.

51 Nicholas J. Cull, “Public Diplomacy”, *Propaganda and Mass Persuasion: A Historical Encyclopedia, 1500 to the Present*, ed. Nicholas John Cull, David Holbrook Culbert ve David Welch, Santa Barbara, California: ABC-CLIO, Inc., 2003, s. 327; William A. Rugh, *Front Line Public Diplomacy: How US Embassies Communicate with Foreign Publics*, New York: Palgrave MacMillan, 2014, s. 10.

52 Aslı Yağmurlu, “Halkla İlişkiler Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi”, *İletişim Araştırmaları*, 4/1 (2007), s. 24.

53 Thymian Bussemer, *Propaganda: Konzepte und Theorien*, 2. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für

Bu yüzden Batılı literatürde kamu diplomasisinin gerçekte propagandanın gelişip serpilmiş bir biçimi olduğu yönündeki ifadeler sıkça tekrarlanmaktadır.<sup>54</sup> “Kamu diplomasisi, bir propaganda biçimi midir?” sorusunu yönelten Waller, “Nesnel konuşmak gerekirse, cevap evettir” demek ve kamu diplomasisinin, hedef dinleyicilerin algılarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleme niyeti taşıyan, iknaya yönelik bir iletişim biçimi oluşuna dikkat çekmektedir. Ona göre, “Birinci ve İkinci Dünya Savaşları yüzünden öyle olumsuz çağrışımlarla yüklenmiş bir kelimedir ki, çoğu kamu diplomasisi aktörü bu kavramı tamamen terk etmektedir.”<sup>55</sup> 1960’lı yıllarda kamu diplomasisi kavramının oluşturulması ile propaganda kavramını bir yana atma imkânı doğmuş, “iyi” bir ideolojinin yayılmasına hizmet eden bilgilendirme ve kültürel tanıtma faaliyetleri tepki uyandırmayacak bir isme ve tanıma kavuşmuştur.<sup>56</sup> Bu yüzden kamu diplomasisi terimi, G. R. Berridge ile Alan James’in *A Dictionary of Diplomacy*’sinde “Yirminci yüzyılın son dönemlerine ait diplomatlar tarafından kullanılan propaganda anlamdaki terim” olarak ifade edilmektedir.<sup>57</sup> Yine, sert kamu diplomasisi faaliyetlerinin beyaz, gri ve kara olmak üzere propagandanın bütün türlerini kapsadığı da ileri sürülmektedir.<sup>58</sup>

Kamu diplomasisi ile propagandanın son tahlilde pek çok aynı hedefe sahip bulduklarına dikkat çeken Pigman’è göre, bu ortak amaçların en önemlisini, kamusal tutumları etkileme veya insanların görüşlerini belirleme isteği oluşturmaktadır. Ona göre, diplomasi alanında uzmanlaşmış bilim adamları propaganda kavramını normatif açıdan sınırlandırmış ve böylece kamu diplomasisi uygulamaları için kullanılmasının önüne geçmiş bulunmaktadır. Yine Pigman’a göre, propaganda kelimesinin her ne kadar olumsuz çağrışımları mevcut olsa da, belirli özel şartlar altında kimi özgül amaçlar için onun kullanılması yararlı olabilir. Çağdaş kamu diplomasisi faaliyetlerinin etkililiğini analiz eder ve ölçerken, etkili kamu diplomasisi kampanyaları ile propaganda faaliyetleri arasında ayırım yapmak için kullanılabilir güvenilir bir ölçüt bulunmadığına dikkat çeken Pigman, düzenli olarak aldatıcı ve yanıltıcı kamu diplomasisi faaliyeti yürüttükleri ülke içi ve dışındaki halk kitleleri tarafından fark edilen hükümetlerin, sürdürdükleri çabaları propaganda olarak ister adlandırsınlar isterlerse adlandırmassınlar, bir süre sonra güvenilir hale gelmelerinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır.<sup>59</sup> Bu nedenle, şu sıralarda son derece gözde bir kavram olan kamu diplomasisinin, gelecekte propaganda gibi gözden düşmüş ve itibarsızlaşmış bir kelime haline gelmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Günümüzde bile birçokları, kamu diplomasisini, propagandanın daha gözcü ve hoş giden bir isimlendirmeye örtülmüş biçimi olarak nitelendirmektedir.<sup>60</sup> Bir

Sozialwissenschaften, 2008, s. 36.

54 Guoxin Xing, “Peaceful Rise: China’s Public Diplomacy and International Image Cultivation”, *New Dimensions of Chinese Foreign Policy* içinde (133-147), ed. Sujian Guo ve Shiping Hua, Lanham-Maryland: Lexington Books, 2009, s. 141.

55 Waller, s. 331.

56 Temel, s. 27.

57 A.g.e., s. 30.

58 Potter, s. 51.

59 Geoffrey Allen Pigman, *Contemporary Diplomacy*, Cambridge: Polity Press, 2010, s. 123.

60 Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: PublicAffairs, 2004, s. 107; Carnes

başka deyişle, kamu diplomasisi, birçokları tarafından hâlâ, geleneksel manipülatif propaganda çabalarını tamamlamaya yönelik ince ve kibar, fakat önemsiz bir faaliyet olarak görülmektedir.<sup>61</sup> Buna bağlı olarak, kamu diplomasisi teriminin sıkça propaganda için bir örtmece ibaret olduğu değerlendirilmiştir.<sup>62</sup> Konuya bu şekilde yaklaşanlar, kamu diplomasisi ile propaganda arasında yapılan ayrımın anlambilimsel bir oyundan ibaret olduğunu ileri sürmektedirler.<sup>63</sup> Justin Hart'a göre, kamu diplomasisi özü itibariyle enformasyon politikası anlamına gelmektedir ve enformasyon da uluslararası ilişkiler bağlamında propaganda için kullanılan bir örtmece ibarettir.<sup>64</sup> Birçok ülkede toplumun eğitimli üyeleri ve uzmanlar, değişmez biçimde, kamu diplomasisini, propaganda faaliyetlerinin kamufle edilmesi için kullanılan bir etiket olarak görmektedirler.<sup>65</sup> Kimi yazarlar da, propagandanın, ulus markalaması ile birlikte kamu diplomasisinin şemsiyesi altında yer alan faaliyet biçimleri olduğunu dile getirmektedirler.<sup>66</sup> Aynı minval üzere kamu diplomasisi kavramının propaganda için bir örtmece olduğunu savunan Mark Blitz, onun aynı zamanda, ilk siyaset düşünürlerinin retorik olarak gördükleri şeyin bir varyasyonu olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre kamu diplomasisi, kendisi kullanılmadığı takdirde propaganda teriminin devreye konulmasının gerekeceği saygın bir tabir olarak icat edilmiştir ve esas itibariyle kamu bilgilendirmesini ya da kamusal iletişimi ifade etmek için kullanılmaktadır. Öyle ki, enformasyon kelimesinin kökenindeki anlamı ve bazı propaganda tanımlarını dikkate aldığımızda, kamu diplomasisinin de tıpkı bu faaliyetler gibi, gerçeği söyleme ya da açığa çıkarma yoluyla kamuoyunu aktif bir biçimde şekillendirme amacı güttüğünü fark ederiz.<sup>67</sup>

Benzer şekilde, kamu diplomasisini geniş anlamda kullanan yaklaşımların, onu açıkça, yabancı kamuları stratejik konularda ikna etmeye yönelik propaganda olarak nitelendirilebilecek bir çaba olarak tanımladıkları gözlemlenmektedir. Bu, yadsınmaz bir gerçekliktir, nitekim bazı ABD resmî belgelerinde Amerikan kamu diplomasisinin, yabancı kamuların önemli üyelerini “etkileme” çabası olarak ifade edilmiş

---

Lord, “What ‘Strategic’ Public Diplomacy Is”, *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare* içinde (43-60), ed. J. Michael Waller, Washington DC: The Institute of World Politics Press, 2009, s. 48; Joseph S. Nye, *The Future of Power*, New York: PublicAffairs, 2011, s. 104; Joseph N. Nye, Jr., “Hard, Soft, and Smart Power”, *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* içinde (559-574), ed. Andrew F. Cooper, Jorge Heine ve Ramesh Thakur, Oxford: Oxford University of Press, 2013, s. 570.

61 Philip Seib, *Real-Time Diplomacy: Politics and Power in the Social Media Era*, New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 8.

62 Mark Leonard, Andrew Small ve Martin Rose, *British Public Diplomacy in the ‘Age of Schisms’*, London: The Foreign Policy Centre, 2005, s. 6

63 Mohan J. Dutta-Bergman, “U.S. Public Diplomacy in the Middle East: A Critical Cultural Approach”, *Journal of Communication Inquiry*, 30/2 (2006), s. 118.

64 Justin Hart, *Empire of Ideas: The Origins of Public Diplomacy and the Transformation of U. S. Policy*, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 37.

65 Naren Chitty, “Public Diplomacy: Courting Publics for Short-Term Advantage or Partnering Publics for Lasting Peace and Sustainable Prosperity?”, *Trials of Engagement: The Future of US Public Diplomacy* içinde (251-269), ed. Ali Fisher ve Scott Lucas, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011, s. 251.

66 R.S. Zaharna, “Mapping out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives: Information and Relational Communication Frameworks”, *Routledge Handbook of Public Diplomacy* içinde (86-100), ed. Nancy Snow ve Philip M. Taylor, New York: Routledge, 2009, s. 89.

67 Mark Blitz, “Public Diplomacy, Propaganda and Rhetoric”, *The Public Diplomacy Reader* içinde (334-335), ed. J. Michael Waller, Washington DC: The Institute of World of Politics Press, 2007, s. 334.



bulunduğu görülmektedir.<sup>68</sup> Baruch Hazan'ın vurguladığı gibi, kamu diplomasisi kelimesini örtücü (*euphemistic*) şekilde kullanan ülkelerden biri ABD'dir. Sovyetler Birliği'nin komünist değerlere dayalı kültürel ve ideolojik faaliyetlerinin propaganda adı altında kötülenerek alçaltılmasının, Amerikan propagandasının kamu diplomasisi kimliği altında gizlenmesine neden olduğunu belirten Hazan'a göre, Sovyet propagandası ile Amerikan kamu diplomasisi aşağı yukarı aynı yapı ve işleyişe sahipti.<sup>69</sup> Bu kavram oluşuncaya dek komünist bloğun yaptıkları ile özdeşleştirilmiş olan propaganda kelimesinin kullanımından kaçınılarak, aslen propaganda olarak sınıflandırılabilir tüm bilgilendirme ve kültürel propaganda faaliyetleri diplomasi kavramının saygınlık şemsiyesi altına alınmıştır.<sup>70</sup> İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin ülke dışındaki imajını biçimlendirmek için yürüttüğü propaganda ve kültürel diplomasi faaliyetleri, kamu diplomasisi olarak bilinir hale gelmiştir.<sup>71</sup> Bu süreçte ABD'nin ilgili kurumları, eski propaganda sanatına kamu diplomasisi adı altında yeni boyutlar eklemiş bulunmaktadır.<sup>72</sup>

Kamu diplomasisi denilince ilk akla gelenin propaganda olması doğaldır, çünkü devlet aygıtları tarafından belirlenip ve uygulanmaktadır; özü itibariyle kamu diplomasisi, propaganda gibi resmî, planlı ve maksatlardır.<sup>73</sup> Ashvin Gonesh ile Jan Mellissen'in belirttiği gibi, tüm bu çabaların ülkelerin ulusal çıkarlarına hizmet etmeyi amaçladığı ve hükümetlerin görüşlerine daha çok destek sağlayarak uluslararası arenada etkilerini arttırmaya yönelik olduğunu unutmamak gerekmektedir.<sup>74</sup> Bu, kamu diplomasisi ile propaganda arasında amaç bakımından kayda değer bir fark bulunmaması anlamına gelmektedir. Benzer şekilde Eytan Gilboa, eski ya da geleneksel kamu diplomasisini tasvir ederken, mesajların *propaganda* niteliğini taşıdıklarını ve belirli bir ulusun üstünlüğünü göstermeye yönelik olarak düzenlenmiş olduklarını dile getirmektedir.<sup>75</sup> Bu yüzden, kültürel diplomasi, *kamu diplomasisi*, kültürel değiş-tokuş ve *propaganda* terimleri kafa karıştıran ve tartışmalı terimler niteliği taşımakta ve birbirleri yerine kullanılabilirlerdir.<sup>76</sup> Kamu diplomasisinin, en azından ideal anlamda, iki-yönlü iletişim olması itibariyle tek-yönlü bir iletişim modeli olan propagandadan belirli ölçüde farklılık gösterdiği söylenebilse bile, ikincisi ilkinin kökenini ve başlangıç noktasını oluşturmaktadır<sup>77</sup> ve kimi zaman kamu diplomasisi, propaganda kampanyaları için bir örtmece işlevi görmektedir.<sup>78</sup>

68 Craig Hayden, "Applied Public Diplomacy: A Marketing Communications Exchange Program in Saudi Arabia", *American Behavioral Scientist*, 53/4 (2009), s. 536.

69 Temel, s. 26-27.

70 Lord, s. 47.

71 Hart, s. 17.

72 Wilson P. Dizard Jr., *Inventing Public Diplomacy: The Story of the U.S. Information Agency*, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2004, s. xiv.

73 Purtaş, s. 4.

74 Yağmurlu, s. 18.

75 Kathy R. Fitzpatrick, *U.S. Public Diplomacy in a Post-9/11 World: From Messaging to Mutuality*, Los Angeles: Figueroa, Press, 2011, s. 10.

76 Gienow-Hecht ve Donfried, s. 13.

77 Nicholas J. Cull, "Roof for a House: How U.S. Propaganda Evolved into Public Diplomacy", *The Oxford Handbook of Propaganda Studies* içinde (131-146), ed. Jonathan Auerbach ve Russ Castronovo, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 140.

78 A.g.e., s. 141.

Öte yandan, herhangi bir ülke tarafından yürütülen kimi kültürel diplomasi faaliyetlerinin başka ülkelerce gri propaganda projesi olarak nitelendirilmesi sıkça rastlanan bir durumdur.<sup>79</sup> O nedenle, kamu diplomasisinin meşruiyeti ve kabul edilebilirliği konusunda yeterli düzeyde bir belirginlik ve uzlaşma henüz oluşmuş değildir. Bir ülkenin kamu diplomasisi olarak gördüğü ve yürüttüğü faaliyetler, bir başka ülke tarafından propaganda ve hatta yıkıcı faaliyet olarak nitelendirilebilmektedir.<sup>80</sup> Örnek olarak, Çin'e, kamu diplomasisi ve propaganda faaliyetlerini anlayış ve uygulama olarak birbirinden açık bir biçimde ayırmadığı suçlaması yöneltilmekte,<sup>81</sup> şayet uluslararası halkla ilişkilerde etkili olmak istiyorsa, propaganda ile modern kamu diplomasisi arasında ayırım yapmayı başarması gerektiği öne sürülmektedir.<sup>82</sup> Kamu diplomasisinin propagandadan ulus inşasına ve kültürel programlara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi ilgilendiren bir kavram haline gelmesini, R.S. Zaharna, iki ayrı iletişim yaklaşımına dayanıyor olmasına bağlamaktadır. Birinci yaklaşım iletişimi sıkça ikna ve kontrol amacı taşıyan doğrusal bir bilgi aktarım süreci olarak görme eğilimi taşıırken, diğer yaklaşım iletişimi, ilişki kurmayı ve uyum sağlamayı temin eden sosyal bir süreç olarak anlamaktadır.<sup>83</sup> Ancak, Jacquie L'Etang gibi isimlerin, kültürel iletişim uygulamaları ve etkinliklerinin de pek çok durumda propaganda mahiyeti taşıdığı yönünde eleştiriler getirdikleri görülmektedir.<sup>84</sup> Her halükârda propaganda, halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi arasında açık bir ayırım yapılması hususunda belirgin bir boşluğun mevcut bulunduğu gözlemlenmektedir.<sup>85</sup>

Kamu diplomasisinin propaganda boyutunu büyük ölçüde algı yönetiminin (*perception management*) oluşturduğu görülmektedir. Bu çerçevede, ABD yönetiminin algı yönetimi için dört araç kullandığı belirtilmektedir: Kamu diplomasisi, halkla ilişkiler, uluslararası yayıncılık ve psikolojik operasyonlar.<sup>86</sup> Ayrıca, algı yönetiminin, kamu diplomasisi, ülke markalaması ve kültürel diplomasi ile birlikte, bir bütün halinde, uluslararası halkla ilişkiler alanının inceleme konularını oluşturduğu bilinmektedir.<sup>87</sup> Algı yönetimi faaliyetinin hareket noktasını, algıları belirlemenin gerçeklikten daha önemli olduğu, mesajların doğruları yansıtmasının gerekli olmadığı ve temsillerin gerçekliklerin yerini almasının esas hedef olduğu düşüncesi oluşturmak-

79 A.g.e., s. 136.

80 Ian Hall, "The Transformation of Diplomacy: Mysteries, Insurgencies and Public Relations", *International Affairs*, 86/1 (2010), s. 7.

81 Gary D. Rawnsley, "Thought-Work' and Propaganda: Chinese Public Diplomacy and Public Relations after Tiananmen Square", *The Oxford Handbook of Propaganda Studies* içinde (147-160), ed. Jonathan Auerbach ve Russ Castronovo, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 148; Tanina Zappone, "China's Public Diplomacy: Between Old Propaganda and Civil Participation", *Perspectives on East Asia* içinde (117-145), ed. Ikuko Sagiyama ve Valentina Pedone, Firenze: Firenze University Press, 2014, s. 123.

82 Xing, s. 134, 141.

83 Zaharna, "Mapping out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives: Information and Relational Communication Frameworks", s. 86.

84 Yağmurlu, s. 18.

85 Rawnsley, s. 152.

86 Frank L. Jones, "Information: The Psychological Instrument", *U.S. Army War College Guide to National Security Policy and Strategy* içinde (211-219), ed. J. Boone Bartholomees, Jr., Carlisle, PA: United States Army War College Strategic Studies Institute, 2004, s. 213.

87 György Szondi, "Central and Eastern European Public Diplomacy", *Routledge Handbook of Public Diplomacy* içinde (292-313), ed. Nancy Snow ve Philip M. Taylor, New York: Routledge, 2009, s. 311.

tadır.<sup>88</sup> 2001 yılından sonra 11 Eylül saldırılarının etkisiyle oluşan atmosferde, iletişim stratejisinin belirlenmesi çabaları çerçevesinde, reklam sektöründe kullanılan bir terim olan “algı yönetimi” kavramı, iletişim faaliyetlerinin senkronizasyonu anlamında kullanılmaya başlanmıştır.<sup>89</sup> Modern algı yönetimi; doğruların yansıtılması, güvenlik operasyonları, örtme ve aldatmaca ile psikolojik operasyon bileşenlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, kamu diplomasisi ile kültürel diplomasi, algı yönetiminin vasıtaları haline gelebilmektedir. Aynı zamanda, algı yönetiminin karanlık yüzünde kara, gri ve beyaz propaganda yer almaktadır.<sup>90</sup> Retorik hakikatin ötesine geçtiğinde, kamu diplomasisi gerçekte propagandaya dönüşmektedir.<sup>91</sup> Öte yandan, yakın dönemde uluslararası alanda yaşanan gelişmelere bakıldığında, kamu diplomasisinin propaganda ile özdeş hale getirildiğini ve özellikle Irak’a ilişkin ABD politikasının son dönemde oluşturduğu kamu diplomasisi faaliyetlerinin propagandadan farklılaştığı söylenebilir. ABD’nin gerçekleştirdiği “Irak’a Özgürlük Operasyonu”nda, algı yönetimi bağlamında kamu diplomasisinin, yürütülen politikanın, amaçların ve eylemlerin içeriği ve haklılığı konusunda dış dünyayı ikna etmek için bilinçli olarak kullanıldığı bilinmektedir.<sup>92</sup>

### **Neden propaganda yerine kamu diplomasisi?**

Propaganda kavramının zaman içinde neredeyse bütünüyle itibarsızlaştığını ve olumsuz çağrışımlarla yüklü hale geldiğini gösteren çarpıcı ifadelerden biri, George Orwell’in “Propagandanın hepsi yalandır, hatta doğruları söylediği zaman bile” şeklindeki sözüdür.<sup>93</sup> Propagandanın giderek yalan, hilekârlık, manipülasyon ve hatta beyin yıkama faaliyetleriyle özdeş hale gelmesi<sup>94</sup> yüzünden kamu diplomasisi terimini onun yerine ikame edenlerin, bu tercihlerini rasyonalize etmek, makul ve haklı göstermek için, ikisi arasında farklılık bulunduğunu göstermeleri de gerekiyordu.

Ancak bunun, uygulama düzeyinde ciddi bir farklılaşma olarak değerlendirilmesi, temelsiz bir yaklaşım olmaktan öteye gitmez. Devletlerin propaganda kelimesini kullanmayı terk etmelerinin, propaganda kavramının tanımı içine giren faaliyetleri de terk etmeleri anlamına gelmeyeceği açıktır. Eskiden propaganda olarak adlandırılan etkinliklerin bu defa kamu diplomasisi kavramı altında yürürlüğe konulmakta olduğunu düşünmek için yeterince neden vardır.<sup>95</sup> Yirminci Yüzyıl’ın politikacıları, kamu diplomasisi kavramını kullanmakla, olumsuz çağrışımları yüzünden hoş gitmeyen bir tabir haline gelmiş bulunan propagandadan kurtulmuş oluyorlardı.<sup>96</sup> Özellikle ABD’nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında propaganda ile kamu diplomasisi

88 A.g.e., s. 308.

89 Temel, s. 82.

90 Mark Balnaves, Stephanie Hemelryk Donald ve Brian Shoosmith, *Media Theories and Approaches: A Global Perspective*, New York: Palgrave Macmillan, 2009, s. 128.

91 Potter, s. 61.

92 Temel, s. 84.

93 Jonathan Auerbach ve Russ Castronovo, “Introduction: Thirteen Propositions about Propaganda”, *The Oxford Handbook of Propaganda Studies* içinde (1-16), ed. Jonathan Auerbach ve Russ Castronovo, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 5.

94 Ingrid d’Hooghe, *China’s Public Diplomacy*, Leiden: Koninklijke Brill NV, 2014, s. 27.

95 Cull, s. 132.

96 Larry Winter Roeder, *Diplomacy, Funding and Animal Welfare*, Berlin: Springer-Verlag, 2011, s. 53.

adı altında yürütülen faaliyetler arasında bir ayırım yapmaya özen gösterdiği ve bu iki kavram arasında farklılık bulunduğu düşüncesini yerleştirmeye çalıştığı bilinmektedir. Buna bağlı olarak ABD'nin, muhalifleri ile kendisinin benzer nitelikteki faaliyetleri arasında ayırım yapma imkânı doğmuş oluyordu; ABD'nin yürüttüğü çalışmalar kamu diplomasisi demektir, Sovyetler Birliği gibi ülkelerin sergiledikleri çabalar ise propagandaydı.<sup>97</sup> Amerikan kurumları kamu diplomasisi kavramını propagandaya tercih etmektedirler, çünkü Amerikan halkının kendi hükümetlerinin psikolojik savaş yürüttüğünü ve olumsuz manipülasyon çabaları içine girdiklerini düşünmesini istememektedir.<sup>98</sup>

Peter van Ham'ın belirttiği gibi, kamu diplomasisinin, “yabancı bir hükümete, onun vatandaşlarını etkilemek suretiyle tesir etme” amaçlı enformasyon, eğitim ve kültür etkinliklerinden oluştuğu yönünde genel bir uzlaşmanın ortaya çıkmış bulunduğu söylenebilir. Kamu diplomasisi aynı zamanda, bir ülkenin dış politikasının, yabancı milletler ve halklar için “ faydalı” nitelikte olduğunu açıklama amacını da taşır.<sup>99</sup> Bu nokta, propaganda yerine kamu diplomasisi kavramının kullanılmaya başlanmış olmasının temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak, aynı faaliyetleri kamu diplomasisi etiketi altında yürüten ülkelerin, propaganda kavramının olumsuz çağrışımlarını geride bırakmak için, kamu diplomasisi terimini bu çağrışımlardan uzak bir şekilde tanımladıkları görülmektedir. Herşeye rağmen, kamu diplomasisinin kimi tanımları, doğrudan propagandayı akla getirmektedir. Örnek olarak, Gyorgy Szondi, kamu diplomasisini “yurt dışındaki hedef kitlenin ‘duygu ve düşüncelerinde değişim yaratmak için yapılan kamusal iletişimdir” şeklinde tanımlamıştır. “Bu çabalar ağırlıklı olarak tek yönlü iletişim çalışmalarını içerir ve propagandaya benzer bir nitelik taşımaktadır.”<sup>100</sup>

Benzer şekilde, geleneksel kamu diplomasisinin devletlerin küresel kamuyla konuşmasıyla ilgili olduğunu vurgulayan Nancy Snow, “ulusal hedefler ile dış politikaya destek sağlanması için” yabancı kamuların bilgilendirilmesi, etki altına alınması ve irtibatlı duruma getirilmesine yönelik faaliyetleri içerdiğini belirtmektedir.<sup>101</sup> Böylesi bir tanımın, propaganda olarak adlandırılabilir faaliyetleri de kapsamakta olduğu açıktır. Öte yandan, Nicholas J. Cull'ın, “Kamu diplomasisi ahlâka aykırı bir niyetle kullanılırsa propaganda halini alır” şeklindeki tespiti, ikisi arasındaki farkı sadece “niyet”e indirgemekte, kullandıkları araçlar, yöntemler ve teknikler itibarıyla aynı şey olduklarını ortaya koymaktadır.<sup>102</sup>

97 Robert S. Fortner, *Public Diplomacy and International Politics*, Westport, CT: Praeger Publishers, 1994, s. 29.

98 Nancy Snow, *Propaganda, Inc.: Selling America's Culture to the World*, 3. ed., New York: Seven Stories Press, 2010, s. 78.

99 Peter van Ham, “Power, Public Diplomacy, and the Pax Americana”, *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations* içinde (47-66), ed. Jan Melissen, New York: Palgrave MacMillan, 2005, s. 57.

100 Yağmurlu, s. 14.

101 Viorel Mihăilă, “Strategic Communication: Winning and Reassuring Domestic Minds including Minorities”, *Homeland Security Organization in Defence Against Terrorism* içinde (151-166), ed. J.P.I.A.G. Charvat, Amsterdam: IOS Press, 2012, s. 156.

102 Temel, s. 35.

Bütün bunlara bağlı olarak, kamu diplomasisi ile kabaca propaganda olarak adlandırılan faaliyetlerin birbirine karıştırılmaması gerektiği, propaganda türü etkinliklerin kısmen kamu diplomasisi kapsamında icra edilmekle birlikte, kullanılan teknikler ve nitelik bakımından ortaya çıkan farklılıkların kamu diplomasisinin konumunu değişik bir düzleme taşıdığı öne sürülmektedir. Bununla birlikte, meselenin açıklandığı kadar basit olmadığı savunulmakta, kamu diplomasisi kavramını eleştirenler tarafından, “bilginin ne zaman çarpıtılıp istismar edildiği veya hangi bilgilerin saklanıp hangilerinin olduğundan önemli gibi takdim olunduğu” gibi hususların da etik kuralları açısından sorgulanması gerektiği dile getirilmektedir. Aynı şekilde, ulus-devletin çıkarlarını kamu diplomasisi adı altında koruma çabalarının devletler hukukunu da ilgilendirdiği, bu kavrama bağlı olarak bazı meşruiyet sorunlarıyla karşılaşılmasının kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir.<sup>103</sup>

Buna karşılık, kamu diplomasisinin propaganda ile ilişkisinin bulunmadığını savunanlar, bazı kişi ya da grupların, yetersiz bilgiye ve temellere dayanmasına rağmen, diğer insanları kendi inandıklarına ya da inandırmak istediklerine inandırmaya yönelik sistematik bir faaliyeti durumundaki propaganda ile kamu diplomasisi arasında farklılık bulunduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre, kamu diplomasisi, insanlarda çoğu zaman çok parlak izlenimler yaratan, sıklıkla duygu yüklü, kısmen ya da tamamen doğru olabilen, kafa karıştırıcı ya da yanlış bilgiler aktaran ve inanışları oluşturmayı hedefleyen propaganda faaliyetlerinden, anlatmak kadar dinleyip anlamaya da önem veren çift yönlü bir faaliyet olması ve sağlam ve doğru bilgiye ve bilgi aktarımını aşan yapılandırılmış süreçlere dayanması gibi özellikleri nedeniyle ayrılır.<sup>104</sup> Robin Brown’a göre, kamu diplomasisi faaliyetleri, propaganda ve enformasyon operasyonları gibi tekniklerden farklı olarak, ulaşılmak istenen kamuların ya da toplumların savundukları ideolojilerin ve değerlerin itibarsızlaştırılmaya çalışılması yerine, bu faaliyeti yürüten ülkenin çıkarlarını geliştirmek için, onun olumlu bir imajını üretmeye odaklanır.<sup>105</sup>

Kamu diplomasisi ile propaganda arasındaki farklılığın altını çizmeye çalışanların genelde iki nokta üzerinde durdukları görülmektedir. Birinci olarak, kamu diplomasiinin tek yönlü bilgi akışı olan ve fikir alışverişi ile tartışmayı dışlayan propagandanın aksine, yabancı izleyicileri de angaje eden iki taraflı bir iletişim stratejisine dayandığı ileri sürülmektedir.<sup>106</sup> Buna göre, kamu diplomasisi, bir mesajı doğru ya da yanlış olmasına bakılmaksızın iletmek suretiyle karşı tarafı ikna etmek ve inandırmak amacına yönelik propaganda faaliyetlerinden, iki yönlü olması, doğru bilgilerin aktarılmasına çalışılması, anlatmak kadar anlamayı ve iletişim kurmayı hedeflemesi gibi özellikleriyle ayrılır.<sup>107</sup> Ancak, yeni kamu diplomasisi anlayışını gündeme getirenler, geleneksel kamu diplomasisinin ya propaganda gibi tek yönlü bilgi aktarıcı

103 A.g.e., s. 13.

104 Doğan, s. 14.

105 Robin Brown, “Spinning the War: Political Communications, Information Operations and Public Diplomacy in the War on Terrorism”, *War and the Media* içinde (87-100), ed. Daya Kishan Thussu ve Des Freedman, London: SAGE Publications, 2003, s. 91.

106 d’Hooghe, s. 27.

107 Doğan, s. 30.

bir nitelik taşımakta olduğunu ya da iki yönlü fakat asimetrik bir mahiyet taşıdığını, tarafların iletişime eşit konumda ve şartlarda giremediklerini savunmaktadırlar.<sup>108</sup> Kamu diplomasisi ile propaganda arasındaki farklılığı göstermeye çalışanların dikkat çektiği ikinci nokta, verilen bilgilerin doğruluğunun ve kaynağın kimliğinin propagandada önem taşımamasına karşılık, kamu diplomasisinde doğruluğun ön koşul kabul edilmesi ve bilginin kaynağının belli olmasıdır. Ancak bu, kamu diplomasisi ile propaganda arasındaki kesin bir farklılaşmaya değil, sadece, kimi kamu diplomasisi faaliyetlerinin beyaz propaganda olarak nitelendirilmesine imkân verebilir. Bundan dolayı birçok yazar kamu diplomasisini “beyaz propaganda” kapsamında değerlendirilmektedir.<sup>109</sup> Bazı yazarlar ise kamu diplomasisi için dürüst propaganda (*truthful propaganda*) tabirini kullanmaktadırlar.<sup>110</sup>

## Sonuç

Kamu diplomasisinin propagandadan farklı olduğu iddiasının eleştiriye konu olmasının, yeni kamu diplomasisi kavramının ya da anlayışının ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu, bir yandan kamu diplomasisi kavramının saygınlığını koruma amacı taşıırken, diğer yandan ‘geleneksel’ kamu diplomasisinin olumsuz özellikler içerdiğini itiraf etmek anlamına gelmektedir. Herşeyden önce, geleneksel kamu diplomasisinin tek taraflı ve tek yönlü bilgi akışına dayalı bir etkinlik olduğu kabul edilmekte ve bu yönüyle onun teknik açıdan propaganda faaliyetlerinden farksız bir görünüme büründüğü kabul edilmektedir. Kamu diplomasisi ile propaganda arasındaki bir başka ortak noktayı, günümüzde ikisinin de algı yönetimi kavramı çerçevesinde ele alınıyor olmaları oluşturmaktadır.

Öte yandan, kamu diplomasisinin teriminin yaygın biçimde benimsenen tanımlarının doğrudan propaganda olarak yorumlanması mümkün olduğu gibi, bazı tanımları da, propagandayı da içerecek şekilde geniş bir kapsam taşımaktadır. Ayrıca, kamu diplomasisi ile propaganda arasında, “devlet çıkarı” lehine yabancı halk kitlelerini ikna etmeye yönelik olmaları bakımından kesin bir amaç birliğinin bulunduğu, yöntemleri, teknikleri ve kullandıkları araçlar itibarıyla da açık bir benzerlik olduğu görülmektedir. Öyle ki, kamu diplomasisinin, ideal bir biçimde ve dar anlamda tanımlandığında bile, en azından “beyaz propaganda” ya da “dürüst (*truthful*) propaganda” olarak adlandırılan propaganda türü olarak değerlendirilebilecek bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden birçok yazar, kamu diplomasisi kavramının gerçekte propaganda faaliyetleri için bir “örtmece” ya da propaganda etkinliğini kamufle etmek için kullanılan daha gözcü ve hoşgiden bir etiket olduğunu savunmaktadırlar.

Böylece zaman içinde olumsuz bir anlam kazanmış ve gözden düşmüş olan propaganda kavramı ile ifade edilmek istenmeyen birtakım faaliyetler, başına kamu kelimesi eklenerek diplomasi teriminin saygınlık şemsiyesi altına alınmaktadır. Kavra-

108 Nancy Snow, “Terrorism, Public Relations, and Propaganda”, *Media, Terrorism, and Theory: A Reader* içinde (145-160), ed. Anandam P. Kavoori ve Todd Fraley, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 2006, s. 155.

109 Jan Melissen, “Public Diplomacy”, *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* içinde (436-452), ed. Andrew F. Cooper, Jorge Heine ve Ramesh Thakur, Oxford: Oxford University of Press, 2013, s. 439.

110 Philip Michael Pantana, Sr, *America: A Purpose-Driven Nation*, Longwood FL: Xulon Press, 2007, s. 282.

mın ABD'de ortaya çıkmasıyla birlikte daha önce propaganda olarak adlandırılan etkinliklerin birdenbire artık kamu diplomasisi olarak nitelendirilmeye başlanmış olması, söz konusu iddiayı doğrulayan empirik bir veri durumundadır. Kamu diplomasisi uygulamalarının geçmişinde propagandanın bulunduğu, bir başka deyişle propagandanın günümüz kamu diplomasisi olgusunun temelini oluşturduğu pekçok akademisyen tarafından kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak birçok yazarın kamu diplomasisi, kültürel diplomasi, stratejik iletişim ve propaganda terimleri arasında pek fazla bir fark görmedikleri ve bunların birbirleri yerine kullanıldıkları gözlemlenmektedir.

Konuyla ilgili olarak önem taşıyan bir başka husus, kamu diplomasisi tanımlarının kimi zaman normatif bir nitelik taşıyor ve ideal bir çerçeve çiziyor olmasıdır. Bu noktada kamu diplomasisini olgusal gerçeklik ve empirik veriler ışığında değerlendiren araştırmacıların sözü edilen faaliyetler ile propaganda olarak nitelendirilen çabalar arasında mahiyet bakımından bir fark bulunmadığı sonucuna vardıkları anlaşılmaktadır.

### Kaynakça

- Auerbach, Jonathan ve Russ Castronovo, "Introduction: Thirteen Propositions about Propaganda", *The Oxford Handbook of Propaganda Studies* içinde (1-16), ed. Jonathan Auerbach ve Russ Castronovo, Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler*, 2. b., İstanbul: Alfa Basın Yayım Dağıtım, 1997.
- \_\_\_\_\_ *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 3. b., İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999.
- Bağçe, H. Emre, "Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 28 (2003), ss. 63-79.
- Balnaves, Mark, Stephanie Hemelryk Donald ve Brian Shoemith, *Media Theories and Approaches: A Global Perspective*, New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Blitz, Mark, "Public Diplomacy, Propaganda and Rhetoric", *The Public Diplomacy Reader* içinde (334-335), ed. J. Michael Waller, Washington DC: The Institute of World of Politics Press, 2007.
- Brady, Anne-Marie, *Marketing Dictatorship: Propaganda and Thought Work in Contemporary China*, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 2008.
- Brown, J. A. C., *Siyasal Propaganda*, çev. Yusuf Yazar, İstanbul: Ağaç Y., 1992.
- Brown, Robin, "Spinning the War: Political Communications, Information Operations and Public Diplomacy in the War on Terrorism", *War and the Media* içinde (87-100), ed. Daya Kishan Thussu ve Des Freedman, London: SAGE Publications, 2003.
- Bussemer, Thymian, *Propaganda: Konzepte und Theorien*, 2. auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.

- Chitty, Naren, “Public Diplomacy: Courting Publics for Short-Term Advantage or Partnering Publics for Lasting Peace and Sustainable Prosperity?”, *Trials of Engagement: The Future of US Public Diplomacy* içinde (251-269), ed. Ali Fisher ve Scott Lucas, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011.
- Conserva, Henry, *Propaganda: A Question and Answer Approach*, Bloomington, IN: AuthorHouse, 2009.
- Cull, Nicholas J., “Public Diplomacy”, *Propaganda and Mass Persuasion: A Historical Encyclopedia, 1500 to the Present*, ed. Nicholas John Cull, David Holbrook Culbert ve David Welch, Santa Barbara, California: ABC-CLIO, Inc., 2003.
- \_\_\_\_\_ “Public Diplomacy before Gullion: The Evolution of a Phrase”, *Routledge Handbook of Public Diplomacy* içinde (19-23), ed. Nancy Snow ve Philip M. Taylor, New York: Routledge, 2009.
- \_\_\_\_\_ “Roof for a House: How U.S. Propaganda Evolved into Public Diplomacy”, *The Oxford Handbook of Propaganda Studies* içinde (131-146), ed. Jonathan Auerbach ve Russ Castronovo, Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Cunningham, Stanley B., *The Idea of Propaganda: A Reconstruction*, Westport, CT: Praeger Publisher, 2002.
- D’Hooghe, Ingrid, *China’s Public Diplomacy*, Leiden: Koninklijke Brill NV, 2014.
- Dizard Jr., Wilson P., *Inventing Public Diplomacy: The Story of the U.S. Information Agency*, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2004.
- Doğan, Erhan, “Kamu Diplomasininin Sunduğu Fırsatlar ve Kısıtları Üzerine”, *Kamu Diplomasisi* içinde (13-33), ed. Abdullah Özkan ve Tuğçe E. Öztürk, İstanbul: Tasam Y., 2012.
- Dutta-Bergman, Mohan J., “U.S. Public Diplomacy in the Middle East: A Critical Cultural Approach”, *Journal of Communication Inquiry*, 30/2 (2006), ss. 102-124.
- Ellul, Jacques, *Propaganda: The Formation of Men’s Attitudes*, çev. Konrad Kellen ve Jean Lerner, New York: Vintage Books, 1965.
- Fisher, Ali, “Looking at the Man in the Mirror: Understanding of Power and Influence in Public Diplomacy”, *Trials of Engagement: The Future of US Public Diplomacy* içinde (271-295), ed. Ali Fisher ve Scott Lucas, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011.
- Fitzpatrick, Kathy R., *U.S. Public Diplomacy in a Post-9/11 World: From Messaging to Mutuality*, Los Angeles: Figueroa, Press, 2011.
- Fortner, Robert S., *Public Diplomacy and International Politics*, Westport, CT: Praeger Publishers, 1994.
- Gienow-Hecht, Jessica C. E., “What Are We Searching For? Culture, Diplomacy, Agents and the State”, *Searching for a Cultural Diplomacy* içinde (3-12), ed. Jessica C. E. Gienow-Hecht ve Mark C. Donfried, New York: Berghahn Books, 2012.
- Gienow-Hecht, Jessica C. E. ve Mark C. Donfried, “The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society”, *Searching for a Cultural Diplomacy* içinde (13-30), ed. Jessica C. E. Gienow- Hecht ve Mark C. Donfried, USA: Berghahn Books, 2013.



- Gregory, Bruce, "American Public Diplomacy: Enduring Characteristics, Elusive Transformation", *The Hague Journal of Diplomacy*, 6 (2011), ss. 351-372.
- Jones, Frank L., "Information: The Psychological Instrument", *U.S. Army War College Guide to National Security Policy and Strategy* içinde (211-219), ed. J. Boone Bartholomees, Jr., Carlisle, PA: United States Army War College Strategic Studies Institute, 2004.
- Hall, Ian, "The Transformation of Diplomacy: Mysteries, Insurgencies and Public Relations", *International Affairs*, 86/1 (2010), ss. 1-10.
- Hart, Justin, *Empire of Ideas: The Origins of Public Diplomacy and the Transformation of U. S. Policy*, Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Hayden, Craig, "Applied Public Diplomacy: A Marketing Communications Exchange Program in Saudi Arabia", *American Behavioral Scientist*, Vol. 53, No. 4 (2009), ss. 533-548.
- Holsti, K. J., *International Politics: A Framework for Analysis*, 3. ed., Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc., 1977.
- Jowett, Garth S. ve Victoria O'Donnell, *Propaganda & Persuasion*, 6. ed, Los Angeles: SAGE Publications, 2015.
- Leonard, Mark, Andrew Small ve Martin Rose, *British Public Diplomacy in the 'Age of Schisms'*, London: The Foreign Policy Centre, 2005.
- Lord, Carnes, "What 'Strategic' Public Diplomacy Is", *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare* içinde (43-60), ed. J. Michael Waller, Washington DC: The Institute of World Politics Press, 2009.
- Marlin, Randal, *Propaganda and the Ethics of Persuasion*, Ontario: Broadview Press, 2003.
- Melissen, Jan, "Public Diplomacy", *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* içinde (436-452), ed. Andrew F. Cooper, Jorge Heine ve Ramesh Thakur, Oxford: Oxford University of Press, 2013.
- Mihăilă, Viorel, "Strategic Communication: Winning and Reassuring Domestic Minds including Minorities", *Homeland Security Organization in Defence Against Terrorism* içinde (151-166), ed. J.P.I.A.G. Charvat, Amsterdam: IOS Press, 2012.
- Nye, Joseph S., *The Future of Power*, New York: PublicAffairs, 2011.
- \_\_\_\_\_ "Hard, Soft, and Smart Power", *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* içinde (559-574), ed. Andrew F. Cooper, Jorge Heine ve Ramesh Thakur, Oxford: Oxford University of Press, 2013.
- \_\_\_\_\_ *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: PublicAffairs, 2004.
- O'Shaughnessy, Nicholas J., *Politics and Propaganda: Weapons of Mass Seduction*, Manchester: Manchester University Press, 2004.
- Oktay, Emel G., "NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi'nin Artan Rolü", *Uluslararası İlişkiler*, 9/34 (2012), ss. 125-149.
- Palmer, Norman D. ve Howard C. Perkins, *International Relations: The World Community in Transition*, 2. ed., Boston: Houghton Mifflin Company, 1957.

- Pamment, James, *New Public Diplomacy in the 21st Century*, New York: Routledge, 2013.
- Pantana, Sr, Philip Michael, *America: A Purpose-Driven Nation*, Longwood FL: Xulon Press, 2007.
- Parmar, Irderjeet, "Responding to Anti-Americanism: The Politics of Public Diplomacy", *Anti-Americanism: In the 21st Century* içinde (239-262), ed. Brendon O'Connor ve Martin Griffiths, Oxford: Greenwood World Publishing, 2007.
- Paul, Christopher, *Strategic Communication: Origins, Concepts, and Current Debates*, Santa Barbara, California: Praeger, 2011.
- \_\_\_\_\_ *Whither Strategic Communication?: A Survey of Current Proposals and Recommendations*, Santa Monica CA: RAND Corporation, 2009.
- Pigman, Geoffrey Allen, *Contemporary Diplomacy*, Cambridge: Polity Press, 2010.
- Potter, Evan H., *Branding Canada: Projecting Canada's Soft Power Through Public Diplomacy*, Montreal: McGill-Queen University Press, 2009.
- Purtaş, Fırat, "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi", *Akademik Bakış*, 7/13 (2013), ss. 1-14.
- Rawnsley, Gary D., "'Thought-Work' and Propaganda: Chinese Public Diplomacy and Public Relations after Tiananmen Square", *The Oxford Handbook of Propaganda Studies* içinde (147-160), ed. Jonathan Auerbach ve Russ Castronovo, Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Roeder, Larry Winter, *Diplomacy, Funding and Animal Welfare*, Berlin: Springer-Verlag, 2011.
- Rugh, William A., "Conclusion", *The Practice of Public Diplomacy: Confronting Challenges Abroad* içinde (243-257), ed. William A. Rugh, New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- \_\_\_\_\_ *Front Line Public Diplomacy: How US Embassies Communicate with Foreign Publics*, New York: Palgrave MacMillan, 2014.
- Rutherford, Paul, *Endless Propaganda: The Advertising of Public Goods*, Toronto: University of Toronto Press, 2004.
- Sak, Elif, "Kamu Diplomasisi ve Çin", *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2/1 (2014), ss. 9-25.
- Scruton, Roger, *A Dictionary of Political Thought*, London: Pan Books, 1982.
- Seib, Philip, *Real-Time Diplomacy: Politics and Power in the Social Media Era*, New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Sheehan, Michael, *The International Politics of Space*, London: Routledge, 2007.
- Snow, Nancy, *Propaganda, Inc.: Selling America's Culture to the World*, 3. ed., New York: Seven Stories Press, 2010.
- \_\_\_\_\_ "Terrorism, Public Relations, and Propaganda", *Media, Terrorism, and Theory: A Reader* içinde (145-160), ed. Anandam P. Kavoori ve Todd Fraley, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 2006.

- Szondi, György, “Central and Eastern European Public Diplomacy”, *Routledge Handbook of Public Diplomacy* içinde (292-313), ed. Nancy Snow ve Philip M. Taylor, New York: Routledge, 2009.
- Tarhan, Nevzat, *Psikolojik Savaş: Gri Propaganda*, 6. b., İstanbul: Timaş Y., 2004.
- Temel, Selçuk, Amerikan Kamu Diplomasininin 11 Eylül Sonrası Yönetim Anlayışı ve Sergilenen Faaliyetler Odağında İncelenmesi: Kamu Diplomasisindeki Değişimleri Anlamak, Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Theodorson, George A. ve Achilles G. Theodorson, *A Modern Dictionary of Sociology*, London: Barnes & Noble Books, 1979.
- Ünlü, Sezen, *Sosyal Psikoloji*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay., 2004.
- Van Ham, Peter, “Power, Public Diplomacy, and the Pax Americana”, *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations* içinde (47-66), ed. Jan Melissen, New York: Palgrave MacMillan, 2005.
- Waller, J. Michael, *The Public Diplomacy Reader*, Washington DC: The Institute of World of Politics Press, 2007.
- Xing, Guoxin, “‘Peaceful Rise.’ China’s Public Diplomacy and International Image Cultivation”, *New Dimensions of Chinese Foreign Policy* içinde (133-147), ed. Sujian Guo ve Shiping Hua, Lanham-Maryland: Lexington Books, 2009.
- Yağmurlu, Aslı, “Halkla İlişkiler Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi”, *İletişim Araştırmaları*, 4/1 (2007), ss. 9-38.
- Yanardağoğlu, Eylem, “Uluslararası İletişim ve Kamu Diplomasisi: BBC Dünya Servisi Haber Merkezi Örneği”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi), 38 (2014), ss. 116-132.
- Zaharna, R.S., “Asymmetry of Cultural Styles and the Unintended Consequences of Crisis Public Diplomacy”, *Intercultural Communication and Diplomacy* içinde (133-155), ed. Hannah Slavik , Geneva: DiploFoundation, 2004.
- \_\_\_\_\_ “Mapping out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives: Information and Relational Communication Frameworks”, *Routledge Handbook of Public Diplomacy* içinde (86-100), ed. Nancy Snow ve Philip M. Taylor, New York: Routledge, 2009.
- Zappone, Tanina, “China’s Public Diplomacy: Between Old Propaganda and Civil Participation”, *Perspectives on East Asia* içinde (117-145), ed. Ikuko Sagiyama ve Valentina Pedone, Firenze: Firenze University Press, 2014.
- Zhang, Juyan ve Brecken Chinn Swartz, “Public Diplomacy to Promote Global Public Goods (GPG): Conceptual Expansion, Ethical Grounds, and Rhetoric”, *Public Relations Review*, 35 (2009) ss. 382-387.

## **The Term Public Diplomacy Employed as a Euphemism for Propaganda**

SEYFİ SAY

**Abstract:** *Similarity and continuity is observed between the widely and frequently used term “propaganda” and the more recent “public diplomacy” – the latter term having seemingly taken the place of the former in today’s world. Public diplomacy is usually defined as a government’s direct communication with the public of another country in an effort to promote its own foreign policy and cultivate the national interests of its country. As for propaganda, this is seen as a form of unilateral communication aimed towards influencing the attitudes of people. However, it is claimed by many that the term public diplomacy is employed as a euphemism for propaganda. After an inspection of the definitions made for these terms, and an analyzation of the acts explained by them, it becomes evident that this kind of evaluation does indeed have an important element of truth to it. It appears that the acts of many countries which were interpreted as propaganda in the past have carried on under the name of public diplomacy today.*

**Keywords:** *Public diplomacy, new public diplomacy, cultural diplomacy, propaganda, communication, national interests.*

## İkinci Dünya Savaşı Sonrası Polonya Sinemasında Milliyetçi Muhafazakâr Bir Yönetmen: Andrzej Wajda

SÜLEYMAN SIDAL\*  
slymnsdl@hotmail.com

**Özet:** Bu çalışma Polonya sinemasının dünya çapında ün kazanmış yönetmenlerinden biri olan Andrzej Wajda'nın politik görüşlerini gözden geçirmeyi amaçlamaktadır. Çektiği filmlerle milliyetçi ve muhafazakâr bir tutum benimseyen Andrzej Wajda'nın bakışını anlamak için Danton, Ecinniler ve Katyn isimli filmleri incelenecektir. Wajda'nın politik duruşunu ortaya koyabilmek için önce milliyetçilik ve muhafazakârlık kavramları değerlendirilecek, ardından Wajda'nın hayatı ve filmografisi üzerinde durulacaktır. Esas olarak Danton, Ecinniler ve Katyn filmleri ele alınacaktır. Çalışmanın temel tezi Andrzej Wajda'nın belli ölçüde aydınlanma değerlerini miras alan Nazizm ve sosyalizme karşı Polonya milliyetçisi ve muhafazakâr değerleri ön plana çıkaran bir yaklaşım ortaya koyduğu yönündedir.

**Anahtar kelimeler:** Andrzej Wajda, Polonya sineması, Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Aydınlanma değerleri.

### Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa'nın SSCB'nin uydusu haline gelmesiyle Avrupa'da yeni bir dönem başlamıştır. Bolşeviklerin Ekim Devrimi'ni tüm dünyaya yayma isteği ile kapitalizmle girdiği mücadele İkinci Dünya Savaşı'nda kısa süreli bir ittifaktan sonra Avrupa'nın ikiye ayrılmasıyla sonuçlanmıştır.<sup>1</sup>

İki süper güç, iki farklı dünya tasarımına sahip taraf arasında kalan ülkeler, iki dünya savaşı boyunca da savaş alanı olmanın verdiği maddi manevi kayıplar yetmezmiş gibi savaş sonrasında da bu tarafların fiili hâkimiyet alanına girmişler ve onların istediği model çerçevesinde dönüştürülmeye çalışılmışlardır. Özellikle, Doğu Avrupa örneğinde olduğu gibi önce Nazi Almanyası'nın saldırılarına maruz kalan, ardından Almanya ile Rusya arasındaki kanlı çatışmalarda hedef haline gelen, en sonunda da kazanan taraf olan Rusya'nın hâkimiyetine geçen ülkeler özellikle komünizmin bu ülkelerde yaygınlaştırılıp, yerleşik hale getirilmesi sürecinde<sup>2</sup> ciddi baskılar, devlet terörü, sansür ve ideolojik bombardımana maruz kalmışlardır. Bunun yanı sıra kendisi de eski bir köylü ülkesi olan ve ağır sanayi hamleleriyle kalkınmayı kurtuluş

\* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. Galatasaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü Doktora Öğrencisi.

1 Eric Hobsbawm, *Kısa Yirminci Yüzyıl (1914-1991)*, çev., Yavuz Alogan (İstanbul: Sarmal Yayınları, 2003), s. 277-313.

2 Helena Flam, *Mosaic of Fear: Poland and East Germany before 1989* (New York: Columbia University Press, 1998), s. 1-51.

olarak gören SSCB'nin kalkınmanın yükünü bu ülkelere yüklemesiyle hammadde, insan kaynağı, emek gücü olarak da Sovyet baskısına maruz kalmışlardır.<sup>3</sup>

Bu ülkelerden biri olan Polonya'da savaş sonrası dönemde yetişen birkaç dünyaca ünlü yönetmenden biri olan Andrzej Wajda<sup>4</sup> da kendi kuşağının acılarını, tecrübelerini, özlemlerini, inançlarını yansıtan filmler üretmiştir. SSCB'nin Polonya'da gerçekleştirmek istediği dönüşüme karşı en sert muhaliflerden biri olan Wajda, sinemayı Polonya halkının kendi hikâyesini anlatmak, onu bu şekilde komplolara, ülke üzerinde oynanan oyunlara karşı bilinçli kılmak, tarihsel hafızayı taze tutmak ve yaşanan acıların tekrarını engellemek amacıyla filmlerini çektiğini belirtmiştir.<sup>5</sup>

Bu kısa çalışmada, çok sayıda filmi bulunan Wajda'nın 1983 tarihli *Danton*, 1988 tarihli *Ecinniler* ve 2007 tarihli *Katyn* isimli filmleri incelenecek ve bu filmler üzerinden politik bir okuma yapılacaktır. Wajda'nın politik tutumunu anlamak açısından önemli göstergelere sahip bu filmlerde özellikle muhafazakârlığın tarihsel olarak ortaya çıkış sebeplerinden biri olan Fransız İhtilali'nin ve onun getirdiği Aydınlanma değerlerinin, daha sonra Aydınlanma geleneğini miras alan iki ideoloji olarak Faşizm ve Sosyalizmin Polonya düşünsel ve siyasal tarihi üzerindeki etkilerini görmek anlamlı ve mümkündür.

Bu bağlamda öncelikle muhafazakârlık ile milliyetçilik ilişkisi ve bu fikir akımlarının Aydınlanma değerleri ve sol fikirlerle olan etkileşimi tarihsel perspektiften ele alınacaktır. Ardından Wajda'nın hayat hikâyesi ve filmografisi incelenecek ve bahsi geçen üç film üzerinden Wajda'nın politik tutumu değerlendirilecektir.

Bu çalışmanın temel iddiası, Andrzej Wajda'nın filmlerinde SSCB'yi Polonya'nın milli bağımsızlığının önündeki en önemli engel olarak göstermesi ve Marksist-Leninist ideolojinin geleneğe, kiliseye, dine ve halkın adetlerine, yerleşik ahlak kurallarına olan müdahalesine karşı takındığı korumacı tutum nedeniyle milliyetçi-muhafazakâr bir yönetmen olarak nitelendirilebileceği yönündedir.

### **Muhafazakârlık ve Milliyetçilik İlişkisi**

Muhafazakârlık, kadim bir düşünce tarzı, doğal bir durum, değişimler karşısında takınılan bir tutum hatta maddenin doğasında var olan evrensel bir olgu olarak görülebilirse de aslında politik bir ideoloji ya da öğretisi olarak tarih sahnesine çıkışı oldukça yeni sayılabilir.

Muhafazakârlığın tarih sahnesine çıkışını 1789 Fransız İhtilali'ne dayandırmak mümkündür. İhtilalin getirdiği rasyonalite, eşitlik, özgürlük, insan hakları gibi kavramların yanı sıra yapılan devrime karşı büyük bir öfke ve nefret duyan özellikle İngiltere'de ve Fransa'da eski rejimin ayrıcalıklı sınıflarına mensup kişilerin düşün-

3 Mark Mazower, *Karanlık Kıta*, çev., Mehmet Morali (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), s. 187-210, 255-263, 300-306 310-317.

4 *Poland (1944-1964)* (Warsaw: Poland Publishing House, 1964), s. 201.

5 Andrzej Wajda, *Sinema ve Ben*, çev., Füsün Ant (İstanbul: Afa Yayınları, 1993), s. 141-145.

celeriyle gelişen muhafazakârlığın<sup>6</sup> esas itibarıyla kendine ait bir içeriğe sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Muhafazakârlık, daha çok devrimle, değişimle, yenilenmeyle birlikte gelen şeylere karşı negatif bir tepkinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda muhafazakâr fikirlerin daha çok aydınlanmacı-liberal düşünceler, Fransız İhtilali'nin getirdikleri üzerinden kendini inşa ettiği söylenebilir. Bu sebeple muhafazakârlığın neye karşı olduğunu belirlemek görece kolayken neye taraf olduğunu belirlemek bir o kadar zor bir iştir.<sup>7</sup>

Bunun yanı sıra muhafazakârlığın da tıpkı diğer modern ideolojiler gibi durgun-du-rağan bir yapısı yoktur. Muhafazakârlık kendini, muhafaza etmek istediği geleneği, değerleri ve kurumları her çağa ve topluma göre değiştirmektedir. Dolayısıyla muhafazakârlık her ne kadar değişim karşısında bir değişmeme, direnme durumu olarak görülse de sürekli döneme, koşullara ve toplumlara göre değişim geçirmekte ve aslında sürekli kendini yenilemektedir.<sup>8</sup>

Derli toplu bir fikrîsel yapısı, sınırları az çok çizilebilir bir doktrini, en önemlisi de belli bir ütopyası olmadığı için muhafazakârlığın bir ideoloji olup olmadığı tartışmalıdır. Fakat, bakıldığında muhafazakârlığın keskin çizgilere sahip olmaması sınırlarının tamamen belirsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Kendini ideoloji olarak tanımlamaması veya ideolojiler üstü, apolitik bir düşünce üslubu olarak görmesi, muhafazakârlığın gerçekten böyle olduğu anlamına gelmemektedir. Ayrıca bir ütopyasının bulunmaması muhafazakârlığın “ideal” olarak tanımladığı bir toplum tasavvuruna sahip olmadığı şeklinde de yorumlanamamaktadır. Bu sebeple muhafazakârlığı, faşizm, sosyalizm veya liberalizm gibi sert bir ideoloji olarak tanımlamak mümkün değilse de yumuşak bir ideoloji olarak tanımlamak mümkündür.<sup>9</sup>

Muhafazakârlığın genel bir çerçevesini çizmek gerekirse, salt akla karşı aklın yanında vahiy ve sezgilere yer vermek, bireyden hareketle mekanik bir toplum tasavvuru yerine üyelerden, aileden, cemaatten hareketle organik bir toplum tasavvuru yaratmak, akıl yerine geleneğe, dine ve ahlak kaidelerine; birey yerine topluma, eşitlik yerine adalete, özgürlük yerine istikrara ve güvenliğe; demokrasi yerine kontrollü, dengeli bir yönetime; güçsüz devlet yerine otoriter fakat totaliter olmayan güçlü bir devlete önem verdikleri ifade edilebilir.<sup>10</sup>

Bunun dışında muhafazakârlığın ekonomiye, özel mülkiyete, vatan ve ulus kavramlarına bakışının zaman içinde değişime uğradığı söylenebilir. Klasik muhafazakârlık olarak adlandırabileceğimiz ve daha çok Avrupa'da eski rejimin ayrıcalıklı sınıfının imtiyazlarını yitirmemek için verdiği mücadeleyi meşrulaştırmaya çalışan düşüncelerin, genel olarak burjuva sınıfına, onun ulus, milliyetçilik, vatan gibi kavramlarına, çoğunlukla yaşadığı ve birer güç merkezi haline getirdiği şehirlere ve en önemlisi

6 Brian Girvin, *The Right in the Twentieth Century: Conservatism and Democracy* (London: Pinter Publishers, 1994), s. 13.

7 Aytekin Yılmaz, *Çağdaş Siyasal Akımlar* (Ankara: Vadi Yayınları, 2003), s. 94.

8 F. J. C. Hearnshaw, *Conservatism in England* (New York: Howard Fertig Inc., 1967), s. 20.

9 Fırat Mollaer, Armağan Öztürk, “Muhafazakâr İdeoloji ve Rasyonalite”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Dergisi*, 35 (2006), s. 50.

10 Bkz. Bekir Berat Özipek, *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset* (Ankara: Kadim Yayınları, 2005).

elde ettiği parasal güçle alt üst ettiği mülkiyet yapısına sıcak bakması beklenmemelidir.<sup>11</sup> Ancak zaman geçtikçe ve eski rejimin ve onun toplumsal yapısının yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla muhafazakârların da değişmeye başladığı ve özellikle Avrupa'da sosyalist-komünist düşünce ve hareketlerin güç kazanmasıyla liberal fikirlerle kısmi bir uzlaşma yoluna gittiği görülmektedir. Çünkü muhafazakârlar, devrimci konumunu zamanla kaybedip savunmacı bir pozisyona geçen liberaller ile yapılacak bir ittifakın daha olanaklı olduğunu ve liberal değerlerin muhafazakârlara, sosyalist değerlerin sunacağından daha fazla yaşam alanı sağlayacağını tahmin etmişlerdir.<sup>12</sup> Böylece muhafazakârlar, sınırlı değişim, serbest piyasa ekonomisi, liberal demokrasi gibi liberal değer ve kurumlarla uyumlaşma yoluna gitmişlerdir.

Muhafazakârların liberallerle uzlaştığı yeni dönemde, üzerinde durduğu toplum ve muhafazakârlık için iki önemli tehdit söz konusudur. Bunlardan birincisi dışsal olan komünizm/sosyalizm/enternasyonalizm tehdididir. İkincisi ise içsel bir tehdit olan liberal değerlerden mülhem müsamahakârlık ve hümanist değerlerdir. Muhafazakârlara göre birinci tehdit, güçlü bir devlet, sağlam bir ordu ve saldırgan, tavizsiz bir dış politikayla çözülebilir. Bu kapsamda güçlü devletin varlığı, güçlü bir orduya ve halkın gücüne doğrudan bağlıdır ve bu güç ancak halkın bir yandan askeri bütçe harcamalarını desteklerken bir yandan da içeride toplumsal istikrarı ve huzuru bozan muhalifleri, komünistleri, düşman rejimlerle çalışan işbirlikçileri engellemeleyle mümkün olur.<sup>13</sup>

İkinci tehdit, muhafazakârlara göre liberal-aydınlanmacı düşüncelerden ve refah devleti uygulamalarından kaynaklanmaktadır ve Tanrı'nın yerine insanı koyan ve insanı tüm evrenin merkezine alan anlayışın yarattığı ahlaki çöküntüyle ve refah devletinin yarattığı asalak ruh haliyle ilişkilidir. Aydınlanma değerlerinin yarattığı kendini evrenin merkezine koyan ve adeta kendine tapan, bireyci, egoist ve ahlaki kaygılar gütmeyen insan tipi, muhafazakârlara göre bugünkü toplumsal çöküşün merkezinde yer almaktadır.<sup>14</sup>

Muhafazakârlara göre ise çözüm, ekonomik alanda insanları aylıklığa, tembelliğe alıştıran refah devletinin ve onun yarattığı gereksiz-hantal bürokrasinin ortadan kaldırılması, sosyal alanda ise hümanist-aydınlanmacı-modernist değerlerin yerini dinsel-geleneksel ve ailevi değerlerin almasıdır. Yani önerilen model ekonomik liberalizm ile kültürel muhafazakârlığın mezcedilmesidir.<sup>15</sup>

Bu muhafazakâr bakışın bugün ABD ve özellikle Avrupa'da milliyetçi akımlarla işbirliğine gittiğine, milli kimlik, din, gelenek, kurumlar gibi kavramları kullanarak bunların yabancılara karşı korunması gerektiğini dile getirdiğine sıklıkla şahit olun-

11 Girvin, a.g.e., s. 94-107.

12 Bruce Pillbeam, *Conservatism in Crisis? Anglo American Conservative Ideology after the Cold War* (New York: Palgrave Macmillian, 2003), s. 18.

13 Charles. W. Dunn ve J. D. Woodard, *American Conservatism From Burke to Bush: An Introduction* (London: Madison Books, 1990), s. 9.

14 Irving Kristol, *Autobiography of An Idea: Neo Conservatism, Selected Essays* (New York: The Free Press, 1995), s. 365-366.

15 Helmut Dubiel, *Yeni Muhafazakârlık Nedir?*, çev., Erol Özbek (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), s. 13.



maktadır. Bu bağlamda muhafazakârların çok kültürlülüğe, ulusal sınırların dışı açılmasına, göçmenlere ve göçmen işgücüne karşı şüpheli hatta düşmanca bir tavır geliştirdiği söylenebilir. Bu kapsamda Avrupa Birliği projesine de birçok ülkedeki muhafazakârın şüpheli baktığı ve Avrupadaki ulus-devlet sınırlarının kaldırılmasına ve “ortak pazar” temelinde Avrupa ekonomisinin ve toplumlarının bir araya gelmesine sıcak bakmadıkları görülmektedir.

### **Wajda'nın Hayatı**

Andrzej Wajda, 6 Mart 1926'da Polonya Suwalki'de doğmuştur.<sup>16</sup> Wajda'nın ailesi Szarow köyünden gelmektedir ve iyi eğitim almış insanlar olarak dikkati çekmektedir. Babası ve amcaları küçük yaşta iken Krakow'a göçen ailenin babası (Wajda'nın dedesi) çocuklarının iyi bir eğitim alması için çalışmıştır. Babası 16 yaşında (Birinci Dünya Savaşı sırasında görev yapan bir Polonyalı Özgürlük Birliği olan) orduya katılmış ve orada hızlı bir şekilde subaylığa kadar yükselmiştir. Amcalarından biri, İkinci Dünya Savaşı patlak verinceye kadar demiryollarında memurluk yapmış, diğer bir amcası Wajda'nın da Almanya işgali esnasında çalıştığı çilingir dükkânını açmış, en küçük amcası ise gelecek vaat eden bir çiftçi hakları savunucusu olarak erken yaşlarda hayatını kaybetmiştir.

Savaştan sonra, yapmak istediği şeyleri gerçekleştirmesi için Krakow Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmesi gerektiğini düşünerek doğduğu yeri terk eden Wajda, Krakow'a gitmiştir. Sonra, film okulunun kurulmasıyla birlikte Lodz'a geçiş yapmıştır. Fakat tüm film yapma fikirlerinin doğduğu, tartışıldığı ve nihai olarak hayata geçirildiği yer olan Varşova'ya gitmeye karar verince, Krakow'da fazla duramamış ve ona göre normal bir insanın yaşamak isteyeceği bir yer olan Varşova'ya gitmiştir. Daha sonra bir kez daha Krakow'a dönen Wajda, kendi hayatı için “Kaçmak benim hayatımın en büyük parçası olmuştur ve olduğum yerden kaçmak ve başka yerlere gidip kimsenin yapmadığı, denemediği, büyük işleri başarmak benim en büyük tutkum, hedefim olmuştur” diyerek bir anlamda geldiği köklere sahip çıkmış ama bir şeyleri aşmak için gitmenin, yeni yerler ve şeyler keşfetmenin gerekliliğini de ortaya koymuştur.

1903 yılında Krakow'a göç eden Wajda'nın babası ve amcaları 1930'larda tekrar Krakow'da yaşamaya başlamışlardır. Savaş ve Alman işgali boyunca evlerinin arkasındaki çilingir dükkânında çalışan aile üyelerinin yanında bir dönem ünlü yönetmen de çalışmış ve amcalarının yakın ilgi ve koruması sayesinde hayatta kalabildiği gerçeğini itiraf etmiştir. Amcalarının koruyucu ve yardımsever tutumunun ailenin önemli bir erdemi olduğunu belirten Wajda'ya göre, bu erdem sayesinde birçok Yahudi'yi de Alman zulmünden korumuşlardır.

Bu dönemde her gün ağır bir tempoyla gece geç saatlere kadar çalışan Wajda bir yandan da resim yapmaktadır. Ona göre hayatının bu evresi, yaşamını kol emeği ile sağlamak zorunda olduğu bu dönem, onun daha sonraları fikrî anlamda güç kazanan işçi hareketini, hak mücadelesini ve işçi sınıfının üyelerini daha rahat anla-

<sup>16</sup> Bu bölümdeki bilgiler Andrzej Wajda'nın kendi hayat hikâyesini anlattığı röportajdan alınmıştır. Bkz: “Andrzej Wajda about himself”, [http://www.wajda.pl/en/o\\_sobie.html](http://www.wajda.pl/en/o_sobie.html), Erişim tarihi: 03.05.2012.

masına olanak tanımıştır.

Babası genç bir subay olan Wajda'nın annesi ise Ukraynalıların okuduğu bir okulda öğretmenlik yapmıştır. Ona göre, baba ve annesinin tipik entelektüel evlilik olan subay-öğretmen evliliği, kendisinin entelektüel dünyası geniş bir ailede yetişmesine olanak tanımıştır. Ayrıca birisi orduda askerleri eğitmek, onları denetlemek ve yönetmekte, bir diğeri ise okulda öğrencileri eğitip, yönlendirmekte olan anne ve babasının sayesinde genetik olarak kendisinde de insanları yönetmek-yönlendirmek konusunda bir yetenek ve isteğin doğmuş olabileceğini belirtmektedir.

O yılların Polonya'sında anne babası gibi toplumu yöneten-eğiten insanların her şeye rağmen sonuçta bunu kişisel çıkarlar için kullanmadığını belirten Wajda, toplumsal çıkarların, dayanışmanın, ortak yaşamının öncelikli olduğu, başkası için kendini feda etmenin yüce bir erdem olduğu bir düşünsel yapının varlığını ifade ederken ansızın patlak veren savaşın her şeyi yok ettiği gibi tüm bu değerleri de ortadan kaldırdığını söyler.

Wajda henüz 13 yaşındayken, 1939'da patlak veren İkinci Dünya Savaşı ile birlikte aile düzeni ortadan kalkmıştır. Babası, 72. Piyade Alayı'nın komutanı olarak savaşımaya gitmiş ve bir daha eve dönmemiştir. 40 yaşında hayatını kaybeden Wajda'nın babası Jakub, uzun süre ailesi tarafından bir gün geri döneceği umuduyla beklenmesine rağmen Katyn'de bir ormanda çok daha sonraları Ruslar tarafından yapıldığı kesinlik kazanacak toplu bir infazda başının arkasına tek el ateş edilerek öldürülmüş ve toplu mezarlardan birine gömülmüştür.

Savaşla birlikte kırsal bir ortamda çocukluğunu yaşadığını düşünen Wajda için çocukluk çağı trajik biçimde sona ermiş ve artık bir anlamda olgunlaşmasının, büyümesinin zamanı gelmiştir. Aile ortamının yok olmasıyla boşluk içine düşen Wajda, okul ve kiliseye sarılmış, Alman baskısının henüz sınırlı olarak hissedildiği Güzel Sanatlar Akademisi'ne kayıt yaptırmıştır. Ancak zamanla işgalin şiddetinin ve baskısının artmasıyla, Wajda'ya göre artık eğitim bir mesele olmaktan çıkmış, hayatta kalmanın tek yolu saklanmak ya da bir fabrikada çalışmak haline gelmiştir.

Güzel Sanatlar Akademisi, Wajda'nın okuduğu yıllarda Fransız post-empresyonistlerin tarzına uygun resimler yapan Fransa'da eğitim almış profesörlerin etkisi altındadır. Wajda'ya göre bu durum ilginç bir çelişki yaratmaktaydı. Akademide yapılan çizimler, resimler, renkler, çiçekler, nü tablolar Fransız ruhunu tam anlamıyla yansıtırken, Polonya'ya dair bir şey ifade etmiyordu. Ona göre koşullar, hikâye, gerçeklik, her şey bambaşkaydı dışarıda. Dışarıda dumanı tüten krematoryumlar, tutuklamalar, yasaklamalar, ayaklanmalar yaşanırken onların bunu görmezden gelip, sessiz kalması mümkün olmamalıydı.

Tüm bu sebeplerden dolayı Wajda 1945-46 yıllarında Krakow'da Polonya Birleşik İşçi Partisi'ne üye olmuştur. Burada sosyalizm ve sosyal gerçekçilik gibi akımlarla tanışan Wajda, işçi, çiftçi, fabrika resimleri içeren bu akımları çekici bulmadığı gibi, bunu Sovyet sanat akımlarının taklit edilmesi ve bir anlamda bu yolla Polonya'nın zihinsel olarak "Sovyetleştirilmesi" olarak görmektedir. Bu nedenle Wajda, Polonya'ya

daha uygun, özgün bir akım yaratmak, aramak için üç yıl boyunca çalıştığı akademiden ayrılmış ve bir gazetede tesadüf eseri öğrenci aradığını okuduğu film okuluna başvurmak için yola çıkmıştır.<sup>17</sup>

Film okulu, Wajda için klasik manada bir okul olamamıştır. Ona göre tüm fikirler, yaratıcı tartışmalar, Krakow'daki hocalarından kendine düşünsel bir miras olarak kalırken, film okulu bir anlamda bunu tamamlayacak teknik bilgiyi sağlamıştır. Wajda, bu yıllarda resim yapmak konusunda kafası karışık hale gelirken, politik durumu anlama, anlatma ve bir film yaparak kitleleri yönlendirme fikrine daha fazla ilgi duyar hale gelmiştir. Wajda'ya göre film okulu ideolojik amaçlarla yüklü bir okuldu ve amacı savaş sonrası Polonya'da komünist ideoloji doğrultusunda dönüşümü yükleneyecek ve yönlendirecek entelijansiyayı yaratmaktı.<sup>18</sup> Zaten burada ders veren hocaların neredeyse tamamı sol düşünceleri savundukları geçmişlere sahip ve mücadelenin sonunda kendi rollerini oynayacakları günün geldiğine inanan kişilerden oluşmaktaydı. Ama içlerinde farklı sanat akımlarına açık isimler de vardı ve Wajda, bunlardan biri olarak gördüğü rektör Jerzy Toeplitz sayesinde Fransız Avangart sinemasıyla tanıştığını ve bunun ileride çektiği filmlerini önemli ölçüde etkilediğini itiraf etmektedir.

1950 yılıyla birlikte Wajda, akademiden etrafındaki arkadaşlarıyla birlikte bir öğrenci filmi yapmaya karar vermiştir. Film çekme deneyimiyle, zor yönleriyle tanışan Wajda, kendisine konu olarak Polonya'da inşaa edilen ilk sosyalist şehrin (Nowa Huta) hikâyesini alır. Krakow'un komünistlere karşı bilinen tutumu nedeniyle sosyalistlerin yeni bir dönüşüm sürecine önderlik edecek bir şehir yaratmak istemesi son derece doğaldı. Yeni bir ideoloji Wajda'ya göre Polonya'nın damarlarına enjekte edilmekteydi. Ve bunun Polonya'nın bünyesine uyup uymayacağı, onu savaş esnasında ve sonrasında yaşadığı travmalardan ve içine girdiği bitkisel hayattan uyandırıp uyandıramayacağı da henüz belli değildi. Wajda'ya göre komünistlerin yaptığı, ideolojik bombardıman eşliğinde politik bir dönüşüm gerçekleştirmektir ama hesaba katmadıkları kültür diye bir şey vardı ve kültür onların istedikleri gibi yıkıp yeniden şekil verebilecekleri bir şey değildi.

Wajda, bir sinemacı olarak SSCB dönemi boyunca yaşamış ve film çekmiş olmasına rağmen, daha da önemlisi Polonya'nın yakın bir gelecekte yeniden bağımsız bir ülke olacağına dair çok güçlü bir inanca sahip olmamasına rağmen komünist partiye ve onun uzantılarına her zaman için mesafeli durmuştur. Ona göre partiye yakınlaşmak, onun kontrolü altına girmekle eş anlamlıdır. Parti'nin ilkeleri, politikaları, sürdürdüğü belli bir çizgi vardır. Bir sanatçı partiye yakınlaşırsa onun politik çizgisini izlemek gibi bir ödevle yüklenmek zorunda kalmaktadır ki bu bir sanatçıyı tek yönlülüğe, sanatsal yaratıcılığını, düşünsel mirasını göz ardı etmesine yol açmaktadır; bu yüzden Wajda partiye katılmadığı gibi katılmayı hiçbir zaman düşünmediğini ortaya koymuştur. 1989'da duvarın yıkılmasını ve ardından Sovyet baskısının Polonya üzerinden kalkmasını hayretle ve mutlulukla izleyen Wajda, hayalini kurdukları özgür-

<sup>17</sup> <http://culture.pl/en/artist/andrzej-wajda>, Erişim tarihi: 14.01.2015.

<sup>18</sup> Maciel Karpinski, *The Theatre of Andrzej Wajda*, çev., Christina Paul (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), s. 2.

lüğün yavaş yavaş Polonya'ya yerleştiğini ve bunun sevindirici hatta onun kuşağı için hayal edilmesi zor bir durum olduğunu ifade etmiş ve savaş sonrasında Polonya'da yetişen dünya çapında filmler yapabilen birkaç yönetmenden biri olarak film çekmeye devam etmiş ve Polonyalılara kendi tarihlerini, gerçeklerini, kültürlerini anlatarak onları bilinçlenmeye çağırmaya devam edeceğini ifade etmiştir.<sup>19</sup>

### Wajda'nın Filmleri

Andrzej Wajda otuzun üzerinde film yönetmiştir;<sup>20</sup> yönetmen koltuğunda olduğu ilk uzun metrajlı filmi olan *Pokolenie* (Generation-Nesil) 1955 yılında çekilmiştir. Film, Nazi işgali esnasında Polonya'da yaşananları bir gencin bakış açısından anlatırken, Nazi işgali karşısında partizanların kahramanca çalışmasını ve direnişini gözler önüne sermekte ve partizanları ülkeyi Nazi işgalinden kurtardıktan sonra demokratik bir düzen kurmak isteyen kişiler olarak göstermektedir.<sup>21</sup> Ancak daha sonra Wajda, bu durumun dönemin koşullarıyla ilgili olduğunu, SSCB hâkimiyetindeki Polonya hükümeti tarafından senaryoda böyle bir değişiklik yapılmasının şart koşulduğu aksi takdirde filmin izlenemeyeceğini söylemesiyle böyle bir şey yapılmasına razı olduğunu belirtmiştir.

Ardından 1957'de *Kanal* (Canal-Kanal) ve 1958'de *Popiol i Diament* (Ashes and Diamonds-Küller ve Elmaslar) çektiği filmlerle üçleme haline getirmiştir. *Kanal* filminde 1944 yılında Nazi işgaline karşı gerçekleştirilen Varşova direnişini konu alan yönetmen, konuya farklı bir açıdan yaklaşarak bir tür masal gibi başlayan hikâyenin sonunu umutsuz, kötü ve ölümlü bitirerek kahramanlara saygı duymakla birlikte karamsar bir gelecek tasviri yapmıştır. Film aynı yıl Cannes film festivalinde gümüş palmye ödülüyle ödüllendirilmiştir.

*Popiol i Diament*'te (Küller ve Elmaslar) ise Sovyet işgalinden hemen sonraki ilk günlerde direnişin liderlerinin komünist bir hükümet kurmak için SSCB ile işbirliğine giderken, diğerlerinin yaşadıkları ve düştükleri ikilemler anlatılmaktadır. Bu film, bir yönüyle Polonya'nın umut edilen iyi geleceğine, bir yönüyle de komünizmin bunu gerçekleştirmek için doğru yol olup olmadığına yönelik yönetmenin kafasındaki düşünceleri, ikilemleri, karışıklığı yansıtmaya açısından ilginç ve önemlidir. Film, 1959 yılında Venedik film festivalinde Fipresci ödülünün sahibi olmuştur.

Wajda 1959'da *Lotna'yı* (Speed-Hız) çekmiştir. Hızıyla ün salan bir yarış atının hikâyesini anlattığı filmde yine Alman işgaliyle alt üst olan Polonya'yı arka planda veren yönetmen bir yerde hızlı at (Lotna-speed horse) ile hızlı savaşı (Blitzkrieg-speed war) karşı karşıya getirmiş ve sonunda kazanan savaş olmuştur.

Daha sonraki yıllarda aşk ve komedi filmleri de (Niewinni czarodziej/innocent sorcerers-masum büyücüler) yöneten Andrzej Wajda, savaşın yarattığı yıkım sonrasındaki sancılı toplumsal yapının yarattığı belirsizlik-umutsuzluk ve karamsar ruh

19 Bu konuyla ilgili olarak bkz: "Barbara Hollander'in Andrzej Wajda ile 80. doğum gününde yaptığı röportaj", <http://www.wajda.pl/en/wywiad80.html>, Erişim tarihi: 04.05.2012.

20 Wajda'nın bugüne kadar çektiği tüm filmleri için bkz: "Films by Andrzej Wajda", <http://www.wajda.pl/en/filmy.html>, Erişim tarihi: 01.05.2012; <http://worldcat.org/identities/lccn-n50-21372>, Erişim tarihi: 01.05.2012.

21 Daniel Borden vd., *Başvuru Kitapları: Film*, çev., Yasin Kara (İstanbul: NTV Yayınları, 2011), s. 296.

halinden yavaş yavaş sıyrılmış ve daha olumlu tavır alan, eğlenceli yapımlara da başarıyla imzasını atabilmiştir. Ancak bu çok uzun sürmemiş 1961 yılında çektiği ve bir Alman arkadaşını kaza sonucu öldüren ve 10 yıl hapisle cezalandırılan Yahudi bir gencin Varşova'nın bombalanmasıyla salınıp gettoya gönderilmesini konu edinen Samson filmiyle yeniden geri dönmüştür.

1970'ler Wajda için yaratıcılığı ve verimliliği açısından parlak bir dönem olmuş ve Wajda bu dönemde bazıları başyapıt mertebesine yükseltilen onun üzerinde filme imza atmıştır (Pilatus und andere-1972, Wessere-1973, Ziemia obeicana-1975, Człowiek z marmuru-1977, Dyrygent-1980).<sup>22</sup> Özellikle, 1968 hareketiyle baş gösteren yeni toplumsal kargaşa ve artan politik muhalefet, Wajda için de yeniden bir umut olarak ufukta belirilmiş ama yönetmen yine de filmlerinde temkinli olup fazla umutlu olmamaya özen göstermiştir. 1970 yılında çektiği ve Nazilerin toplama kamplarından birinde tutulan bir şair ile zeki bir kız arasındaki aşka, savaşa ve hayatta kalmaya dair bir konuya sahip olan Krajobraz po Bitwie (Landscape After the Battle-Savaştan sonra manzara) filmi de tipik olarak mutlu son sayılamayacak biçimde sona ermektedir.

1977 yapımı Człowiek z marmuru (Man of Marble-Mermer Adam) filmi de bir anlamda sarsılmaya başlayan SSCB'ye ve onun Polonya'daki politikalarına şiddetli bir tepki olarak gelişmiştir. Wajda, bu filmiyle Polonya'da ortaya çıkan "Solidarnosc" Dayanışma Hareketi'ne desteğini belli etmektedir ve bu Polonya hükümetinin Wajda'nın yapım şirketinin faaliyetlerini yasaklamasıyla karşılık görmüştür. Film, antikomünist tutumuyla 1950'lerin Stalinist terörünü eleştirmek vasıtasıyla bugüne, yapılanlara karşı çıkışı simgelemektedir ancak yine de tepki bir çıkış yolunu beraberinde getirmemekte ve Wajda sadece eleştirmekle kendini sınırlamaktadır.

Ancak Wajda, tüm olanlara rağmen muhalif tavrından vazgeçmemekte ve 1983 yılında Danton filmini çekmektedir. Bu filmde Fransız Devrimi'nin hemen ardından gelen kanlı terör dönemini konu eden yönetmen, Danton karakteri üzerinden devrimi sorgulamakta ve devrimi korumak adına gerçekleştirilen yaygın şiddet ve baskıyı sorunsallaştırmaktadır. Bu, bir anlamda SSCB'nin tüm Doğu Avrupa'ya özellikle kaynamaya başlayan Polonya'yı baskılamaya çalışmasına bir tür tepki olarak da görülebilmektedir.

1990'ların başında senatör olarak seçilen Andrzej Wajda, yeniden konusu İkinci Dünya Savaşı sırasında geçen savaş filmleri çekmeye devam etmiştir. Bu kapsamda çekilen 1993 yapımı Pierscionek z orlem w koronie (The Ring with a Crowned Eagle-Taçlı Kartal Yüzüğü) ve 1996 yapımı Wielki tydzień (Holy Week-Kutsal Hafta) filmleri Polonya'nın hem savaş sırasında ve sonrasında yaşadığı yıkım ve iki güçlü devlet arasında kalmanın verdiği eziklik hissi ile birlikte iki devletin de aslında birbirinden çok da farklı olmadığını veya ikisinin de Polonya için birinin diğerinden daha iyi olmadığını anlatmaktadır.

1997 yılında çektiği Panna Nikt (Miss Nobody-Bayan Hiç kimse) filmiyle Wajda, ko-

22 Borden vd., a.g.e., s. 304.

münizm ve materyalizmin Polonya toplumunda yarattığını düşündüğü ahlaki zaaf-ları dile getirmekte ve özellikle bu yeni değerler yapısının eskinin, geleneksel olanın, Polonya'nın kültürünün altını oyduğunu, onu bozduğunu düşünmekte ve materya-lizme, komünizm sonrası gelişen toplumsal yaşama, ahlaki değerlere ciddi eleştiri getirmektedir.

1999 yılında çektiği Pan Tadeusz filmiyle ciddi bir gişe başarısı yakalayan yönetmen, bu filmdeki başarısını sinemanın yanı sıra tiyatro ile de ciddi biçimde uğraşması-na ve edebiyat uyarlamalarına filmografisinde önemli yer vermesine bağlamaktadır. Daha sonrasında televizyon için diziler de çeken Wajda 2000 yılında sinemaya yap-tığı katkılardan dolayı Oscar Ödülü'ne layık görülmüştür. 2001 yılında kendi ismini taşıyan film yönetmenliği okulunu açan Wajda, 2006'da Berlin Uluslararası Film Fes-tivali'nde Altın Ayı ödülünü almıştır.<sup>23</sup>

2008 yılında çektiği Katyn filmi yönetmenin kendisi için bir tür tarihsel yüzleşme olarak görülmüştür. Kendi öz babasının da aralarında bulunduğu Polonyalı subay-ların Almanya'yı destekledikleri gerekçesiyle SSCB ordusu tarafından Stalin'in emri doğrultusunda Katyn ormanlarında toplu olarak infaz edilmesinin acı hikâyesini anla-tan yönetmen bu filmiyle artık Avrupa Birliği üyesi olan ve Batı ile tam bütünleşme hedefi doğrultusunda ilerleyen bir Polonyada geçmişle hesaplaşmaya girmekte, hem Nazi Almanyası'nın hem de Stalin SSCB'sinin yarattığı korku-baskı-sansür ve şiddet sarmalının yıkılmasını buruk bir sevinçle karşılamakta ve Polonya'yı bir anlamda tetikte olmaya çağırılmaktadır.

## Danton

Wajda'nın 1983 yılında çektiği Danton<sup>24</sup> filminin konusu ilginçtir. Film, 1794 yılında cumhuriyetin ikinci yılında Fransa'nın başkenti Paris'te geçmektedir. Fransız İhtilali gibi önemli bir tarihsel konuyu ele alan yönetmen, filmde Cumhuriyetin kuruluşu-nun ardından gelen Jakoben terör döneminin hemen başlangıcında<sup>25</sup> devrimin en önemli karakterlerinden biri olan Danton'un Paris'e yeniden dönüşü ile başlar. Cum-huriyet kurulmuş, kral idam edilmiş ve artık yönetim bir komitenin ve halk meclis-inin elindedir. Görünüşte meclis yetkili gibi gözükse de, asıl güç ve otorite sahibi komitenin kendisidir. Bu komitenin başında ünlü Robespierre<sup>26</sup> vardır. Robespierre uzun bir hastalık döneminden sonra yeniden ayağa kalkmıştır. Hastalığının, filmde, fiziksel olduğu kadar ruhsal bazı sorunlardan kaynaklandığı gibi bir izlenim veril-mektedir. Çünkü Robespierre'in devrimin gidişatı ile ilgili ciddi sıkıntıları, ikilemleri ve kafa karışıklıkları mevcuttur. Robespierre'e göre uğruna devrim yaptıkları, sistemi kökünden değiştirdikleri, yaşamlarının amacı olan ilkeler ile mevcut durum arasın-da hayli büyük bir farklılık oluşmuş durumdadır ve başta kendisi olmak üzere var olan bu farkı yok etme konusunda esaslı bir çözüm yolu bulabilmiş değillerdir. Ko-

23 <http://www.filmreference.com/film/88/Andrzej-Wajda.html>, Erişim tarihi: 05.05.2012.

24 Danton, 1983, Andrzej Wajda, Fransa-Polonya-Batı Almanya ortak yapımı, <http://www.imdb.com/title/tt0083789>, Erişim tarihi: 05.05.2012.

25 Mieczyslaw Szporer, "Andrzej Wajda's Reign of Terror: Danton's Polish Ambiance", *Film Quarterly*, 37/II (1984), s. 27-33.

26 Server Tanilli, *Fransız Devrimi'nden Portreler* (İstanbul: Adam Yayınları, 2003), s. 51-55.

mite, öyle ya da böyle işleyen bir devlet ve toplum yapısını aniden yıkmanın vermiş olduğu karmaşa ve kargaşa arasında düzeni yeniden kurup sürdürme ile otoritesini pekiştirme arasında gidip gelen, bundan sonrası için biraz da karamsar biçimde ne yapılması gerektiği konusunda çıkar bir yol aramaktadır. Bir yandan, içeride sermaye sahibi kişiler, mallarına ve servetlerine el konulacağı gerekçesiyle; eski kralcılar yok olan ayrıcalıklarını yeniden kazanmak hevesiyle, yabancı ülkeler de bu yeni düzenin bir devrim dalgası yaratarak ülkelere sıçramasının yarattığı endişe ile dört bir yandan Fransa üzerine baskı kurmaya çalışırken, tam da böyle kaotik bir ortamda, “şanlı” devrimci Danton bir gece yarısı çıkagelir. Adeta bir kurtarıcı, bir fatih edasıyla onu karşılayanları selamlar ve gülümserken, komiteye Danton’un komitenin iktidarını yıkmak için gizli bir darbe yapacağı söylentisi ulaşır; bardaktaki son damla da taşmış olur. Robespierre’in bazı eski dostlara eski günlerin hatırına onlara yapacağı “bize katılın” çağrılarının da teker teker reddedilmesiyle ölüm fermanları yazılmış olur. Sarsıntılar yaşayan bir devrim, hayatta kalmak için içgüdüsel bir şekilde kendi kendini korumak ve düşmanlarını yok etmek için harekete geçer ve kahraman-kurtarıcı Danton ve “muhalif” arkadaşlarının sonu tüm haklılıklarına rağmen giyotin olur.

Wajda’nın Fransız İhtilali ile ilgili bir film yapması hem kendi düşünsel yapısı için hem de yaşadığı dönemde Polonya’nın içinde bulunduğu koşullarla oldukça yakından ilintilidir. Muhafazakâr bir kavrayışa sahip olduğunu düşündüğüm yönetmen için Fransız İhtilali semboliktir. Çünkü muhafazakârlığın bir düşünce üslubu ya da modern bir ideoloji olarak ortaya çıktığı dönem tam da Avrupada Fransız İhtilali’nin patlak verip ardından dalga dalga kıtaya yayılmaya başladığı dönemdir. Muhafazakârlık, tam da değişim, dönüşüm, kargaşa dönemlerinin yükselişe geçtiği bir zaman diliminde ortaya çıkarken, kendini bu değişim sürecine karşı korunması gereken belli bazı kavramlar-değerler üreterek, bunları bir anlamda kendileri için korunaklı adacıklar-kurtarılmış bölgeler haline getirerek anlamlı hale getirmektedir.

Muhafazakârlık, dönemin koşullarında eski düzenin (status quo ante) savunmasına dayalı olarak, aristokratik ve kralcı değerlerin, geleneksel toplum yapısının ve kurumlarının yanı sıra sınıfsal olarak bazı çıkarların savunusu üzerinden şekillenmiş ve en büyük düşman aydınlanma felsefesi ve onun siyasal alanda sonucu olan Fransız İhtilali olmuştur.<sup>27</sup> Aydınlanma aklına ve onun saf-bağımsız akıl anlayışına, toplum karşısında bireye verilen önem ve öncelikle bireyin kendisini dolayısıyla toplumu değiştirecek potansiyele sahip olduğu yönündeki inanca karşı çıkan muhafazakârlar, eşitsizlikleri ve sınıflar arası farklılıkları kutsayan bir anlayışla, geleneksel kurum ve yapıların denetimi altında işbölümüne dayalı organik bir toplum anlayışını benimsemişlerdir. Var olan düzeni, ataların bilgisine sahip, zamanın tecrübesinden geçmiş, olabilecek en iyi düzen şeklinde gören muhafazakârlar, değişime, hele hele köklü devrimlere şiddetle karşı çıkarlar ve insanın kusurlu-eksik bir varlık olarak sağlıklı bir değişimi, dönüşümü tek başına (geleneğin-kurumların veya dinin rehberliği olmaksızın) gerçekleştiremeyeceğini savunarak devrimleri bir toplumun başına gele-

27 Andrew Heywood, *Political Ideologies* (New York: Palgrave, 1998), s. 66.

bilecek en kötü durum olarak görürler.<sup>28</sup>

Danton filminde, komitenin içinde bulunduğu çaresizlik durumu, komite üyelerinin ne yapacağını bilmez hal ve tavrı manidardır. Eski düzeni yıkma cüretinde bulunmuşlardır. Bu sebeple eski düzenin yol gösterici kurumları arasında yer alan aristokratlar-din adamları, gelenekler de yok edilmiş olduğu için önlerinde onlar için hiçbir yol gösterici kalmamıştır. Ayrıca gelenek, kurumlar, en önemlisi dini-ahlaki kurallar toplum içinde ilahi adaleti tesis ettiği için, bunların zaafa uğratılması nedeniyledir ki komite içeride toplumu nasıl yöneteceğine karar veremezken, dışarıda insanlar açlık-yoksulluk içinde ekmek kuyruğunda beklemektedir. Düzen bozulmuştur bir kere; kaynağı kutsal görülen iktidar-otorite kutsal olmayan kişilerin elindedir.

Otorite, muhafazakâr söyleme göre, kral için Tanrı'nın ilahi emridir ve kral Tanrı'ya karşı sorumludur. Bu kendisini adaletli yapmakta; Tanrı'dan aldığı otorite onu hiçbir şekilde yozlaştırmamakta, bozmamaktadır. Bir anlamda kendisi seçilmiş kişi olarak görülmektedir; fakat Fransa'nın başındaki komite üyeleri, yani avukat-doktor-polis-marangoz gibi kişiler sıradan, bayağı kişilerdir ve Tanrı tarafından seçilmedikleri gibi, ne ona ne de topluma karşı bir sorumluluk duygusu taşımaktadırlar. Bu yüzden adaletli olamadıkları gibi, iddia ettikleri gibi eşitlikçi de olamamaktadırlar; güç doğal olarak onları yozlaştırmaktadır. Bu sebeple, filmde, Danton geldiğinde başta Robespierre olmak üzere komite üyeleri iktidarlarının, yönetme güçlerinin, ayrıcalıklarının ellerinden gideceği korkusuyla onu gözlerini kırpmadan öldürebilmişlerdir. Filmde, Wajda'nın komite üyelerini, şizofrenik, megaloman, güce tapan, şiddete-öldürmeye eğilimli uçuk-merhametsiz-yarı deli olarak seyirciye sunması muhafazakârların devrimcilere bakışını yansıtması açısından oldukça ilginçtir. Bunun yanında komite üyelerinden birinin yüzünün makyajlı olması 1970'lerle yükselişe geçen yeni muhafazakârlığın cinsel tercihlere karşı homofobik ruh halini yansıtması açısından isabetli bir tasvir olmuştur.

Filmin iki ana karakteri Robespierre ile Danton arasındaki kavga aslında son derece semboliktir. Robespierre'in filmde, Danton'un karşı devrim hazırlığı içindeki hain burjuvalarla işbirliği yapabileceğini söylemesi onu bir anda tarihsel gerçekliği de zorlayan bir biçimde liberalizmin karşısına koymakta ve halkın, tüm sınıfların eşitliği için çalıştığını ifade etmesi onu toplumcu (sosyalist) bir çerçeveye oturtmamıza olanak tanımaktadır. Buna karşın burjuvalarla işbirliği yapma potansiyeline sahip, şatafatlı bir evi olan, yemeğin-içkinin ve kadının güzelinden anladığı iddiasındaki Danton kolaylıkla Robespierre'in karşıtı haline gelmektedir. Danton'un devrimci kişiliği, Fransız devriminde oynadığı rol, kralın idamı için verdiği mücadele, kendisinin de ilahi takdirin bir sonucu olarak yargılanarak giyotine gönderildiği devrim mahkemesini kurması<sup>29</sup> çok üstün körü verilmekte ve Danton kasıtlı biçimde Robespierre'in karşısına liberal-muhafazakâr değerlere sahip, halkçı-iyiliksever bir tip olarak oturtulmaktadır. Danton'un film boyunca şiddete-darbeye-karşı devrime ilkeli bir biçimde karşı çıkışı bu açıdan şaşırtıcı olmadığı gibi, halkın kışkırtılmasına,

28 Özipek, a.g.e., s. 31-42.

29 Tanilli, a.g.e., s. 108-110.



kitlelerin seferber edilmesine karşı korkuyla karşı koyuşu ve her zaman sağduyuyu-mantığı-makul olanı ileri sürmesi tipik bir muhafazakâr profili yansıtmaktadır.

Muhafazakârların devrimler karşısında tarihsel devamlılığı, kopuşlar yerine sürekliliği ön plana alan tarihsel bir anlayışı savunması ile yakından bağlantılı olarak, filmde devrimin ardından çok fazla bir şeyin değişmediği görülmektedir. Devrimden önce sosyal sınıflar vardı ve bu sosyal sınıflar arasında hukuki-ekonomik ve toplumsal ciddi eşitsizlikler-farklılıklar mevcuttu. Fakat devrimden sonra da bu durum değişmemiş, neredeyse aynı kalmıştır. Üyeleri kısmen değişmiş olsa da sınıflar kalmıştır ve onların adına yapıldığı iddia edilen devrimin varlığına rağmen kitleler sokaklarda, hizbe hanlarda hatta hapishanelerde uyumakta, ekmek kuyruğunda sıra beklemekte, polisten şiddet görmekte, sorgusuz sualsiz tutuklanmakta, çok kolay şekilde idam edilmekte fakat buna karşın üst sınıflar binbir çeşit şarap-yemek yiyip içebilmekte, her türlü ürünü temin edebilmekte, istedikleri takdirde her türlü ayrıcalıktan yararlanabilmektedir. Yani devrim hiçbir şeyi değiştirmemiş, kitleler aslında belli gruplar tarafından tahrik edilmiş ve kendi çıkarları için kullanılmıştır.

Muhafazakârların devrimcileri hayalci olarak nitelemesi boşuna değildir. Onların hayatı teorik modellerle kavradıkları ve toplumu bu teorik modellere uydurmaya çalıştıkları ve uymadığı zaman toplumu olmadıkları bir şeye zorladıkları muhafazakârlar tarafından geliştirilen bir eleştiridir.<sup>30</sup> Danton'un bu minvalde Robespierre'e karşı çektiği nutukta insanları olmadıkları şeyler-masal kahramanı olarak görmekten, insanları kendi hayallerinde canlandırdıkları cennetvari bir düzene uymadıkları için suçlamaktan, insanları kendi hayallerine uygun olarak değişmeleri için zorlamaktan vazgeçmelerini öğütlemesi tam da bu noktaya işaret etmektedir. Bu yüzden Danton bir muhafazakâr gibi, aslında aydınlanmanın düşünsel yapısını halkçı olmak bir yana halkı tanımamakla, cumhuriyetçileri ne isteyip istemediklerini bilmemekle, halk adına bu sebeple konuşmaya hakları olmamakla suçlamaktadır. Çünkü muhafazakârlara göre halk devrim istiyor değildir. Onun istediği güven içinde yaşamaktır. Varlığını korumak, çoğalmak, iyi beslenmektir. Bu yüzden Robespierre'e Danton hiddetle "bir kadınla yatmamış gibi duruyorsun" demekte, ona uzattığı çeşit çeşit yemeklerin tadına dahi bakmadığı için hepsini yere dökmektedir. Yine aynı Danton, darbe ya da iktidar isteyip istemediğini soranlara "sadece kafamı dinlemek, sakince yaşamak istiyorum" diye cevap verirken muhafazakâr, dingin, sessiz ve belki biraz da taşralı bir hayata olan özlemini dile getirmektedir.

Yönetmenin, kişileri izleyicilerin gözünde iyi ve kötü olarak göstermek-koşullandırmak istemesinin bir sonucu olarak Danton güler yüzlü, zevkli, en kötü anda bile mantıklı düşünebilen, espri yapabilen, yemek ve yaşam hakkında kültür ve tarz sahibi, karizmatik, güçlü, erkeksi yönleriyle ön plana çıkarken Robespierre, çirkin, asık suratlı, hasta görünümlü, hiç gülmeyen, yönetmek dışında hayata dair hiçbir zevki-ilgisi olmayan, tek yönlü ve bununla birlikte kısa boylu, çelimsiz, kadınsı ve cinsel açıdan iktidarsız gibi resmedilmektedir.

Muhafazakârların, Fransız İhtilali'ne karşı güç birliği yaratması ve bir süre son-

30 John Kekes, *A Case For Conservatism* (New York: Cornell University Press, 1998), s. 199-200.

ra Avrupada devrimlerin ardından karşı devrimlerin de başlamasına koşut olarak muhafazakârlarda ilahi adaletin bir gün yerini bulacağı kanısı oldukça yerleşiktir. Bunun Hıristiyanlıktaki İsa'nın geri gelip yeryüzünde adaleti tesis edeceği bin yıllık inanışların da etkisi vardır. Yani bu bir savaşa, ilk savaş kaybedilmiş olsa bile bir gün mutlaka tersi gerçekleşecektir. Çünkü Tanrı muhafazakârların tarafındadır. Cumhuriyetçilerin tarafında olması da beklenmemelidir. Bu anlamda Danton'un ve beraberindeki 12 kişinin İsa ve 12 havarisinin bir temsili olması şaşırtıcı değildir. Danton'un iyilik havarisi, bir tür peygamber gibi, bütün film boyunca resmedilmesi ve Yahudilerin İsa'yı haksız yere tutuklayıp, mahkemelerde yargılamaları ve sonunda Golgotha tepesinde çarmıha germeleri gibi Danton da esaslı sözler söyler ve sonunda boynunu giyotine uzatır. Giderken Robespierre'e söylediği "benim ardından senin de sonun gelecek, tarih seni unutacak ama beni hatırlayacak" demesi aslında İsa'nın onu Yahudilere ihbar eden ve ölümüne sebep olan Yahuda İşkaryot'a söylediklerine oldukça benzemektedir. Zaten Yahuda da bir süre sonra kendini öldürecektir. Tıpkı Robespierre'in St. Just'a "kafasına bir kurşun sıkmak" istediğini söylemesi gibi.

Sonuçta, filmin seyircinin önüne koyduğu anafikir, tüm yapılan kötülöklere rağmen, tüm kısımlara rağmen zamanı geldiğinde -hesap günü- kazanan Robespierre -Yahuda, kötülük, ihanet- değil Danton -İsa, iyilik, dostluk- olacaktır şeklinde özetlenebilir.

### Ecinniler

1988 yılında çektiğı Ecinniler (Les Possédés) filmi<sup>31</sup>, Wajda'nın politik duruşu açısından incelenmesi gereken bir başka önemli yapıttır. Fyodor Dostoyevski'nin aynı adlı romanından uyarılma olan bu filmde 1870 yılında Rusya'da küçük bir kasabada bir grup gencin var olan çarlık düzenini şiddet kullanarak zorla devirme girişimleri anlatılmaktadır. Kimilerine göre Dostoyevski'nin bir kâhin gibi geleceğı (Bolşevikleri) önceden tahmin ettiğı bir roman olarak ele alınması gereken hikâyenin Wajda'nın elinde farklı amaçlarla yeniden kurgulandığına şüphe yoktur. Wajda'nın tam da Berlin Duvarı'nın yıkılmasına bir yıl kala çektiğı film, aslında SSCB'nin hâkimiyetine karşı felsefi ve politik bir karşı çıkış şeklinde de okunabilmektedir.

Rusya'nın Bolşevik devrim öncesi toplumu, filmde aslında çürümeye yüz tutmuş, kurumlarıyla, yöneticileriyle olsun artık yıkılacağı içten içe kabul edilmiş ve toplumsal huzursuzluk ancak şiddetle kontrol altına alınabilecek noktaya değin varmış bir yer olarak tasvir edilmektedir. Öyle ki yöneticiler bile, eski düzenden umudunu kesmiş, yerine gelme ihtimali olan kişi ve gruplara yakın durmaya çalışarak konumlarını korumaya çalışmaktadırlar. Ancak bu düzeni değıştirme görevine talip olanların maddi ve manevi olarak bu ağır yükün altından kalkabilecekleri son derece şüpheli gözükmektedir. Zira filmdeki devrimci grup, birkaç gençten oluşan basit bir örgütlenme olarak görölmektedir. Tıpkı Danton filmindeki komite gibi bu devrimci grup da son derece beceriksiz, yeteneksiz, hiçbir özelliğe ve karizmaya sahip olmayan kişilerden oluşmakta ve son derece bilgisiz, cahil; mantıklarından ziyade duygularıyla hareket eden, cesarettten çok korkaklık ve entrika çevirmeye yatkınlık gösteren, akli bir karış

31 Les possédés, (1988), Andrzej Wajda, Fransa yapımı, <http://www.imdb.com/title/tt0093765>, Erişim tarihi: 01.05.2012.

havada bir avuç insandan müteşekkil görüntüsü vermektedir.

Değişimin gerekli olup olmadığı bir yana, kimin adına ve ne için değişimi gerçekleştirmek istedikleri bile çok açık değildir. Çoğunlukla entelektüel birikimden yoksun, hayalperest, macera peşinde koşan deliler gibi hareket etmektedirler. Devrimi nasıl gerçekleştireceklerini bilmedikleri gibi asıl önemli olan Çarlık düzenini yıktıktan sonra yerine ne koyacaklarını düşünmemiş olmalarıdır. Yani kafalarında sistemli, mantıklı, toplumsal kesimlerin çıkarlarına yönelik bir plan-proje henüz somutlaşmış değildir. Akıllarında sadece nefret ettikleri -neden nefret ettikleri de çok açık değildir- bu düzeni zorla, kargaşa yaratmak suretiyle sarsmak ve gürültülü bir biçimde yıkmak vardır. Duygularıyla hareket etmektedirler ve ayağı yere basmayan hayalci bir bakış açısına sahiptirler. Bunun yanında herhangi bir ahlaki-manevi bir değere sahip olmadıkları gibi, ahlak-din-kilise-aile düşmanındırlar. Filmde devrimcilerin başını çeken ve en tehlikeli bir deli, bir psikopat olarak görülebilecek kişinin, babasına karşı son derece saygısız davranışları, onu bir şekilde polise tutuklattırmaya çalışması, kiliseye saldırması ve aralarındaki üyelerden birini gözünü kırpmadan öldürmek için herkesi ikna etmesi, yönetmenin devrimcilerin hiçbir etik değer taşımadığını seyirciye ispat etme çabasının bir ürünü olarak okunabilir.

Filmde, şiddet isteği, devrimcilerde psikolojik hastalık sayılacak düzeydedir. Şiddet, yok etmek isteği Robespierre ve arkadaşlarınınkini aratacak şekilde araçsal bir şey olmaktan çıkmış devrimcilerin birincil amacı haline gelmiştir ve görünüşte onların önünde buna engel olacak hiçbir değer yargısı-norm bulunmadığı için tehlike daha büyük hale gelmektedir.

Muhafazakârların ahlak ve dini normların insanların açgözlü-kötü doğasını sınırlandıran, onu kontrol altına alan fonksiyonu doğrultusunda kilise-aile gibi geleneksel kurumların toplumsal istikrarını vurgulayan tutumuna<sup>32</sup> atfen filmde Kilise, bu çılgınların önündeki son savunma hattı olarak sembolleştirilmektedir. Filmde, içinde azıcık da olsa insaniyetlik-iyilik bulunan her kişinin en azından Tanrı'ya inanıyor olduğunu belirtmesi ya da hiç olmazsa İsa ikonasının önüne bir mum koyup yakması bu anlamda geleneksel yapıya saldıran bu delilere karşı oluşturulacak son savunma hattının ancak din ve kilise örgütlenmesi üzerinden gerçekleştirilebileceği fikrini aşlamaktadır. Bu tema, tarihsel olarak Polonya'da Katolik kilisesinin Alman ve Rus işgalleri esnasında "direniş"e verdiği politik ve örgütsel desteği akıllara getirmektedir.

Ancak yönetmenin Çarlık düzenine övgü dizdiği sanısına kapılmamalıdır. Yönetmen değişimin gerekliliği konusunda farklı düşünmemekle birlikte, ayrıştığı nokta bunun geçmişten ahlaki-zihinsel ve kurumsal köklü bir kopuştan ziyade, devamlılık içinde, toplumsal yapıyı sarsmadan, zamana yayılmış şekilde ağır bir evrim süreci içerisinde yapılması gerektiğidir. Filmde de ifade edildiği gibi, yönetmene göre, Ruslar, millet olarak ciddi tarihi bir fırsat ellerine geçirmişlerdi. Eğer, bahsedilen biçimde bir dönüşümü başarmış olsalardı, dünya (muhtemelen Doğu Avrupa ve özellikle kendi ülkesi Polonya) bambaşka bir hale bürünmüş olacaktı. Ancak Ruslar, bu büyük fırsatı saplandıkları hayalcilik-şiddet-yok etme-devrim sarmalında yitirmişler ve bir

32 Mollaer ve Öztürk, a.g.e., s. 55.

anlamda dünyanın kaderinin başka bir yöne evrilmesine yol açmışlardır. Danton filminde gördüğümüz aydınlanma eleştirisi, burada aydınlanma mirasına sahip çıkan sosyalizm-komünizm ideolojilerine karşı yöneltilmiştir. Özellikle sosyalizmin insanları eşit hale getirme çabasına ciddi bir karşı çıkış söz konusudur. Filmde, evde toplanan devrimcilerden birinin -ki bu adam son derece çirkin-itici ve küstah bir üsluba sahip olarak daha en başından seyircide negatif bir etki yaratmaktadır- Wajda'nın adeta dalga geçercesine resmettiği şekilsel demokratik kurallar (toplantının esasına yönelik oylama) ve tüm ahmakça tavırlarının (bir türlü ne konuşacaklarına dair gündem üzerinde anlaşamamaları) ardından konuşmayı başarabilmesiyle birlikte açıkladığı devrimden sonra kurulacak toplum yapısı çok ilginçtir: Söz konusu kişinin "sınırsız özgürlükten yola çıktığım zaman vardığım nokta hep sınırsız kölelik oluyor" sözü ya da "insanları eşit kılmak için hepsini eğitimsiz, yeteneksiz hale getirmek gerekli çünkü yetenekliler her zaman daha fazla yükselmek için mücadele ediyorlar ve toplumdaki eşitliği bozucu etki yapıyorlar" sözleri Sosyalizmin özgürlük söylemlerine karşın teorik olarak ciddi sorunları olan ve sonuçta mutlak eşitlik nedeniyle "kölelikte eşitlik" (Cicero'nun dilini, Shakespeare'in kafasını koparmak lazım deyimiyle) halini alan bir tür baskı rejimi -Nazizm gibi- olduğu savını üretmektedir. Yine bu sözler, sosyalizmin gelişme, ilerleme, bolluk gibi pozitif söylemlerinin içini boşaltan ve ona kitle üzerinde bir tür yeni sınıf-zümre baskısı yaratan bir rejim görünümü vermektedir. Bu eleştiriler, sosyalizme karşı liberal ve muhafazakâr kesimlerin dile getirdiği eleştirilerle önemli benzerlikler taşımaktadır. Yönetmenin de bu eleştirilere destek verdiği film boyunca hissedilmektedir.

Bunun yanı sıra, Wajda, Rus devriminin katıksız bir halk devrimi, kitle devrimi ve onların çıkarlarına yönelik gerçekleştirildiği savı kadar devrimden sonra kurulan proletarya diktatörlüğü ile halkın iktidarı ele geçirdiği yönündeki görüşün de hatalı olduğunu izleyiciye film boyunca hissettirmektedir. Filmde, devrimcilerin, her türlü haksızlığı, sorunu kendi çıkarları için kullanmaya çalışması hatta ortada herhangi bir sorun yokken dahi suni biçimde karışıklık, kargaşa çıkarmaya çalışmaları ve bunun üzerinden kendilerine çıkar sağlama çabaları bu bağlamda okunabilmektedir. Filmde Çarlık rejimi valisinin devrimcilerden birine "henüz çok erken" demesine rağmen devrimcilerin işten atılan işçileri bir yandan kışkırtırken bir yandan da valiyi işçilere karşı daha sert davranması için yüreklendirmesi, devrimcilerin aslında bahsedildiği gibi toplumsal koşulların gereğini yerine getiren tarihsel görev yüklü kişiler olmak bir yana adi kışkırtıcılar, düzen bozucular olduklarını seyirciye hissettirmektedir. Basit bir ücret anlaşmazlığı gibi görülen ve dışarıdan kasıtlı bir müdahale olmasa çok kolaylıkla çözülebilecek bir olayda işçilerin dayak yemesi, onların kasıtlı olarak kışkırtılması ve bu arada tüm bölgedeki evlerin -ki bunların çoğu yoksul-işçi barınakları gibi gözükmektedir- yakılması aslında bir anlamda devrimcilerin kimin çıkarlarına yönelik mücadele ettiğini göstermekte ve tıpkı Danton filmindeki sokakta ekmek kuyruğunda bekleyen halsiz düşmüş kitleler gibi Rus halkının kimilerinin iktidar mücadelesi için kullanıldığına işaret etmektedir.

Gerçekte halkın ciddi sorunları vardır. Haksızlığa uğramaktadırlar fakat yönetmen özellikle bu haksızlığa sebep olan toplumsal sınıfın kim ya da kimlerden oluştuğunu

göstermekten kaçınır, ancak devrim bu sorunların çaresi olmayacağı gibi, bahsettiği anlamda bir dönüşümü de gerçekleştiremeyecektir. Çarlık sistemini bambaşka bir formda yeniden üretecek, fedakâr köylü, sosyalizmde de hakkına kavuşmadığı gibi en ağır şekilde sömürülmeye devam edecektir. Eşitlik, refahta eşitlikten ziyade, yoksullukta, sömürülmekte eşitlik halini alacak ve yine toplumdaki bazı ayrıcalıklı kesimler varlığını koruyacaktır. “Çar” ölüp gidecek fakat yerine “Stalin” gelecektir. Tebaa olarak varlıklarını Çar’a sunan kitleler, bu sefer sosyalizmi dünyaya yaymak için savaşıacak, çalışacak, ölecek, öldürecektir. Aslında biçimde çok şey değişmiş gözükse de, özünde her şey aynı kalacaktır.

Devrimciler, Tanrı’yı sevmedikleri için, insanları ve hiçbir şeyi sevmemektedirler. Shatov’un deyişiyle “sadece nefret etmeyi bilmektedirler”. Rusya’nın ilerlemesini umursadıkları da yoktur çünkü Rusya eğer ilerlerse nefret edecekleri bir şeyin kalmasından korkmaktadırlar. İnsanı sevmeyen kişilerin iyi bir amaç uğruna çalışması da mümkün değildir. İnsanı sevmek için Tanrı’yı sevmek ve ona yakın durmak gerekir. Burada yönetmen, sosyalizmin yumuşak karnı olarak gördüğü “dinsizliğe” ya da “ateizme” saldırmakta ve onu tam da bu nedenle sınırsız tiranlık olarak görebilmektedir.

Shatov’un tam da bu noktada uyanıp, gerçeklerin farkına varması ilgi çekicidir. Eski bir devrimci olan Shatov, bir anlamda gidişatı görmüş ve yıkıma giden bu süreçte Tanrı’ya sığınarak bu gruptan kurtulmak yolunu seçmiştir. O da işçidir ve ezilmektedir. Hatta gerektiğinde arkadaşları için sopa yemeyi bile göze almaktadır. Haksızlığa karşı mücadele etmenin gerekliliğine inanmaktadır fakat buna karşın Tanrı’ya inanmakta, inançlı, ahlaklı bir insan olarak yaşamak istemektedir.

Tanrıya inanmayışın sonunun ya devrimciler gibi delilik ya da intihar olduğu savı ateizm kadar nihilizme yönelik muhafazakâr karşı duruşun bir örneğini sunmaktadır. Kullanıldığını anlayan ve kaybettiği Tanrı’sını ve kısa zaman sonra dönen karısının doğum yapmasıyla aile saadetini ve ebedi mutluluğu keşfeden Shatov, aslında yönetmen tarafından “ideal” bir birey olarak izleyicinin karşısına çıkarılmaktadır. Devrim gibi, büyük ve beceremeyeceği bir şeyden vazgeçip, haksızlıklar için Tanrı’ya sığınmak ve mutluluğu maddi şeylerde (para-iktidar vb.) aramak yerine manevi şeylerde (aile-kadın-bebek vb.) aramak yönetmenin gözünde en doğru yol olarak görülmektedir. Yaşanan sıkıntıların kaynağının en temelinde Tanrıdan, geleneksel değerlerden (aile-ahlak-din vb.) uzaklaşmak olduğu ve insanlığın kurtuluşu, Ömer Şerif’in son sahnede İncil’den yaptığı alıntıdan anlaşılacağı üzere “içine giren cinden kurtulup İsa’nın dizleri dibine çökmekte” bulabileceği anafikri seyirciye aktarılmaktadır.

### **Katyn**

2007 yılında çekilen Katyn filmi<sup>33</sup>, yönetmen için ayrı bir özellik taşımaktadır. Film, 1939’da Rusya ve Almanya arasında imzalanan ve tarihe Ribbentrop-Molotov Ant-

33 Katyn, (2007), Andrzej Wajda, Polonya yapımı, <http://www.imdb.com/title/tt0879843>, Erişim tarihi: 04.05.2012.

laşması olarak geçen antlaşmanın gizli bir maddesi gereği Rusların Polonya'yı işgal etmesini ve Polonyalı yaklaşık 22000 askerinin Almanya ile işbirliği yaptıkları gerekçesiyle infaz edilip toplu mezarlara gömülmesini konu edinmektedir. Andrzej Wajda'nın babası da bu katliamda öldürülen askerler arasında yer almaktadır. Ayrıca bu katliamın uzun süre saklanması, infaz edilenlerin kimliklerinin açıklanmaması ve Almanlarla Rusların uzun yıllar boyunca bu katliam için birbirlerini suçlayıp durmaları Polonya tarihine acı bir hatıra olarak geçmesine yol açmıştır. Bu acıları çeken ve yıllar boyunca bir gün eve döneceği umuduyla babasını bekleyen yönetmenin kendisi için de bu film, acılarla bir tür yüzleşme niteliği taşımaktadır.<sup>34</sup> Uzun süre kim tarafından yapıldığı belirlenemeyen katliam, SSCB'nin Polonya üzerindeki fiili hâkimiyetini sürdürdüğü yıllarda resmen Almanlar tarafından yapılmış bir olay olarak kabul edilmiş ve aksi fikirler büyük ölçüde devlet tarafından sansüre takılmıştır.<sup>35</sup>

En nihayetinde SSCB'nin reformcu devlet başkanı Mihail Gorbaçov tarafından kabul edilen ve 1990 yılında resmen sorumluluğu üzerine alınan katliamla ilgili resmi belgeler Rusya Federasyonu devlet başkanı Boris Yeltsin tarafından Polonya devlet başkanı Lech Walesa'ya 1992 yılında teslim edilmiştir. Bu belgelerle birlikte katliamın Rusya tarafından Stalin'in emriyle sistemli biçimde gerçekleştirildiği ortaya çıkmış ve yıllar boyunca katliamın Almanlar tarafından gerçekleştirildiğine yönelik resmi propaganda inandırıcılığını tamamen yitirmiştir.

Film, yönetmenin kendi aile acılarıyla özel bir yüzleşme olduğu kadar, filmin çekildiği yıl itibariyle hem o dönemi yaşayanlar için bir anıları tazeleme hem de SSCB dönemini, Soğuk Savaşı yaşamayan genç Polonyalı kuşak için bir ulusal hafıza yaratma amacı taşımaktadır. Film, 1990 sonrası Wajda filmleri gibi SSCB ve komünizmin yarattığı devlet sansüründen kurtulmuş olmanın verdiği rahatlıkla daha keskin eleştirileri doğrudan sergilemektedir. Önceki filmlerde görülen dolaylı eleştiriler (Danton'da Jakobenlere-aydınlanmaya, Ecinniler'de devrimci gruplara ve diğer birçok filmde Almanlara-Nazizme), bu filmde doğrudan adresini bulmuş gibi gözükmektedir. Sovyet sonrası Doğu Avrupa'nın politik ve ekonomik krizinin 2000'lerle birlikte Avrupa Birliği perspektifi içerisinde, en azından şimdilik, çözülmüş görünmesi Wajda'nın eski Sovyet dönemini çok daha rahat eleştirmesine olanak tanımaktadır. Katyn filminde, 1990 öncesi filmlerinde görülen iyi işçi-kötü devrimci, iyi halk-kötü yönetici karşıtlığı bambaşka bir bağlama oturmuş ve halk artık Polonya milleti vasfını kazanarak milliyetçi bir şekle bürünmüştür. Bunu, Sovyet sonrası yükselişe geçen komünizm ve Rus-Slav karşıtlığı üzerinden şekillenen milliyetçi bir yeniden uyanış-bilinç kazanma hareketinin<sup>36</sup> Wajda'nın sinemasına uzantıları olarak görmek mümkündür.

Filmde, Katyn katliamı ana eksenini oluşturursa da, ana hikâyeye Katyn katliamında ölenlerden ziyade onları bekleyen anneler, kardeşler, çocuklar etrafında şekillenmektedir. Birbirinden farklı birçok hikâyeye, katliamda birilerini kaybeden kişilerin yaşadık-

34 Mark H. Teeter, "Wajda's Katyn: the healing truth", [http://rbth.co.uk/articles/2010/04/28/wajdas\\_katyn\\_the\\_healing\\_truth.html](http://rbth.co.uk/articles/2010/04/28/wajdas_katyn_the_healing_truth.html), Erişim tarihi: 05.05.2012.

35 Willam Woods, *Poland: Phoenix in the East* (London: Penguin Books, 1972), s. 12-14.

36 Gerard Delanty, *Avrupa'nın İcadı*, çev., Hüsamettin İnaç (Ankara: Adres Yayınları, 2004), s. 188.

ları kayıp, üzüntü, hınç, intikam gibi duygular üzerinden ortaklaşmakta ve birbirini beslemektedir. Bu haliyle Wajda'nın, eski dönemin meta anlatılar şeklinde özellikle savaş filmlerinde belli başlı karakterler üzerinden şekillenen büyük hikâyeler yerine, birbirinden kısmen bağımsız küçük hikâyelerle, kahraman sayılamayacak, sıradan insanların öykülerini anlatarak bir anlamda modern sinema anlatımından post modern sinema anlatımına geçiş yaptığı söylenebilir. Üstelik bu filmde eski filmlerinde görülmeye alışık olunan taraflar-saflar, iyi-kötü, düşman-dost gibi siyah-beyaz şeklinde ayrımlar o denli net değildir. Yönetmen, Soğuk Savaş'ın bitimi ardından dağılan safların, ittifakların yarattığı kafa karışıklığından önemli ölçüde nasibini almış gözükmektedir. Ama en nihayetinde yönetmen, kendisinin de sıklıkla bahsettiği üzere, filmlerini bir Polonyalı olarak çekmekte ve en başından beri Polonya'nın kendi hikâyesini anlatmak ve anlattığı, ele aldığı konulara Polonya merkezli bakmayı tercih etmektedir.

Bu kapsamda Katyn filminde Polonya tam da Nazi Almanyası ile Sovyet Rusyası gibi iki dev-süper güç arasında kalmış, ikisinden de darbe yiyen, ezilmiş bir ülke görünümünde ortaya çıkmaktadır. Bir tür şansızlık, kadersizlik, Tanrı'nın takdiri olarak okunabilecek bu durum, bir yanıyla Polonya'nın acılar çekmesine yol açsa da bir yanıyla da onun yeniden onurlu bir "millet" olarak silkinip ayağa kalkması ve bağımsızlığı için mücadele etmesini de sağlayacak ruhu diriltecektir. Wajda'nın Polonya'yı bağımsız bir millet olarak hayal eden, gören daha önceki benzer filmlerine göre milli olana vurgu bu filmde daha belirgin bir tona sahiptir.<sup>37</sup>

Komünizm ve Nazizm arasında kalan Polonya halkı için (buna yönetmen de dâhildir) iki ideoloji arasında ciddi bir fark yoktur. İkisi de Aydınlanma düşüncesini kendisine miras aldığını belirtmekte, toplumu belli bir teorik model çerçevesinde gerekirse zorla değiştirmeyi amaçlamakta ve bambaşka bir toplum hayaline ulaşmak niyetindedirler. İkisi de söylemsel düzeyde haksızlığı yok edip, eşit ve adil bir toplum düzeni kuracağını vaat etmekte ve bu kapsamda her türlü geleneğe, toplumsal alışkanlıklara, yaşam tarzlarına, kurumlara karşı baştan düşmanca bir tavır oluşturmaktadırlar. Her ikisi de Polonya'yı kendi etki alanlarını genişletmek adına işgal etmekte bir sakınca görmemişler ve her iki işgal de binlerce ölü, yaralı ve bombalanmış şehirlerle, çöken günlük yaşamla sonuçlanmıştır. Önce Naziler, üstün Alman ırkına yaşam alanı (Lebensraumpolitik) sağlamak için Polonya'yı işgal etmiş, ardından Ruslar komünizm ütopyası adına işçilerin haklarını korumak, eşit, sömürsüz bir dünya yaratmak amacıyla önce Almanları yenmiş ardından Polonya'yı fiilen işgal edip, kukla bir hükümet yaratmışlardır.<sup>38</sup> Birisi, diğerinden daha iyi ya da kötü değildir. Her ikisi de Polonya bağımsızlığının, gelişmesinin, Polonya vatandaşlarının hak ve özgürlüklerinin önünde büyük engeller olagelmışlerdir. Öyle ki "işçinin vatani yoktur" sözüyle Polonya milletinin milli uyanışını engellemek istemişler, milliyetçiliği kötü bir düşünce olarak göstermeye çalışmışlardır. Filmde bu anlamda bir istasyon-daki Polonya'nın kırmızı-beyaz bayrağının, bir Rus askeri tarafından yırtılıp kırmızı

37 Peter Zupnik, "What was the nationality of the stuffed teddy bear", <http://www.salon.eu.sk/article.php?article=1044-what-was-the-nationality-of-the-stuffed-teddy-bear>, Erişim tarihi: 05.05.2012.

38 Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994* (Ankara: İmge, 2007), s. 123-126, 208.

kısımının komünizmin rengi olarak yeniden asılırken beyaz kısmının aynı asker tarafından küstahça bir tavırla ayağına bağlanması bu çerçevede okunabilir.

Nazizm ve komünizmin bilimsellik iddiası da filmde eleştirilmektedir. Krakow Üniversitesi'nin Nazi yöneticilerinden habersiz, öğrenci alımı yapması ya da sınav düzenlemesi gibi uygulamaları nedeniyle kapatılması ve tüm bilim adamlarının toplama kamplarına sürgün edilmesi gibi, komünistlerin Katyn ormanlarında öldürdükleri 22000 Polonyalının çoğunun okumuş, entelektüel birikime sahip, Polonya'yı yeniden ayağa kaldıracak aydınlar olması ve bu insanların sadece savaş suçlusu olmalarının ötesinde Polonya'yı tekrar diriltecek insani gücü oluşturması hem komünistlerin hem Nazilerin ülkeyi bu insan kaynağından yoksun bırakarak daha kolay yönetilebilir hale getirme çabası olarak görülür.<sup>39</sup> Çünkü yönetmenin bakışına göre bu ideolojiler milletleri cehalet, çaresizlik ve umutsuzluk içinde bırakarak, kendi açılarından daha rahat idare edilebilir hale getirdikleri için Polonya'ya aydınlık değil koyu bir karanlık getirmişlerdir.

Katyn katliamının sorumluluğunu yıllarca kabul etmeyen ve sözde bilimsel araştırmacılarından müteşekkil komisyonlarca sorumluluğu karşı tarafa atanlar aslında aynı iddialarla sahneye çıkmaktadırlar. Yönetmenin ince bir espriyle ele aldığı bu mevzu aslında Polonyalıların hem Nazilere hem komünistlere sadece "düşman" olarak baktıklarını göstermektedir. Filmde, öldürülen askerlerin kafalarının arkasına birer kurşun sıkıldığı ve bunun Nazilerce komünistlerin infaz biçimi, komünistlere göre Nazilerin klasik infaz biçimi olduğu iddiası bu açıdan trajikomik bir ayrıntı olarak ele alınmaktadır.

Filmde söz konusu iki ideolojinin insana atfettiği büyük değer de bir şekilde eleştirilmektedir. Muhafazakârlar bireyi toplumsal olanın içinde tek başına büyük öneme sahip bir parça olarak görmemelerine karşın, insanın tanrısal bir yönü olması sebebiyle ona değer atfetmekten de geri durmamaktadırlar.<sup>40</sup> Bununla birlikte, insana bunca önem atfeden iki ideolojinin insanları savaşlarda, devrimlerde, yıkımlarda değersizleştirip birer paçavra haline getirdiği eleştirisi -Danton filminde giyotinden düşen kelleler, Ecinniler filminde yanan, boğazı kesilen insanlar ve Katyn'de infaz edilen askerler- filmin sonunda ormanın içinde yüzü seçilemeyen kişilerin komünistler tarafından değersiz birer yaratılmışçasına katledilişleri ve kazılan çukurlara üst üste atılmalarının yürek burkan görüntüsü üzerinden somutlaştırılmaktadır.

Filmde öne çıkan mesele, Polonya'nın kurtuluşudur. Bu şüphe yok ki antikomünist-milliyetçi ve Katolik değerlere bağlı bir kurtuluş olacaktır. Polonya'nın kurtuluşuna olan umut koma halindeki bir hastanın yaşayacağına duyulan umuttan daha kuvvetli değildir ama herkes Polonya'nın yeniden ayağa kalkacağı, bağımsız olacağı güne belli belirsiz bir inanç beslemektedir. Yaşlılar, uzun süredir savaşın içinde mahvolan hayatlarına, kana, toza, bomba parçalarına bulan anılarına bakarak o günü göremeyeceklerini düşünmekte ve son bir direniş konusunda çok da hevesli gözük-

39 Anne Applebaum, "A Movie that Matters", <http://www.nybooks.com/articles/archives/2008/feb/14/a-movie-that-matters>, Erişim tarihi: 05.05.2012.

40 Kekes, a.g.e., s. 36-37.



memektedirler. Orta yaşlılar, daha iyimser olmakla birlikte birincil sorunları olan “yaşamaya devam etmek” meselesi ile daha alakadar gözükmektedirler. En azından yakın gelecekte böyle bir umut belirmediği sürece bütün mesailerini savaştan arta kalanları toplayıp, tamir etmekle, sorumluluklarını taşıdıkları insanları yaşatmakla ve yeniden normale dönmekle meşgul olmak isteğindedirler. Fakat en gençleri, kanlarının verdiği enerji ile kaybettikleri babalarının, kardeşlerinin, arkadaşlarının hala sıcak olan acılarının verdiği hınç ve öfkeyle hemen karşılık vermek, savaşmak, silahlı bir direniş örgütlemek niyetindedirler. Yaşlılar mesele ile ilgilenecek takati kendilerinde bulamazken orta kuşak insanlar gençleri hayalcilikle, kendilerini gereksiz yere ateşe atmak, öldürmekle suçlamaktadırlar. Asıl yapılması gereken silahlı direniş değil, Polonya’yı, her yönüyle çöken bu ülkeyi yeniden güçlü hale getirmek için çalışmak olmalıdır. Okumak, eğitim görmek, kendi kültürünü, dilini yaşatmak, kiliseye gitmek bile bu yolda bir tür mücadele sayılabilir. Çünkü Polonya’nın önce Katyn ormanlarında ya da diğer cephelerde kaybettiği yetişmiş insan gücünü telafi etmesi, yeniden üretmesi gereklidir. Bu da ancak komünistlere karşı değil onlarla beraber, onlarla uzlaşarak, uyumlaşarak, onların otoritesini kabul ederek ve ancak zaman içinde gerçekleştirilebilir bir durumu ifade etmektedir.

Kimin vatansever, kimin işbirlikçi, kimin düşman, kimin dost, kimin Polonya’yı daha çok sevdiği, kimin onun zararına çalıştığı, kimin vatansever, kimin hain olduğu filmde pek açık değildir. Yönetmen postmodern kavramlardan, tarafları muğlaklaştıran havasından açıkça esinlenmiş olarak bu tür bir ayrıma gitmek yerine farklı hikâyeleri, farklı bakışları bir arada ama Polonya zemininde sunarak -bir tane de olsa iyi bir kızıl komünist askerin yer alması ama Polonyalı, gururlu subay karısının bu iyi niyetli Rus’un her şeye rağmen yardımını kabul etmemesi gibi- izleyiciye bunlardan istediğine inanabileceğini göstermiştir.

Hain-vatansever, direnişçi-işbirlikçi gibi ayrımlar farklı ülkelerde belli tarihsel zaman dilimlerinde oluşmuştur. Wajda, bu ikilemi gerçekten taraf tutmadan, birini kötü addedip, ötekini müdafaa etmeye dönüştürmeden gerçekçi bir biçimde ele almaktadır. Bunun yanı sıra olayları daha politik bir küreden daha duygusal bir alana taşımakta ve filmi acılar, kayıplar, kaybolan anılar, yıkılan aileler gibi daha toplumsal meseleler üzerinden geliştirerek bir yanıyla insani yönü ağır basan bir film çekmiştir.

## Sonuç

Polonya sinemasının özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yetiştirdiği en büyük sinemacılarından biri olan Andrzej Wajda, Polonya tarihi açısından büyük kırılmalara sahne olan Alman İşgali, İkinci Dünya Savaşı, Sovyet İşgali ve SSCB’nin yıkılışı gibi olayların tümüne tanıklık etmiştir. Seksen altı yaşına gelen ve Polonya’nın bir gün bağımsız, özgür olacağına şahitlik edeceğine fazla ihtimal vermeyen Wajda, şimdiden Polonya’nın, tarihinin, kültürünün ve sinemasının gelişiminde ayrıcalıklı bir yer edinmiştir.

Nazizme ve Komünizme karşı her zaman mesafeli ve eleştirel bir duruş sergileyen Wajda yaptığı filmlerle en baskıcı dönemlerde bile bu tutumundan vazgeçmemiş ve sinemasal anlamda Polonya’nın kendi kültürüne dayanan, milli ve özgün bir sinema

geleneği oluşturmak çabası içerisinde olmuştur. Aydınlanmacı değerlere ve bu değerleri miras aldığına inandığı, özgürlükçü, eşitlikçi olduğuna inanmadığı totaliter rejimlere karşı Polonya halkının öz değerlerini, milli kültürünü ve bu kimliğin-kültürün ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü aile değerlerini, kiliseyi ve ahlaki ilkeleri ön plana çıkarmaya gayret etmiştir. Bu anlamda, başta Danton, Ecinniler ve Katyn filmleri olmak üzere yaptığı filmlerde Polonya milliyetçisi, muhafazakâr bir tutum sergilemiştir.

### Kaynakça

- Applebaum, Anne, "A Movie that Matters", <http://www.nybooks.com/articles/archives/2008/feb/14/a-movie-that-matters>, Erişim tarihi: 05.05.2012.
- Borden, Daniel, Florian Duijsens, Thomas Gilbert ve Adele Smith. *Başvuru Kitapları: Film*. Çev., Yasin Kara, İstanbul: NTV Yayınları, 2011.
- Delanty, Gerard. *Avrupa'nın İcadı*. Çev., Hüsamet İnâç. Ankara: Adres Yayınları, 2004.
- Dubiel, Helmut, *Yeni Muhafazakârlık Nedir?* Çev., Erol Özbek. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Dunn, Charles W., Woodard, J. David. *American Conservatism From Burke to Bush: An Introduction*. London: Madison Books, 1990.
- Hearnshaw, F. J. C. *Conservatism in England*. New York: Howard Fertig Inc., 1967.
- Flam, Helena. *Mosaic of Fear: Poland and East Germany before 1989*. New York: Columbia University Press, 1998.
- Girvin, Brian. *The Right in the Twentieth Century: Conservatism and Democracy*. London: Pinter Publishers, 1994.
- Heywood, Andrew. *Political Ideologies*. New York: Palgrave, 1998.
- Hobsbawm, Eric. *Kısa Yirminci Yüzyıl (1914-1991)*. Çev., Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal Yayınları, 2003.
- Karpinski, Maciel. *The Theatre of Andrzej Wajda*. Çev., Christina Paul. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Kekes, John. *A Case For Conservatism*. New York: Cornell University Press, 1998.
- Kristol, Irvin. *Autobiography of An Idea: Neo Conservatism, Selected Essays*. New York: The Free Press, 1995.
- Mazower, Mark. *Karanlık Kıta*. Çev., Mehmet Moralı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Mollaer, Fırat ve Öztürk, Armağan. "Muhafazakâr İdeoloji ve Rasyonalite". *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Dergisi*. 35 (2006): 49-72.
- Özipek, Bekir Berat. *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset*. Ankara: Kadim Yayınları, 2005.
- Pillbeam, Bruce. *Conservatism in Crisis? Anglo American Conservative İdeology after the Cold War*. New York: Palgrave Macmillian, 2003.
- Poland (1944-1964)*. Warsaw: Poland Publishing House, 1964.

- Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- Szporer, Mieczyslaw. “Andrzej Wajda’s Reign of Terror: Danton’s Polish Ambiance”. *Film Quarterly*. 37/2 (1984): 27-34.
- Tanilli, Server. *Fransız Devrimi’nden Portreler*. İstanbul: Adam Yayınları, 2003.
- Teeter, Mark H., “Wajda’s Katyn: the healing truth”, [http://rbth.co.uk/articles/2010/04/28/wajdas\\_katyn\\_the\\_healing\\_truth.html](http://rbth.co.uk/articles/2010/04/28/wajdas_katyn_the_healing_truth.html), Erişim tarihi: 05.05.2012.
- Wajda, Andrzej. *Sinema ve Ben*. Çev., Füsün Ant. İstanbul: Afa Yayınları, 1993.
- Woods, William. *Poland: Phoenix in the East*. London: Penguin Books, 1972.
- Yılmaz, Aytekin. *Çağdaş Siyasal Akımlar*. Ankara: Vadi Yayınları, 2003.
- Zupnik, Peter, “What was the Nationality of the Stuffed Teddy Bear”, <http://www.salon.eu.sk/article.php?article=1044-what-was-the-nationality-of-the-stuffed-teddy-bear>, Erişim tarihi: 05.05.2012.

### **Andrzej Wajda ile ilgili internet siteleri**

- Andrzej Wajda’nın biyografisi: <http://culture.pl/en/artist/andrzej-wajda>.
- Andrzej Wajda’nın filmografisi: <http://worldcat.org>.
- Andrzej Wajda’nın filmografisi: <http://www.imdb.com>.
- Andrzej Wajda’nın resmi sitesi: <http://www.wajda.pl/en/default.html>
- Andrzej Wajda’nın tüm eserleri: <http://www.filmreference.com/film/88/Andrzej-Wajda.html>.

## **A Nationalist-Conservative Director in Polish Cinema After the Second World War: Andrzej Wajda**

SÜLEYMAN SIDAL

**Abstract:** *This study attempts to review the political view of Andrzej Wajda who is one of the best known film director of Poland cinema. I analyze Wajda's films, Danton, Les Possedes and Katyn in order to understand his nationalist and conservative attitude. First, I briefly evaluate the meaning of nationalism and conservatism, and then consider his life story and filmography. Yet, I mainly concentrate on those films Danton, Les Possedes and Katyn in the context of the relationship between nationalism and conservatism.*

*Basic argument of the article is that Andrzej Wajda has a nationalist and conservative political tendency which stands against both Nazism and Socialism, and the Enlightenment ideas which to some extent rooted in these ideologies.*

**Keywords:** *Andrzej Wajda, Polish cinema, nationalism, conservatism, enlightenment values.*

## 16. Yüzyıl Osmanlı Dönemini Konu Alan Dönem Filmi Anlatısı için Bir Sembolik Anlam Taşıyıcısı Olan Döneme Özgü İpek Lifli Giysi Dokumalarının Özellikleri

İNÇİ YAKUT\*  
incyakut@hotmail.com

**Özet:** Çalışmada, 16. yy. Osmanlı dönemi toplum yaşantısını konu alan dönem filmi anlatısında ipek lifli giysi dokumalarının bir simgesel anlatım aracı olarak hangi özellikleri taşıdığı irdelenecektir. Çalışmada, 16. yy. ipek lifli dokumaların döneme özgü öne çıkan sembolik özelliklerinin irdelenmesi, dönem filmleri anlatısının oluşturulması sürecinde ipek lifli dokumaların özellikle karakter tasarımındaki sembolik anlam yaratma düzeyinin anlaşılmasını olanaklı kılacaktır. Çalışmada eleştirel literatür değerlendirmesi ve görsel metin çözümlemesi yapılmıştır. 16. yy. Osmanlı dönemi saray yaşantısında kullanılan ipekli giysi dokumaları padişah ve sarayın ihtişamını vurgulayan sembolik bir özelliğe sahiptir. 16. yy. Osmanlı saray yaşantısını konu alan dönem filmleri anlatısında saray yaşantısında önemli rol oynayan öncelikle padişah ve sonra diğer şehzade, hanedan üyeleri, saraydaki üst düzey görevliler gibi saray mensuplarını temsil eden karakterlerin kostümlerinin tasarımında kullanılacak dokumaların, dönemin sosyal hiyerarşisindeki üst düzeydeki konumlarını sembolize edecek şekilde ipekten ya da ipek görünümüne sahip değerli kumaşlardan yapılmasının sağlanması gerekir. Bunlar, filmdeki karakterlere, mekana ve olaylara yönelik gerçeklik algısının oluşmasında önemli rol oynayacaktır. Ayrıca, giysi aksesuarlarındaki ve karakteri çevreleyen mekandaki dokumalarda ipek lifli kumaşların kullanımı karakter kostümlerinin dokuma özelliklerinin değerini öne çıkaracaktır.

**Anahtar kelimeler:** Osmanlı dönem filmi, anlatı, sembolik anlam, ipek lifli giysi dokuması, karakter tasarımı, kostüm.

### Giriş

Çalışmada 16. yy. Osmanlı dönemi toplum yaşantısını konu alan dönem filmi anlatısında ipek lifli giysi dokumalarının bir simgesel anlatım aracı olarak hangi özellikleri taşıdığı irdelenecektir. Çalışmada 16. yy. ipek lifli dokumaların döneme özgü öne çıkan sembolik özelliklerinin irdelenmesi, dönem filmleri anlatısının oluşturulması sürecinde ipek lifli dokumaların özellikle karakter tasarımındaki sembolik anlam yaratma düzeyinin anlaşılmasını olanaklı kılacaktır. Bu durum çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

\* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü.

Geçmiş yüzyıllara ait bir dönemde belli bir toplumda geçen olayları, toplumun sembolleşmiş kahramanlarını ve toplumun sosyo-kültürel yaşantı tarzını yansıtan ya da bunlardan esinlenerek oluşturulan filmler genellikle dönem filmleri olarak isimlendirilmektedir. Dönem filmleri içinde özellikle Orta Çağ ve erken Yeni Çağ toplumlarını ele alan filmler de (medieval film ya da middle age film) Orta Çağ filmleri olarak sınıflandırılmaktadır. Genel olarak dönem filmleri özel olarak da Orta Çağ ve erken Yeni Çağ filmleri görsel göstergelerin sembolik anlam taşıdığı bir evreni kurgulamaktadır. Bu kurgulamada filmdeki görsel göstergelerin ve onlara ait sembolik anlamın karşılığının toplumda aranmasına ve bulunmasına olanak tanınır. Bu nedenle dönem filmlerinde toplumdaki gerçeğe dair izler bulunmaktadır. Söz konusu dönemlere ait film anlatısında sembolik evrenin oluşturulmasında kostüm özel bir öneme sahiptir. Burada kostüm, filmde görsel anlatım sağlayan görsel gösterge olduğundan sembollerin yoğun olarak bu görsel gösterge üzerinden oluşturulmasına çalışılır. Dönem filmlerinde kostümün sembolik anlam oluşturması için etkili bazı özelliklere sahip olması önem taşır. Burada kostümü etkili kılan, sembolik bir anlam taşımaya yardımcı olan unsur, giysinin filmin konusu olan döneme özgü olarak tasarımının yapılmasıdır. Anlatıda yer alan karakterin kostümünde döneme özgü algısını veren en önemli unsur öncelikle bunun temsil ettiği dönemin görsel özellikleri olmaktadır. Kostümün görsel yönünü oluşturan ise öncelikle giysi yapımında kullanılan dönemin toplum yaşantısında egemen olan dokumaların vurgulayıcı özellikleridir.

16. yy. Osmanlı dönemi saray yaşantısını konu alan dönem filmleri anlatısı oluşturulurken toplumda geçen olayları, toplumun kahramanlarını ve toplumun sosyo-kültürel yaşantı tarzını sembolize ederek yansıtmaya ya da bunlardan esinlenme kaygısı ile hareket edileceğinden ve filmin toplumdaki gerçeğe dair izler taşıması isteneceğinden anlatıda sembolik anlam taşıyan görsel göstergelerin döneme özgülüğünün vurgulanması beklenmektedir. Dolayısıyla, filmde sembolik anlam taşıyıcısı olarak görev yapan kostümün döneme özgülüğünü ifade eden görsel araçlar olan dokumaların cinsi ve deseni önem taşıyacaktır. Bu çalışmada, öncelikle giysinin döneme özgülüğünü ifade eden ipek lifli giysi dokumalarının sembolik anlam oluşturan özellikleri irdelenmekte ve daha sonra 16. yy. Osmanlı dönem filmleri anlatısında ipekten üretilen dokumaların döneme özgü sembolik anlatım özelliğinden yararlanılması konusu ele alınmaktadır. Çalışmada eleştirel literatür değerlendirmesi ve görsel metin çözümlemesi yapılmıştır. 16. yy'dan günümüze kalan giysiler ve döneme özgü minyatürler arasından döneme özgülüğü tam olarak verebilen örneklerden bir seçki yapılarak bu görsel metinler üzerinden çözümleme yapılmıştır. Çalışma ile 16. yy. Osmanlı dönem filmleri anlatısı oluşturulurken karakter tasarımı sürecinde ipekten üretilen dokumaların döneme özgü sembolik anlatım özelliklerinden yararlanılması hedeflenmektedir.

## 16. Yüzyıl Saray Dokumacılığında Öne Çıkan Hammadde Olarak İpek Lifinin Genel Özellikleri

İpekli dokumaların Osmanlı döneminde saraya yönelik yapılan kumaşlar arasında değer kazanması özellikle hammaddesi olan ipek lifinin eşsiz özelliklere sahip olmasından ileri gelmektedir.

Bireylerin gerek giyinme gerekse barınılan yerlerin düzenlenmesinde kullandıkları her türlü kumaş ve diğer materyaller, gerilebilme, bükülebilme ve birbiri üzerine yapışabilme yeteneği olan ve boyu enine göre çok uzun olan lif ya da lif kelimesinin çoğulu olarak isimlendirilen elyaf adı verilen hammaddeden yapılmaktadır (Başer, 1992, s. 1). Tekstil ise bu hammaddenin elde edilmesinden tüketicinin istediği özelliklere sahip bir kumaş ve materyal haline getirilinceye kadar geçirdiği aşamaları ve dolayısıyla süreci ifade etmektedir.

Bir tekstil ürünü olan ipekli kumaşların hammaddesi olarak ipek, ipek böceğinden (Şekil 1) üretildiği için bir doğal lif olup hayvansal lif türü içinde salgı kökenli lifler arasında yer almaktadır (Başer, 1992, s. 2).

**Şekil 1.** Kozası ile İpek Böceği.



**Kaynak:** Atav ve Namırtı (2011, s. 112).

Yün ve benzeri diğer kıllar yanında önemli bir doğal yumurta akı (protein) lifi olan ipek Bombyx Mori türüne giren ipek böceğinin iki tip ipek salgı bezinden gelen salgının alt dudağın ucunda bulunan bir delikte birleşip tek tel haline çıkmasıyla meydana gelmektedir (Duran, vd., 2007, s. 182). İpek böceği bütün kozayı durmaksızın ördüğünden kozadaki lif kesiksiz bir durumda bulunur ve genellikle bir kozadan kesiksiz olarak çekilebilen ipek teli miktarı 15-200 m. kadardır (Şekil 2).

**Şekil 2.** İpek Flamenti.

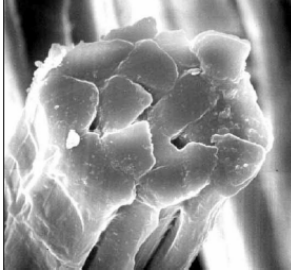


**Kaynak:** Atav ve Namırtı (2011, s. 112).

İpek, hayvansal lifler arasında en dayanıklı olan bir madde olup koparılmadan %10 ya da %25 oranında gerilebilir (Başer, 1992, s. 96). Ancak tasniflemede fazla kristalin

olan yapısı ile elastik özelliğinden çok plastik özelliği ile anılmaktadır (Şekil 3). Ayrıca ipek lifi ışığı yansıtan prizma benzeri yapısı nedeniyle titreşim parıltılar taşımaktadır (Ambrose ve Harris, 2007, s. 87).

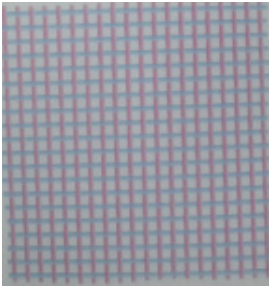
**Şekil 3.** İpek Liflerinin Enine Kesitinin Görünümü.



**Kaynak:** Duran, Özdemir ve Namlıgöz (2007, s. 183).

Elyaftan lifin elde edilmesinden sonra kimyasal yollarla ve teknik yöntemlerle liflerin birbirine eklenmesi sonucu iplik meydana getirilir (İmer, 1987, s. 1). İplik, dokumayı meydana getiren en önemli unsurdur. İki iplik sisteminin (Şekil 4) belli kurallara göre dik açı yaparak kesişmesinden oluşan bir tekstil ürünü olan dokumayı meydana getiren boyuna ipliklere çözgü, yatay ipliklere de atkı denmektedir (İmer, 1987, s. 3).

**Şekil 4.** Atkı ve Çözgüden Oluşan Dokuma Deseni.



**Kaynak:** Ambrose ve Harris (2007, s. 88).

Özel bir tür ipek böceğinden elyafın üretim aşamalarının kendine özgü nadir özellikler taşıması ve üretimin zaman alması nedeniyle lifin elde edilmesinde yaşanan güçlüklerle rağmen ipek lifi dayanıklılığı, yapısında taşıdığı parıltı nedeniyle oluşturduğu görsel etki ve dokumada altın veya gümüş metal liflerle kolay karıştırılabilme özelliği nedeniyle saray için üretilen değerli kumaşların hammaddesi olarak tercih edilmiştir.

16. yy'da Bursa, kaliteli üretimleriyle Orta Doğu ipek sanayinin merkezlerinden biri olmuş, ipekli kumaşların Avrupa ülkeleri ve İran'a ihraç edilmesi Osmanlıların dokuma sanatında geldiği ileri düzeyi göstermiştir (İnalçık, 2008, s. 245-246). Saraya yönelik değerli kumaş üretimi yapan atölyeler içinde Bursa öne çıkmakta, ikinci sırada da İstanbul atölyeleri yer almaktaydı. İstanbul atölyeleri seraser ve kemha gibi değerli ipekli dokuma üretiminde yoğunlaşmışsa da bu atölyelerde tüm aşamalar



gerçekleşmemekte, ipek iplik ipliğın çekilip boyandığı Bursa'dan getirtilmektedir (Atasoy, vd., 2001, s. 156).

### **16. Yüzyıl Osmanlı Dönem Filmleri Anlatısında İpekten Üretilen Dokumaların Döneme Özgü Sembolik Anlatım Özelliğinden Yararlanılması**

16. yy. ipek lifli dokumaların döneme özgü saray yaşantısındaki yerinin irdelenmesi dönem filmleri anlatısının oluşturulması sürecinde ipek lifli dokumaların anlatıdaki sembolik işlevini anlaşılır kılacaktır. 16. yy'a özgü dönemin saray giysileri, kalitesi ve gösterişi, aksesuarları, rengi, desen kompozisyonu ile bireylerin ait oldukları grupları ve grup kimliğini göstermede etkili adeta döneme özgü simgesel bir araç konumundadır. Saray dokumacılığında esas olarak saray halkı içinde önce padişahın daha sonra diğer hanedan üyelerinin giysi ihtiyacı karşılanmak istenmiştir. Özellikle, bu atölyelerde üretilen ipekli dokumaların sarayda ve devlet törenlerinde hiyerarşiyi belirlemede statü gösteren bir role sahip olduğu bilinmektedir (Bilgi, 2007, s. 12).

16. yy'da Osmanlı dokuma sanatı, değerli kumaşların üretimiyle ileri bir düzeye gelmiştir. Bu dönemin özelliği daha çok diba, kemha, seraser, atlas ve çatma gibi değerli kumaşların üretilmesi, bu kumaşların üzerinde lale, karanfil ve çintemani motiflerinin kullanılması ve kırmızı renk ve tonlarının hakimiyetinin olmasıdır (Beksaç, 2013, 33-37). İpekten üretilen değerli dokumalar, padişah ve saray mensuplarının giyimleri için özel olarak dokutulan üstün kumaşlar olduğundan bu tür kumaşlar saray kumaşları olarak adlandırılmıştır (Tez, 2009, s. 61). Padişah hanedanı ve saray mensupları halkın giyim biçiminden farklı bir biçimde özel dokutulmuş değerli kumaşlardan belli kurallara uyularak dikilen giysileri kullanmışlardır. Biçim ve giyiniş tarzında kimi zaman benzerlik olsa bile saray giyimi kullanılan kumaş, malzeme ve süslemelerde ihtişamı sağlayan uygulamaların yapılması ile farklılığını üst düzeyde ortaya koymuştur. Bu durum 16. yy'da daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Özellikle, değerli dokumalara eşlik eden süslemeler dokumaların ihtişamını daha da arttırmış, kumaş üzerindeki desen ve işlemler ile değerli taşlardan oluşan aksesuarların (kemer, küpe, sorguç, yüzük, kılıç vs.) yapımı saray giyiminde süsleme sanatının karakteristik özelliğini oluşturmuştur. Saray hanedanı içinde kadınların (padişahın eşi, kızı, yakın akrabaları) giysi modellerinde genellikle bedene oturan, belden sonra etek ucuna kadar genişleyen, kollarda bileklere kadar dar olarak uzanan ve arka omuzlardan yere kadar inen elbise kumaşından yapılı pelerin görünümü veren klasik bir tarz görülmekte ve giysi çeşitli mücevher, altın / gümüş kemerler ve işlemlerle süslenmektedir (Atınay ve Yüceer, 1992, s. 56). Saray kadınının giysisinin biçim, renk, işleme ve süslemeleri saray ihtişamını temsil etmektedir. Saray erkek giyimi ise padişahın giyim tarzı olan kaftan ile sembolleşmiştir. Kaftanın biçim, renk, desen ve süsleme özellikleri ile giysi ile birlikte kullanılan değerli taşlardan oluşan altın ya da gümüş aksesuarlar padişahın konumunu ifade eden ihtişamı sağlayıcı unsurlardır. İçe giyilen kaftanlar daha düz kumaştan dar, uzun kollu, uzun etekli, önden bele kadar açık olarak üretilmiş olup dışa giyilen kaftanlar ise altın ve gümüş telle desenlendirilerek dokunmuş kumaşlardan dikilmişlerdir (Atınay ve Yüceer, 1992, s. 63). Genelde, saray içi günlük yaşamda önden açık, yakasız, önu kollu olan kaftanlar

törenlerde kolların altından kaftan boyuna kadar uzanan uzun bir parçadan oluşan ihtişam sağlayan bir biçim almaktadırlar.

Osmanlı sarayına yönelik dokumacılıkta ipekli dokumalar iplik türüne bağlı olarak değer kazanmaktaydı, bunun yanı sıra renk, desen gibi unsurlar dokumanın değerini artırılmaktaydı ve ayrıca dokuma ipliğine altın ve gümüş telden katılması ipekli dokumayı daha da zenginleştirmekteydi (Bilgi, 2007, s. 11-12). Özellikle, kaftan yapımında kullanılan ipekli dokumayı temsil eden değerli kumaşlar arasında en çok çatma, kemha, seraser öne çıkmakta olup kumaşlar arasında zerbaft adı verilen kumaş bazı motifleri altın telden dokunan bir brokar türü olması nedeniyle en değerli kumaş sayılmıyordu. Diğer değerli bir kumaş ise seraser (Şekil 5) olup, bunun da çözgüsü ipek ve atkısı gümüş veya altın telden meydana gelmektedir.

**Şekil 5.** II. Selim'in Giydiği Kaftan ve Seraser Dokuma Örneği.



**Kaynak:** Altay (1979, s. 12).

(Kaftanın bulunduğu yer: Topkapı Sarayı Müzesi).

Osmanlı saray dokumacılığında klaptan ipek ipliğe sarılmış altın veya gümüş alaşımlı tel olup, altın sayısının artması kumaşın değerini yükseltmekteydi. Özellikle 17. yy. sonu ve 18. yy'dan itibaren giderek klaptandaki altın sayısının azalması klaptanın kumaşa kattığı değeri de azaltmış oldu.

16. yy'da klaptanın en çok kullanıldığı kumaşlar kemha ve çatmadır. Kemhanın (Şekil 6) çözgüsünü ve atkısını ipek, deseni oluşturan takviye atkılarını ise ipek ve gümüş ya da altın klaptan oluşturmaktaydı. Klaptan kumaşlar ipek ipliğe sarılmış altın veya gümüş alaşımlı tel olup, altın sayısının artması kumaşın değerini yükseltmekteydi. Özellikle, kaftanlarda klaptandan oluşan desenler tercih edilmekteydi.

**Şekil 6.** II. Beyazıt'ın Giydiği Kaftan ve Kemha Dokuma Örneği.



**Kaynak:** Altay (1979, s. 6).  
(Kaftanın bulunduğu yer: Topkapı Sarayı Müzesi).

Bir dokunuş tekniği olarak kadifenin bir çeşidi sayılan çatmada (Şekil 7) ise genellikle zemin kadife ve desen gümüş klaptanla dokunmuş ya da tersi olarak zemin klaptanla dokunarak desenin kadife olması sağlanmıştır. Osmanlı döneminde ipekli kumaşların kullanım alanları arasında hilat, kaftan, seccade, perde, yastık yüzü, mobilya örtüsü yaygın olarak yer almaktadır.

**Şekil 7.** IV. Murad'ın Giydiği Kaftan ve Çatma Dokuma Örneği.



**Kaynak:** Altay (1979, s. 24).  
(Kaftanın bulunduğu yer: Topkapı Sarayı Müzesi).

Seyyid Lokman'ın yazdığı ve Nakkaş Osman tarafından tasvirlenen *Kıyafetü'l İnsaniyye fi Şema'ili'l Osmaniyye* adlı elyazmasındaki minyatürlerden padişahların giyim özellikleri hakkında bilgi edinilmektedir. Sultan Beyazıt'ın tasvirinin yapıldığı bir minyatürde (Şekil 8) sultanın çatma denilen kadife kumaşa benzeyen değerli bir ipekli dokumadan içi kızıl kahve tonda kürk astarlı kaftan giydiği görülmektedir (Lokman, 1601, 194-195).

**Şekil 8.** Nakkaş Osman Tarafından Tasvirlenen Değerli Dokumadan Oluşan Kaftan Giymiş Sultan Beyazıt Portresi.



**Kaynak:** Seyyid Lokman [1601], yayına haz., Duran (1999, s. 194).

(Minyatürün bulunduğu yer: Millet Kütüphanesi *Kıyafetü'l İnsaniyye fi Şema'ili'l Osmaniyye* Ali Emiri Efendi Nüshası 1216 Millet Ktb.AG 41b).

Nakkaş Osman tarafından tasvirlenen *Kıyafetü'l İnsaniyye fi Şema'ili'l Osmaniyye* adlı elyazmasındaki Kanuni Sultan Süleyman Portresinde (Şekil 9) de padişahın giyim özellikleri hakkında bilgi edinilmekte ve sultanın hatayi motiflerinden oluşan değerli bir ipekli dokumadan yapılmış içi beyaz renkte kürk astarlı kaftan giydiği görülmektedir (Seyyid Lokman, [1601], s. 232-233).

**Şekil 9.** Nakkaş Osman Tarafından Tasvirlenen Değerli Dokumadan Oluşan Kaftan Giymiş Kanuni Sultan Süleyman Portresi.



**Kaynak:** Seyyid Lokman [1601], yayına haz., Duran (1999, s. 232).

(Minyatürün bulunduğu yer: Millet Kütüphanesi *Kıyafetü'l İnsaniyye fi Şema'ili'l Osmaniyye* Ali Emiri Efendi Nüshası 1216 Millet Ktb.AG 51a).

Portresi yapılan çocuk padişah olan 14 yaşındaki I. Ahmed'in tasvir edildiği bir minyatürde (Şekil 10), genç sultan, mavi zemin üzerine sarı klaptanla dolaşma desenli bir ipekten oluşan dış kaftan giymiş olarak tahtta otururken betimlenmiştir (Tezcan, 2006, 54). Resimdeki kumaş üzerindeki sarı dokumalar klaptanın altınla oluşturulduğunu işaret etmektedir.

**Şekil 10.** Çocuk Padişah Tahtta Oturan “Civan Sultan” Denilen I. Ahmed’in Portresi.



**Kaynak:** Tezcan (2006, s. 54).

(Minyatürün bulunduğu yer: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İÜK T9366 26a).

İntizamî'nin yazdığı ve Nakkaş Osman tarafından tasvirlediği Sultan III. Murat'ın şehzadesinin sünnet düğünü şenliklerini betimleyen Surname-i Hümayun adlı el-yazmasındaki bir minyatürde de (Şekil 11) divan üyelerine ve diğer saray mensuplarına giydirilen Hil'atların altın klaptanla desenlenmiş değerli ipekli kumaşlardan yapıldığı görülmektedir (İnalcık, 2008, s. 247).

**Şekil 11.** Nakkaş Osman tarafından tasvirlenen Surname-i Hümayun'dan bir Sahne.



**Kaynak:** İnalcık (2008, s. 247).

(Minyatürün bulunduğu yer: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Surname-i Hümayun TMSK H1344 426a).

Nakkaş Ahmet Nakşi tarafından at üstünde Genç Osman'ın betimlendiği bir minyatürde (Şekil 12) Genç Osman'ın altın klaptanla oluşturulmuş desene sahip bir dış kaftan giydiği görülmektedir (Tezcan, 2006, s. 55).

**Şekil 12.** Nakkaş Ahmet Nakşi tarafından tasvirlenen At Üstünde Oturan “Genç Osman” denilen II. Osman'ın Portresi.



**Kaynak:** Tezcan (2006, s. 55).

(Minyatürün bulunduğu yer: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi TMSK H2169 13a).

### Sonuç

Çalışmada, 16. yy. Osmanlı dönemi toplum yaşantısını konu alan dönem filmi anlatısında ipek lifli giysi dokumalarının bir semgesel anlatım aracı olarak özellikleri açıklanmıştır. 16. yy. ipek lifli dokumaların döneme özgü özelliklerinin irdelenmesi, dönem filmleri anlatısının oluşturulması sürecinde ipek lifli dokumaların anlatıdaki sembolik işlevinin anlaşılmasını ve böylece anlatıda özellikle karakter ve karakterin içinde bulunduğu mekan tasarımında dokumaların sembolik anlatım özelliğinden yararlanılmasını sağlayacaktır.

16. yy. Osmanlı dönemi saray yaşantısında kullanılan ipekli giysi dokumaları padişah ve sarayın ihtişamını vurgulayan sembolik bir özelliğe sahiptir. 16. yy. Osmanlı sanatı her alanda renk, desen-bezeme, kompozisyon, hammadde ve teknikleriyle ileri düzey örneklerin verildiği bir dönem olmuş ve özellikle saray için üretilen dokuma / kumaşlar da bu devirde değer kazanıp öne çıkmıştır. Saray dokumacılığı olarak isimlendirilebilen bu alanda üretilen dokumaların, padişah ve sarayın sosyal hiyerarşide en üst konumda yer almasını gösteren semgesel özelliklere sahip olmasına çalışılmıştır. Bu semgesel özellikler padişah ve sarayın ihtişamını artırmayı sağlayan ipek lifinden oluşturulan değerli dokumalar ve bu dokumalara eşlik eden süslemelerdir. Gerek do-

kumaların desen ve işlemlerinde gerekse giysi ile birlikte kullanılan aksesuarlarda metal liflerinden altın veya gümüşün yer alması tercih edilmiştir.

16. yy. Osmanlı saray yaşantısını konu alan dönem filmleri anlatısında saray yaşantısında önemli rol oynayan öncelikle padişah ve sonra diğer şehzade, hanedan üyeleri, saraydaki üst düzey görevliler gibi saray mensuplarını temsil eden karakterlerin kostümlerinin tasarımında kullanılacak dokumaların, dönemin sosyal hiyerarşisindeki üst düzeydeki konumlarını sembolize edecek şekilde ipekten ya da ipek görünümüne sahip değerli kumaşlardan yapılmasının sağlanması gerekir. Ayrıca, anlatıda padişah, şehzade ve üst düzey görevlileri temsil eden karakterlerin kostümlerinin dokumalarında konumlarının özelliklerini vurgulayabilmek için altın ve gümüş klaptandan ya da bu görünümü veren metallere desenlerin oluşturulması karakterlere yönelik gerçeklik algısının oluşmasında önemli rol oynayacaktır. Burada karakterin özelliğinin tam olarak vurgulanabilmesi için kostümlere eşlik eden aksesuarların (mendil, yüzük, sorguç, küpe vs.) ve iç mekan dekor nesnelerinin (divan, perde, örtü, yastık, minder halı vs.) dönemin dokuma ve bezeme anlayışına uygun olarak oluşturulması gerekli olacaktır. Giysi aksesuarlarındaki ve karakteri çevreleyen mekandaki dokumalarda ipek lifli kumaşların kullanımı karakter kostümlerinin dokuma özelliklerinin değerini döneme uygun bir şekilde öne çıkarıp arttıracaktır.

Dönem filmleri için karakter tasarımının oluşturulmasında karakter ve karakteri destekleyici işleve sahip olan mekanın temsil ettikleri dönemin sembolik anlam taşıyan unsurlarına sahip olması önem taşımaktadır. 16. yy. Osmanlı dönemini sembolize eden unsurlar arasında öncelikle dokumalar öne çıkmaktadır. Bundan dolayı bu unsurların karakter tasarımı sürecine dahil edilmesi anlatıda gerçeklik algısının oluşmasına olanak sağlayacaktır.

### **Kaynakça**

- Altay, Fikret (1979). *Kaftanlar*. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri.
- Altınay, Hüsnüye ve Halime Yüceer (1992). *Moda ve Tarihi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Ambrose, Gavin ve Paul Harris (2007). *Görsel Moda Tasarımı Sözlüğü*. İstanbul: Literatür.
- Atasoy, Hülya, Walter B. Denny, Louise W. Mackie ve Hülya Tezcan (1991). *İpek: Osmanlı Dokuma Sanatı*. İstanbul: TEB.
- Atay, Rıza ve Osman Namırtı (2011). "İpek Liflerinin Dünü ve Bugünü", *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 1/3.
- Başer, İnci (1992). *Elyaf Bilgisi*. Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Beksaç, Şule (2013). *Osmanlı Dokuma Sanatından Esintiler*. Edirne: Ceren Yayınları.
- Bilgi, Hülya (2007). *Osmanlı İpek Dokumaları-Çatma ve Kemha*. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.
- Duran, Kerim, Duygu Özdemir ve Eylene Sema Namlıgöz (2007). "İpek Liflerindeki



- Serisinin Enzimatik Olarak Uzaklaştırılması”. *Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi*, 3.
- İmer, Zahide (1987). *Dokuma Tekniği*. Ankara: Cem Web Ofset.
- İnalçık, Halil (2008). *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Seyyid Lokman [1601]. *Kıyafetü'l İnsaniyye fi Şema'ili'l Osmaniyye*. Yay. Haz. Tülay Duran (1999). İstanbul: Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Geliştirme Merkezi.
- Tez, Zeki (2008). *Tekstil ve Giyim Kumaşın Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Tezcan, Hülya (2006). *Osmanlı Sarayının Çocukları-Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri*. İstanbul: Aygaz.

## **The Features of Silk Fiber Clothing Weavings Relating to Period Being a Symbolic Meaning Producer for the 16th Century Ottoman Period Film Narrative**

İNCİ YAKUT

**Abstract:** *In this study, it has been examined which features have silk fiber clothing weaving as a symbolic narration means in the 16th Ottoman period film narrative. Examining symbolic features relating period that silk fiber weaving have will provide silk fiber weaving to be understood symbolic meaning creating level at character design at the period film narrative making process. It has been made critical literature assessment and visual text analysis. Silk fiber weaving used in the Ottoman period court life has a symbolic feature focusing on magnificence of sultan and court. Weavings used in costume designs of characters representing sultan and the other court members in the real court life for Ottoman period film narrative must have silk fiber or silk appearance valuable fabrics symbolizing social status of period. These create reality perception for character, space and events. Additionally, to be used silk fiber fabrics in clothing accessories and space weavings surrounding character will put forward value of weavings features of character costumes.*

**Keywords:** *Ottoman period film, Narrative, Symbolic meaning, Silk fiber clothing weaving, Character design, Costume.*

## Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

İNSAN HAKLARI KİTAPLIĞI

*Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1989 tarih ve 44/25 sayılı Kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme 49. maddeye uygun olarak 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir.*

*Türkiye Sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış ve 9 Aralık 1994 tarihinde ihtirazi kayıtla onaylamıştır. 4058 Sayılı Onay Kanunu 11 Aralık 1994 gün ve 22138 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.*

### Önsöz

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler:

Birleşmiş Milletler Andlaşmasında ilan edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin, doğuştan varlıklarına özgü bulunan haysiyetle birlikte eşit ve devredilemez haklara sahip olmalarının tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu düşünülerek,

Birleşmiş Milletler halklarının, insanın temel haklarına ve bireyin, insan olarak taşıdığı haysiyet ve değere olan kesin inançlarını Birleşmiş Milletler Andlaşmasında bir kez daha doğrulamış olduklarını ve daha geniş bir özgürlük ortamında toplumsal ilerleme ve daha iyi bir yaşam düzeyi sağlama yolundaki kararlılıklarını hatırdan tutarak,

Birleşmiş Milletlerin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde herkesin, bu metinlerde yer alan hak ve özgürlüklerden ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuştan veya başka durumdan kaynaklanan ayrımlar dahil, hiçbir ayırım gözetilmeksizin yararlanma hakkına sahip olduklarını benimsediklerini ve ilân ettiklerini kabul ederek,

Uluslararası İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde, Birleşmiş Milletlerin, çocukların özel ilgi ve yardıma hakkı olduğunu ilân ettiğini anımsayarak,

Toplumun temel birimi olan ve tüm üyelerinin ve özellikle çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal ortamı oluşturan ailenin toplum içinde kendisinden beklenen

sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli koruma ve yardımı görmesinin zorunluluğuna inanmış olarak,

Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliğini kabul ederek,

Çocuğun toplumda bireysel bir yaşantı sürdürebilmesi için her yönüyle hazırlanmasının ve Birleşmiş Milletler Andlaşmasında ilân edilen ülkeler ve özellikle barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliğini göz önünde bulundurarak,

Çocuğa özel bir ilgi gösterme gerekliliğinin, 1924 tarihli, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinde ve 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulunca kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisinde belirtildiğini ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde, Medenî ve Siyasî Haklar Uluslararası Sözleşmesinde (özellikle 23 ve 24. maddelerinde) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmede (özellikle 10. maddesinde) ve çocukların esenliği ile ilgili uzman kuruluşların ve uluslararası örgütlerin kurucu ve ilgili belgelerinde tanındığını hatırd tutarak,

Çocuk Hakları Bildirisinde de belirtildiği gibi, “çocuğun gerek bedensel gerek zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma gereksiniminin bulunduğu”nu hatırd tutarak,

Ulusal ve Uluslararası düzeyde çocukları aile yanına yerleştirme ve evlât edinmeye de özel atıfta bulunan Çocuğun Korunması ve Esenliğine İlişkin Toplumsal ve Hukuksal İlkeler Bildirisi; Çocuk Mahkemelerinin Yönetimi Hakkında Birleşmiş Milletler Asgarî Standart Kuralları (Beijing Kuralları) ve Acil Durumlarda ve Silâhlı Çatışma Hâlinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına İlişkin Bildirinin hükümlerini anımsayarak,

Dünyadaki ülkelerin tümünde çok güç koşullar altında yaşayan ve bu nedenle özel bir ilgiye gereksinimi olan çocukların bulunduğu bilinci içinde,

Çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutarak,

Her ülkedeki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası iş birliğinin taşıdığı önemin bilincinde olarak,

Aşağıdaki kurallar üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

## **I. KISIM**

### **Madde 1**

Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.

### **Madde 2**

1. Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan

her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.

2. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırımı veya cezaya tâbi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemi alırlar.

### **Madde 3**

1. Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idarî makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.

2. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idarî önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler.

### **Madde 4**

Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idarî ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası iş birliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.

### **Madde 5**

Taraf Devletler, bu Sözleşmenin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal vasilerinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler.

### **Madde 6**

1. Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.  
2. Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azamî çabayı gösterirler.

### **Madde 7**

1. Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır.

2. Taraf Devletler, özellikle çocuğun tabiiyetsiz kalması söz konusu olduğunda kendi ulusal hukuklarına ve ilgili uluslararası belgeler çerçevesinde üstlendikleri yükümlülüklerine uygun olarak bu hakların işlerlik kazanmasını taahhüt ederler.

### **Madde 8**

1. Taraf Devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; tabiiyeti, ismi ve aile bağları dahil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmamayı taahhüt ederler.

2. Çocuğun kimliğinin unsurlarının bazılarında veya tümünden yasaya aykırı olarak yoksun bırakılması hâlinde, Taraf Devletler çocuğun kimliğine süratle yeniden kavuşturulması amacıyla gerekli yardım ve korumada bulunurlar.

### **Madde 9**

1. Yetkili makamlar uygulanabilir yasa ve usullere göre ve temyiz yolu açık olarak, ayrılığın çocuğun yüksek yararına olduğu yolunda karar vermedikçe, Taraf Devletler, çocuğun; ana-babasından, onların rızası dışında ayrılmamasını güvence altına alırlar. Ancak, ana-babası tarafından çocuğun kötü muameleye maruz bırakılması ya da ihmâl edilmesi durumlarında ya da ana-babanın birbirinden ayrı yaşaması nedeniyle çocuğun ikametgâhının belirlenmesi amacıyla karara varılması gerektiğinde, bu tür bir ayrılık kararı verilebilir.

2. Bu maddenin birinci fıkrası uyarınca girişilen her işlemde, ilgili bütün taraflara işleme katılma ve görüşlerini bildirme olanağı tanınır.

3. Taraf Devletler, ana-babasından veya bunlardan birinden ayrılmasına karar verilen çocuğun, kendi yüksek yararına aykırı olmadıkça, ana-babasının ikisiyle de düzenli bir biçimde kişisel ilişki kurma ve doğrudan görüşme hakkına saygı gösterirler.

4. Böyle bir ayrılık, bir Taraf Devlet tarafından girişilen ve çocuğun kendisinin ana veya babasının veya her ikisinin birden tutuklanmasını, hapsini, sürgün, sınır dışı edilmesini veya ölümünü (ki buna devletin gözetimi altında iken nedeni ne olursa olsun meydana gelen ölüm dahildir) tevlit eden herhangi benzer bir işlem sonucu olmuşsa, bu Taraf Devlet, istek üzerine ve çocuğun esenliğine zarar vermemek koşulu ile; ana-babaya, çocuğa veya uygun olursa, ailenin bir başka üyesine, söz konusu aile bireyinin ya da bireylerinin bulunduğu yer hakkında gereken bilgiyi verecektir. Taraf Devletler, böyle bir istemin başlı başına sunulmasının ilgili kişi veya kişiler bakımından aleyhe hiç bir sonuç yaratmamasını ayrıca taahhüt ederler.

### **Madde 10**

1. 9. maddenin 1. fıkrası uyarınca Taraf Devletlere düşen sorumluluğa uygun olarak, çocuk veya ana-babası tarafından, ailenin birleşmesi amaçlarıyla yapılan bir Taraf Devlet ülkesine girme ya da onu terketme konusundaki her başvuru, Taraf Devletlerce olumlu, insanî ve ivedi bir tutumla ele alınacaktır. Taraf Devletler, bu tür bir başvuru yapılmasının başvuru sahipleri veya aile üyeleri aleyhine sonuçlar yaratmamasını taahhüt ederler.

2. Ana-babası, ayrı Devletlerde oturan bir çocuk olağanüstü durumlar hariç, hem ana hem de babası ile düzenli biçimde kişisel ilişkiler kurma ve doğrudan görüşme

hakkına sahiptir. Bu nedenle ve 9. maddenin 1. fıkrasına göre Taraf Devletlere düşen sorumluluğa uygun olarak, Taraf Devletler çocuğun ve ana-babasının Taraf Devletlerin ülkeleri dahil herhangi bir ülkeyi terketme ve kendi ülkelerine dönme hakkına saygı gösterirler. Herhangi bir ülkeyi terketme hakkı, yalnızca yasada öngörüldüğü gibi ve ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu sağlığı ve ahlâk veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacı ile işbu Sözleme ile tanınan öteki haklarla bağdaştırıldığı ölçüde kısıtlamalara konu olabilir.

#### **Madde 11**

1. Taraf Devletler, çocukların yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılıp geri döndürülmesi halleriyle mücadele için önlemler alırlar.
2. Bu amaçla Taraf Devletler iki ya da çok taraflı anlaşmalar yapılmasını ya da mevcut anlaşmalara katılmayı teşvik ederler.

#### **Madde 12**

1. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.
2. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi, fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

#### **Madde 13**

1. Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırları ile bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.
2. Bu hakkın kullanılması yalnızca :
  - a) Başkasının haklarına ve itibarına saygı,
  - b) Millî güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlâkın korunması nedenleriyle ve kanun tarafından öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yapılan sınırlamalara konu olabilir.

#### **Madde 14**

1. Taraf Devletler, çocuğun düşünce vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.
2. Taraf Devletler, ana-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin; çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaştır biçimde haklarının kullanılmasında çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine, saygı gösterirler.
3. Bir kimsenin dinini ve inançlarını açıklama özgürlüğü kanunla öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yalnızca kamu güvenliği, düzeni, sağlık ya da ahlâkî ya da başkalarının temel hakları ve özgürlüklerini korumak gibi amaçlarla sınırlandırılabilir.

**Madde 15**

1. Taraf Devletler, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler.
2. Bu hakların kullanılması, ancak yasayla zorunlu kılınan ve demokratik bir toplumda gerekli olan ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni yararına olarak ya da kamu sağlığı ve ahlâkın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla yapılan sınırlamalardan başkalarıyla kısıtlandırılmaz.

**Madde 16**

1. Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılmaz.
2. Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

**Madde 17**

Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlâkî esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler :

- a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29. maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;
- b) Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası iş birliğini teşvik ederler;
- c) Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;
- d) Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;
- e) 13 ve 18. maddelerde yeralan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

**Madde 18**

1. Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinin sağlanmasında ana-babanın birlikte sorumluluk taşıdıkları ilkesinin tanınması için her türlü çabayı gösterirler. Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana-babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilelere düşer. Bu kişiler her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde tutarak hareket ederler.
2. Bu Sözleşmede belirtilen hakların güvence altına alınması ve geliştirilmesi için Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesi konusundaki sorumluluklarını kullanmada ana-baba ve yasal vasilerin durumlarına uygun yardım yapar ve çocukların bakımı ile görevli kuruluşların, faaliyetlerin ve hizmetlerin gelişmesini sağlarlar.



3. Taraf Devletler, çalışan ana-babanın, çocuk bakım hizmet ve tesislerinden, çocuklarının da bu hizmet ve tesislerden yararlanma hakkını sağlamak için uygun olan her türlü önlemi alırlar.

#### **Madde 19**

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idarî, toplumsal eğitsel bütün önlemleri alırlar.

2. Bu tür koruyucu önlemler; burada tanımlanmış olan çocuklara kötü muamele olaylarının önlenmesi, belirlenmesi, bildirilmesi, yetkili makama havale edilmesi, soruşturulması, tedavisi ve izlenmesi için gerekli başkaca yöntemleri ve uygun olduğu takdirde adliyenin işe el koyması olduğu kadar durumun gereklerine göre çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere, gereken desteği sağlamak amacı ile sosyal programların düzenlenmesi için etkin usulleri de içermelidir.

#### **Madde 20**

1. Geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi yararına olarak bu ortamda bırakılması kabul edilmeyen her çocuk, Devletten özel koruma ve yardım görme hakkına sahip olacaktır.

2. Taraf Devletler, bu durumdaki bir çocuk için kendi ulusal yasalarına göre, uygun olan bakımı sağlayacaklardır.

3. Bu tür bakım, başkaca benzerleri yanında, bakıcı aile yanına verme, İslâm Hukukunda kefalet (kafalah), evlât edinme ya da gerekiyorsa çocuk bakımı amacı güden uygun kuruluşlara yerleştirmeyi de içerir. Çözümler düşünülürken, çocuğun yetiştirilmesinde sürekliliğin korunmasına ve çocuğun etnik, dinsel, kültürel ve dil kimliğine gereken saygı gösterilecektir.

#### **Madde 21**

Evlât edinme sistemini kabul eden ve/veya buna izin veren Taraf Devletler, çocuğun en yüksek yararlarının temel düşünce olduğunu kabul edecek ve aşağıdaki ilkeleri gerçekleştireceklerdir:

a) Bir çocuğun evlât edinilmesine ancak yetkili makam karar verir. Bu makam uygulanabilir yasa ve usullere göre ve güvenilir tüm bilgilerin ışığında; çocuğun, ana-babası, yakınları ve yasal vasisine göre durumunu göz önüne alarak ve gereken durumlarda tüm ilgililerle yapılacak görüşme sonucu olanların da evlât edinme konusundaki onaylarını alma zorunluluğuna uyarak, kararını verir.

b) Çocuğun kendi ülkesinde elverişli biçimde bakılması mümkün olmadığı veya evlât edinecek veya yanına yerleştirilecek aile bulunmadığı takdirde, ülkeler arası evlât edinmenin çocuk bakımından uygun bir çözüm olduğunu kabul ederler.

c) Başka bir ülkede evlât edinilmesi düşünülen çocuğun, kendi ülkesinde mevcut evlât edinme durumuyla eşdeğer olan güvence ve ölçülerden yararlanmasını sağlarlar.

d) Ülkeler arası evlât edinmede, yerleştirmenin ilgililer bakımından yasa dışı para kazanma konusu olmaması için gereken bütün önlemleri alırlar.

e) Bu maddedeki amaçları, uygun olduğu ölçüde, ikili ya da çok taraflı düzenleme veya anlaşmalarla teşvik ederler ve bu çerçevede, çocuğun başka bir ülkede yerleştirilmesinin yetkili makam veya organlar tarafından yürütülmesini güvenceye almak için çaba gösterirler.

### **Madde 22**

1. Taraf Devletler, ister tek başına olsun isterse ana babası veya herhangi bir başka kimse ile birlikte bulunsun, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da uluslararası veya iç hukuk kural ve usulleri uyarınca mülteci sayılan bir çocuğun, bu Sözleşmede ve insan haklarına veya insanî konulara ilişkin ve söz konusu Devletlerin taraf oldukları diğer Uluslararası sözleşmelerde tanınan ve bu duruma uygulanabilir nitelikte bulunan hakları kullanması amacıyla koruma ve insanî yardımdan yararlanması için gerekli bütün önlemleri alırlar.

2. Bu nedenle, Taraf Devletler, uygun gördükleri ölçüde, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ve onunla işbirliği yapan hükümetler arası ve hükümet dışı yetkili başka kuruluşlarla bu durumda olan bir çocuğu korumak, ona yardım etmek, herhangi bir mülteci çocuğun ailesi ile yeniden biraraya gelebilmesi için ana-babası veya ailesinin başka üyeleri hakkında bilgi toplamak amacıyla iş birliğinde bulunurlar. Herhangi bir nedenle kendi aile çevresinden sürekli ya da geçici olarak ayrı düşmüş bir çocuğa bu Sözleşmeye göre tanınan koruma, aynı esaslar içinde ana-babası ya da ailesinin başlıca üyelerinden hiçbirisi bulunamayan çocuğa da tanınacaktır.

### **Madde 23**

1. Taraf Devletler, zihinsel ya da bedensel özürlü çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler.

2. Taraf Devletler, özürlü çocukların özel bakımdan yararlanma hakkını tanırlar ve eldeki kaynakların yeterliliği ölçüsünde ve yapılan başvuru üzerine, yardımdan yararlanabilecek durumda olan çocuğa ve onun bakımından sorumlu olanlara, çocuğun durumu ve ana-babanın veya çocuğa bakanların içinde buldukları koşullara uygun düşecek yardımın yapılmasını teşvik ve taahhüt ederler.

3. Özürlü çocuğun, özel bakıma gereksinimi olduğu bilincinden hareketle bu maddenin 2. fıkrası uyarınca yapılması öngörülen yardım, çocuğun ana-babasının ya da çocuğa bakanların parasal (malî) durumları göz önüne alınarak, olanaklar ölçüsünde ücretsiz sağlanır. Bu yardım; özürlü çocuğun eğitimi, meslek eğitimi, tıbbi bakım hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, bir işte çalışabilecek duruma getirme hazırlık programları ve dinlenme/eğlenme olanaklarından etkin olarak yararlanmasını sağlamak üzere düzenlenir ve çocuğun en eksiksiz biçimde toplumla bütünleşmesi yanında, kültürel ve ruhsal yönü dahil bireysel gelişmesini gerçekleştirme amacını güder.

4. Taraf Devletler, uluslararası iş birliği ruhu içinde, özürlü çocukların koruyucu sıh-hî bakımı, tıbbî, psikolojik ve işlevsel tedavileri alanlarına ilişkin gerekli bilgilerin alışverişi yanında, rehabilitasyon, eğitim ve meslekî eğitim hizmetlerine ilişkin yöntemlerin bilgilerini de içerecek şekilde ve Taraf Devletlerin bu alanlardaki güçlerini, anlayışlarını geliştirmek ve deneyimlerini zenginleştirmek amacıyla bilgi dağıtımını ve bu bilgidен yararlanmayı teşvik ederler. Bu bakımdan, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri, özellikle göz önüne alınır.

#### **Madde 24**

1. Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbî bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbî bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.

2. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:

a) Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi;

b) Bütün çocuklara gerekli tıbbî yardımın ve tıbbî bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması;

c) Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanısıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi;

d) Anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması;

e) Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması;

f) Koruyucu sağlık bakımlarının, ana-babaya rehberliğini, aile plânlaması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.

4. Taraf Devletler, bu maddede tanınan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini tedricen sağlamak amacıyla uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi ve teşviki konusunda karşılıklı olarak söz verirler. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

#### **Madde 25**

Taraf Devletler, yetkili makamlarca korunma ve bakım altına alma, bedensel ya da ruhsal tedavi amaçlarıyla hakkında bir yerleştirme tedbiri uygulanan çocuğun, görüldüğü tedaviyi ve yerleştirilmesine bağlı diğer tüm şartları belli aralıklarla gözden geçirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

**Madde 26**

1. Taraf Devletler, her çocuğun, sosyal sigorta dahil, sosyal güvenlikten yararlanma hakkını tanır ve bu hakkın tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için ulusal hukuklarına uygun, gerekli önlemleri alırlar.
2. Sosyal Güvenlik, çocuğun ve çocuğun bakımından sorumlu olanların kaynakları ve koşulları göz önüne alınarak ve çocuk tarafından ya da onun adına yapılan sosyal güvenlikten yararlanma başvurusuna ilişkin başkaca durumlar da göz önünde tutularak sağlanır.

**Madde 27**

1. Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler.
2. Çocuğun gelişmesi için gerekli hayat şartlarının sağlanması sorumluluğu; sahip oldukları imkânlar ve malî güçleri çerçevesinde öncelikle çocuğun ana-babasına veya çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere düşer.
3. Taraf Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, ana-babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddî yardım ve destek programları uygularlar.
4. Taraf Devletler, Taraf Devlet ülkesinde veya başka ülkede bulunsun; ana-babası veya çocuğa karşı malî sorumluluğu bulunan diğer kişiler tarafından, çocuğun bakım giderlerinin karşılanmasını sağlamak amacıyla her türlü uygun önlemi alırlar. Özellikle çocuğa karşı malî sorumluluğu olan kişinin, çocuğun ülkesinden başka bir ülkede yaşaması hâlinde, Taraf Devletler bu konuya ilişkin uluslararası anlaşmalara katılmayı veya bu tür anlaşmalar aktinin yanısıra başkaca uygun düzenlemelerin yapılmasını teşvik ederler.

**Madde 28**

1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle :
  - a) İlk öğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;
  - b) Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar meslekî nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda malî yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;
  - c) Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;
  - d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;

e) Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terketme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

2. Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası iş birliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

### **Madde 29**

1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;

a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunda geliştirilmesi;

b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;

c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;

d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;

e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi,

2. Bu maddenin veya 28. maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1. fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgarî kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

### **Madde 30**

Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılmaz.

### **Madde 31**

1. Taraf Devletler, çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar.

2. Taraf Devletler, çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkını saygı duyarak tanırlar ve özendirirler ve çocuklar için, boş zamanı değerlendirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin (etkinlikler) konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik ederler.

### **Madde 32**

1. Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2. Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idarî, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar :

- a) İşe kabul için bir ya da birden çok asgarî yaş sınırı tespit ederler;
- b) Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar;
- c) Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

### **Madde 33**

Taraf Devletler, çocukların uluslararası anlaşmalarda tanımladığı biçimde uyuşturucu ve psikotrop maddelerin yasa dışı kullanımına karşı korunması ve çocukların bu tür maddelerin yasa dışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla, yasal sosyal ve eğitsel niteliktekiler de dahil olmak üzere, her türlü uygun önlemleri alırlar.

### **Madde 34**

Taraf Devletler, çocuğu, her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraf Devletler özellikle:

- a) Çocuğun yasa dışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanması;
- b) Çocukların, fuhuş, ya da diğer yasa dışı cinsel faaliyette bulundurulmasıyla sömürülmesini;
- c) Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini;

önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alırlar.

### **Madde 35**

Taraf Devletler, her ne nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhuşa konu olmalarını önlemek için ulusal düzeyde ve ikili ve çok yanlı ilişkilerde gereken her türlü önlemleri alırlar.

### **Madde 36**

Taraf Devletler, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar.

### **Madde 37**

Taraf Devletler aşağıdaki hususları sağlarlar:

a) Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulmayacaktır. Onsekiz yaşından küçük olanlara, işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası verilemeyeceği gibi salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası da verilmeyecektir.

b) Hiçbir çocuk yasa dışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya hapsi yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır.

c) Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun olan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır.

d) Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır.

### **Madde 38**

1. Taraf Devletler, silâhlı çatışma hâlinde kendilerine uygulanabilir olan uluslararası hukukun, çocukları da kapsayan insanî kurallarına uymak ve uyulmasını sağlamak yükümlülüğünü üstlenirler.

2. Taraf Devletler, onbeş yaşından küçüklerin çatışmalara doğrudan katılmaması için uygun olan bütün önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler, özellikle onbeş yaşına gelmemiş çocukları askere almaktan kaçınırlar. Taraf Devletler, onbeş ile onsekiz yaş arasındaki çocukların silâh altına alınmaları gereken durumlarda, önceliği yaşça büyük olanlara vermek için çaba gösterirler.

4. Silâhlı çatışmalarda sivil halkın korunmasına ilişkin uluslararası insanî hukuk kuralları tarafından öngörülen yükümlülüklerine uygun olarak, Taraf Devletler, silâhlı çatışmadan etkilenen çocuklara koruma ve bakım sağlamak amacıyla mümkün olan her türlü önlemi alırlar.

**Madde 39**

Taraf Devletler, her türlü ihmal, sömürü ya da suistimal, işkence ya da her türlü zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulaması ya da silâhlı çatışma mağduru olan bir çocuğun, bedensel ve ruhsal bakımdan sağlığına yeniden kavuşması ve yeniden toplumla bütünleşebilmesini temin için uygun olan tüm önlemleri alırlar. Bu tür sağlığa kavuşturma ve toplumla bütünleştirme, çocuğun sağlığını, özgüvenini ve saygınlığını geliştirici bir ortamda gerçekleştirilir.

**Madde 40**

1. Taraf Devletler, hakkında ceza yasasını ihmâl ettiği iddia edilen ve bu nedenle itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul edilen her çocuğun; çocuğun yaşı ve yeniden topluma kazandırılmasının ve toplumda yapıcı rol üstlenmesinin arzu edilir olduğu hususları göz önünde bulundurularak, taşıdığı saygınlık ve değer duygusunu geliştirecek ve başkalarının da insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı duymasını pekiştirecek nitelikte muamele görme hakkını kabul ederler.

2. Bu amaçla ve uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak Taraf Devletler özellikle, şunları sağlarlar :

a) İşlendiği zaman ulusal ya da uluslararası hukukça yasaklanmamış bir eylem ya da ihmâl nedeniyle hiçbir çocuk hakkında ceza yasasını ihmâl ettiği iddiası ya da ithamı öne sürülemeyeceği gibi böyle bir ihlâlde bulunduğu da kabul edilmeyecektir.

b) Hakkında ceza kanununu ihlâl iddiası veya ithamı bulunan her çocuk aşağıdaki asgarî güvencelere sahiptir :

I) Haklarındaki suçlama yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılmak;

II) Haklarındaki suçlamalardan kendilerinin hemen ve doğrudan doğruya; ya da uygun düşen durumlarda ana-babaları ya da yasal vasileri kanalı ile haberli kılınmak ve savunmalarının hazırlanıp sunulmasında gerekli yasal ya da uygun olan başka yardımdan yararlanmak;

III) Yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde adli ya da başkaca uygun yardımdan yararlanarak ve özellikle çocuğun yaşı ve durumu göz önüne alınmak suretiyle kendisinin yüksek yararına aykırı olduğu saptanmadığı sürece, ana-babası veya yasal vasisi de hazır bulundurulurken yasaya uygun biçimde adil bir duruşma ile konunun gecikmeksizin karara bağlanmasının sağlanması;

IV) Tanıklık etmek ya da suç ikrarında bulunmak için zorlanmamak; aleyhine olan tanıkları sorguya çekmek veya sorguya çekmiş olmak ve lehine olan tanıkların hazır bulunmasının ve sorgulanmasının eşit koşullarda sağlanması;

V) Ceza yasasını ihlâl ettiği sonucuna varılması hâlinde, bu kararın ve bunun sonucu olarak alınan önlemlerin daha yüksek yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde yasaya uygun olarak incelenmesi;

VI) Kullanılan dili anlamaması veya konuşmaması hâlinde çocuğun parasız çevirmen yardımından yararlanması;



VII) Kovuşturmanın her aşamasında özel hayatının gizliliğine tam saygı gösterilmesine hakkı olmak;

3. Taraf Devletler, hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul olunan çocuk bakımından yalnızca ona uygulanabilir yasaların, usullerin, onunla ilgili makam ve kuruluşların oluşturulmasını teşvik edecek ve özellikle şu konularda çaba göstereceklerdir :

a) Ceza Yasasını ihlâl konusunda asgari bir yaş sınırı belirleyerek, bu yaş sınırının altındaki çocuğun ceza ehliyetinin olmadığını kabulü;

b) Uygun bulunduğu ve istenilir olduğu takdirde, insan hakları ve yasal güvencelere tam saygı gösterilmesi koşulu ile bu tür çocuklar için adli kovuşturma olmaksızın önlemlerin alınması.

4. Koruma tedbiri, yönlendirme ve gözetim kararları, danışmanlık, şartlı salıverme, bakım için yerleştirme, eğitim ve meslek öğretme programları ve diğer kurumsal bakım seçenekleri gibi çeşitli düzenlemelerin uygulanmasında, çocuklara durumları ve suçları ile orantılı ve kendi esenliklerine olacak biçimde muamele edilmesi sağlanacaktır.

#### **Madde 41**

Bu Sözleşmede yer alan hiçbir husus, çocuk haklarının gerçekleştirilmesine daha çok yardımcı olan ve;

a) bir Taraf Devletin yasasında; veya

b) bu Devlet bakımından yürürlükte olan uluslararası hukukta yer alan hükümleri etkilemeyecektir.

## **II. KISIM**

#### **Madde 42**

Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler.

#### **Madde 43**

1. Taraf Devletlerin bu Sözleşme ile üstlendikleri ilerlemeleri incelemek amacıyla, görevleri aşağıda belirtilen bir Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur.

2. Komite bu Sözleşme ile hükme bağlanan alanda yetenekleriyle tanınmış ve yüksek ahlak sahibi olan onsekiz uzmandan oluşur.[1] Komite üyeleri Taraf Devletlerce kendi vatandaşları arasından ve kişisel olarak görev yapmak üzere, adil bir coğrafi dağılım sağlama gereği ve başlıca hukuk sistemleri göz önünde tutularak seçilirler.

3. Komite üyeleri, Taraf Devletlerce gösterilen kişiler listesinden gizli oyla seçilirler. Her Taraf Devlet, vatandaşları arasından bir uzmanı aday gösterebilir.

4. Komite için ilk seçim, bu Sözleşmenin yürürlüğe girişini izleyen altı ay içinde yapılır. Sonraki seçimler iki yılda bir yapılır. Her seçim tarihinden en az dört ay önce,

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri, Taraf Devletleri iki ay içinde adaylarını göstermeye yazılı olarak davet eder. Daha sonra Genel Sekreter böylece belirlenen kişilerden, kendilerini gösteren Taraf Devletleri de işaret ederek, alfabetik sıraya göre oluşturduğu bir listeyi, Taraf Devletlere bildirir.

5. Seçimler, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Merkezinde, Genel Sekreter tarafından davet edilen Taraf Devletler toplantılarında yapılır. Nisabı, Taraf Devletlerin üçte ikisinin oluşturduğu bu toplantılarda, hazır bulunan ve oy kullanan Devletlerin salt çoğunluğuyla en fazla oy alan kişiler Komiteye seçilir.

6. Komite üyeleri dört yıl için seçilir. Aday gösterildikleri takdirde yeniden seçilebilirler. İlk seçimde seçilmiş olan beş üyenin görevi iki yıl sonra sona erer, bu beş üyenin isimleri ilk seçimden hemen sonra toplantı başkanı tarafından çekilen kura ile belirlenir.

7. Bir Komite üyesinin ölmesi veya çekilmesi ya da başka herhangi bir nedenle bir üyenin Komitedeki görevlerini yapamaz hale gelmesi durumunda adaylığını öneren Taraf Devlet, Komitenin onaylaması koşuluyla, böylece boşalan yerdeki görev süresi doluncaya kadar, kendi vatandaşları arasından başka bir uzmanı atayabilir.

8. Komite, iç tüzüğünü kendisi belirler.

9. Komite, memurlarını iki yıllık bir süre için seçer.

10. Komite toplantıları olağan olarak Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Merkezinde ya da Komite tarafından belirlenecek başka uygun bir yerde yapılır. Komite olağan olarak her yıl toplanır. Komite toplantılarının süresi, gerektiğinde, Genel Kurulca onaylanmak koşuluyla, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin bir toplantısıyla belirlenir veya değiştirilir.

11. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri gerekli maddî araçları ve personeli bu Sözleşme ile kendisine verilen görevleri etkili biçimde görebilmesi amacıyla, Komite emrine verir.

12. Bu Sözleşme uyarınca oluşturulan Komitenin üyeleri, Genel Kurulun onayı ile, Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kaynaklarından karşılanmak üzere, Genel Kurulca saptanan şart ve koşullar çerçevesinde kararlaştırılan ücreti alırlar.

#### **Madde 44**

1. Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakları yürürlüğe koymak için, aldıkları önlemleri ve bu haklardan yararlanma konusunda gerçekleştirilen ilerlemeye ilişkin raporları:

a) Bu Sözleşmenin, ilgili Taraf Devlet bakımından yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak iki yıl içinde,

b) Daha sonra beş yılda bir,

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığı ile Komiteye sunmayı taahhüt ederler.

2. Bu madde uyarınca hazırlanan raporlarda, bu Sözleşmeye göre üstlenilen sorumlulukların, şayet varsa, yerine getirilmesini etkileyen nedenler ve güçlükler belirtile-

cektir. Raporlarda ayrıca, ilgili ülkede Sözleşmenin uygulanması hakkında Komiteyi etraflıca aydınlatacak biçimde yeterli bilgi de bulunacaktır.

3. Komiteye etraflı bilgi içeren bir ilk rapor sunmuş olan Taraf Devlet, bu maddenin 1 (b) bendi gereğince sunacağı sonraki raporlarında daha önce verilmiş olan temel bilgileri tekrarlamayacaktır.

4. Komite, Taraf Devletlerden Sözleşmenin uygulamasına ilişkin her türlü ek bilgi isteminde bulunabilir.

5. Komite, iki yılda bir Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığı ile Genel Kurula faaliyetleri hakkında bir rapor sunar.

6. Taraf Devletler kendi raporlarının ülkelerinde geniş biçimde yayımını sağlarlar.

#### **Madde 45**

Sözleşmenin etkili biçimde uygulanmasını geliştirme ve Sözleşme kapsamına giren alanda uluslararası iş birliğini teşvik etmek amacıyla:

a) Uzmanlaşmış kurumlar, UNICEF ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtının öteki organları, bu Sözleşmenin kendi yetki alanlarına ilişkin olan hükümlerinin uygulanmasının incelenmesi sırasında, temsil edilmek hakkına sahiptirler. Komite; uzmanlaşmış kurumları, UNICEF'i ve uygun bulduğu öteki yetkili kuruluşları, kendi yetki alanlarını ilgilendiren konularda uzman olarak görüş vermeye davet edebilir. Komite, uzmanlaşmış kurumları, UNICEF'i ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtının öteki organlarını kendi faaliyet alanlarına ilişkin kesimlerde Sözleşmenin uygulanması hakkında rapor sunmaya davet edebilir;

b) Komite, uygun bulduğu takdirde, Taraf Devletlerce sunulmuş, bir istem içeren ya da teknik danışma veya yardım ihtiyacını belirten her raporu, gerekiyorsa Komitenin bu istek veya ihtiyaca ilişkin tavsiye ve gözlemlerini de ekleyerek, uzmanlaşmış kurumlara, UNICEF'e ve öteki yetkili kuruluşlara gönderir;

c) Komite, Genel Kurul'a Genel Sekreterden Komite adına çocuk haklarına ilişkin sorunlarda incelemeler yaptırması isteğinde bulunulmasını, tavsiye edebilir;

d) Komite, bu Sözleşmenin 44 ve 45. maddeleri uyarınca alınan bilgilere dayanarak, telkin ve genel nitelikte tavsiyelerde bulunabilir. Bu telkin ve genel nitelikteki tavsiyeler, ilgili olan her Taraf Devlete gönderilir ve şayet varsa, Taraf Devletlerin yorumları ile birlikte Genel Kurulun dikkatine sunulur.

### **III. KISIM**

#### **Madde 46**

Bu Sözleşme bütün Devletlerin imzasına açıktır.

#### **Madde 47**

Bu Sözleşme onaylamaya bağlı tutulmuştur. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri nezdine tevdi edilecektir.

**Madde 48**

Bu Sözleşme bütün Devletlerin katılmasına açık olacaktır. Katılma belgeleri Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri nezdine tevdi edilecektir.

**Madde 49**

1. Bu Sözleşme, yirminci onay ya da katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri nezdine tevdi tarihini izleyen otuzuncu gün yürürlüğe girecektir.
2. Yirminci onay yada katılma belgesinin tevdiinden sonra bu Sözleşmeyi onaylayacak yada ona katılacak Devletlerin her biri için, bu Sözleşme, söz konusu Devletin onay yada katılma belgesini tevdi tarihinden sonraki otuzuncu gün yürürlüğe girecektir.

**Madde 50**

1. Bu Sözleşmeye Taraf herhangi bir Devlet bir değişiklik önerisinde bulunabilir ve buna ilişkin metni Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri nezdine tevdi edebilir. Genel Sekreter bunun üzerine değişiklik önerisini Taraf Devletlere, önerinin incelenmesi ve oya konulması amacıyla bir Taraf Devletler Konferansı oluşturulmasını isteyip istemediklerini kendisine bildirmeleri kaydıyla, iletir. Böyle bir duyuru tarihini izleyen dört ay içinde Taraf Devletlerin en az üçte biri söz konusu konferansın toplanmasından yana olduklarını ifade ederlerse Genel Sekreter, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı çerçevesinde bu konferansı düzenler. Konferansta hazır bulunan ve oy kullanan Taraf Devletlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen her değişiklik, onay için Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunulur.
2. Bu maddenin 1. fıkrasında yer alan hükümlere uygun olarak kabul edilen bir değişiklik, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca onaylandığı ve bu sözleşmeye Taraf Devletlerin üçte iki çoğunluğu tarafından kabul edildiği zaman yürürlüğe girer.
3. Bir değişiklik yürürlüğe girdiği zaman, onu kabul eden Taraf Devletler bakımından bağlayıcılık taşır. Öteki Taraf Devletler bu Sözleşme hükümleri ve daha önce kabul ettikleri her değişiklikle bağlı kalırlar.

**Madde 51**

1. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri, onay yada katılma anında yapılabilecek çekincelerin metnini alacak ve bütün Devletlere bildirecektir.
2. Bu Sözleşmenin amacı ve konusu ile bağdaşmayan hiçbir çekinceye izin verilmeyecektir.
3. Çekinceler, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreterince, geri alınacağına ilişkin bildirimde bulunma yoluyla her zaman geri alınabilir. Bunun üzerine Genel Sekreter, bütün Devletleri haberdar eder. Böyle bir bildirim, Genel Sekreter tarafından alındığı tarihte işlerlik kazanır.

**Madde 52**

Bir Taraf Devlet, bu Sözleşmeyi, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreterine vereceği yazılı bildirim yoluyla feshedebilir. Fesih, bildirim Genel Sekreter tarafından

alınması tarihinden bir yıl sonra geçerli olur.

**Madde 53**

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri, bu Sözleşmenin tevdi makamı olarak belirlenmiştir.

**Madde 54**

İngilizce, Arapça, Çince, İspanyolca, Fransızca ve Rusça metinleri de aynı derecede geçerli olan bu Sözleşmenin özgün metni, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri nezdine tevdi edilecektir.

Hükümetleri tarafından tam yetkili kılınan aşağıda imzaları bulunan Temsilciler, yukarıdaki kuralların ışığında, bu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

***İhtirazi Kayıt:***

Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.”

[1] Genel Kurul 21 Aralık 1995 tarih ve 50/155 sayılı kararıyla, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 43. maddesinin, 2. paragrafındaki, “on” kelimesini “onsekiz” olarak değiştirmiştir. Değişiklik 18 Kasım 2002'de taraf olan devletlerin üçte ikisi (191'de 128'i) tarafından kabul edildiğinde yürürlüğe girmiştir.

## *Convention on the Rights of the Child*

HUMAN RIGHTS LIBRARY

*Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989. Entry into force 2 September 1990, in accordance with article 49.*

### **Preamble**

The States Parties to the present Convention,

Considering that, in accordance with the principles proclaimed in the Charter of the United Nations, recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world,

Bearing in mind that the peoples of the United Nations have, in the Charter, reaffirmed their faith in fundamental human rights and in the dignity and worth of the human person, and have determined to promote social progress and better standards of life in larger freedom,

Recognizing that the United Nations has, in the Universal Declaration of Human Rights and in the International Covenants on Human Rights, proclaimed and agreed that everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth therein, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status,

Recalling that, in the Universal Declaration of Human Rights, the United Nations has proclaimed that childhood is entitled to special care and assistance,

Convinced that the family, as the fundamental group of society and the natural environment for the growth and well-being of all its members and particularly children, should be afforded the necessary protection and assistance so that it can fully assume its responsibilities within the community,

Recognizing that the child, for the full and harmonious development of his or her personality, should grow up in a family environment, in an atmosphere of happiness, love and understanding,

Considering that the child should be fully prepared to live an individual life in society, and brought up in the spirit of the ideals proclaimed in the Charter of the United Nations, and in particular in the spirit of peace, dignity, tolerance, freedom, equality and solidarity,

Bearing in mind that the need to extend particular care to the child has been stated in the Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924 and in the Declaration of the Rights of the Child adopted by the General Assembly on 20 November 1959 and recognized in the Universal Declaration of Human Rights, in the International Covenant on Civil and Political Rights (in particular in articles 23 and 24), in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (in particular in article 10) and in the statutes and relevant instruments of specialized agencies and international organizations concerned with the welfare of children,

Bearing in mind that, as indicated in the Declaration of the Rights of the Child, “the child, by reason of his physical and mental immaturity, needs special safeguards and care, including appropriate legal protection, before as well as after birth”,

Recalling the provisions of the Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with Special Reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally; the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules); and the Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict, Recognizing that, in all countries in the world, there are children living in exceptionally difficult conditions, and that such children need special consideration,

Taking due account of the importance of the traditions and cultural values of each people for the protection and harmonious development of the child, Recognizing the importance of international co-operation for improving the living conditions of children in every country, in particular in the developing countries,

Have agreed as follows:

## **PART I**

### ***Article 1***

For the purposes of the present Convention, a child means every human being below the age of eighteen years unless under the law applicable to the child, majority is attained earlier.

### ***Article 2***

1. States Parties shall respect and ensure the rights set forth in the present Convention to each child within their jurisdiction without discrimination of any kind, irrespective of the child’s or his or her parent’s or legal guardian’s race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national, ethnic or social origin, property, disability, birth or other status.
2. States Parties shall take all appropriate measures to ensure that the child is protected against all forms of discrimination or punishment on the basis of the

status, activities, expressed opinions, or beliefs of the child's parents, legal guardians, or family members.

**Article 3**

1. In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration.

2. States Parties undertake to ensure the child such protection and care as is necessary for his or her well-being, taking into account the rights and duties of his or her parents, legal guardians, or other individuals legally responsible for him or her, and, to this end, shall take all appropriate legislative and administrative measures.

3. States Parties shall ensure that the institutions, services and facilities responsible for the care or protection of children shall conform with the standards established by competent authorities, particularly in the areas of safety, health, in the number and suitability of their staff, as well as competent supervision.

**Article 4**

States Parties shall undertake all appropriate legislative, administrative, and other measures for the implementation of the rights recognized in the present Convention. With regard to economic, social and cultural rights, States Parties shall undertake such measures to the maximum extent of their available resources and, where needed, within the framework of international co-operation.

**Article 5**

States Parties shall respect the responsibilities, rights and duties of parents or, where applicable, the members of the extended family or community as provided for by local custom, legal guardians or other persons legally responsible for the child, to provide, in a manner consistent with the evolving capacities of the child, appropriate direction and guidance in the exercise by the child of the rights recognized in the present Convention.

**Article 6**

1. States Parties recognize that every child has the inherent right to life.
2. States Parties shall ensure to the maximum extent possible the survival and development of the child.

**Article 7**

1. The child shall be registered immediately after birth and shall have the right from birth to a name, the right to acquire a nationality and, as far as possible, the right to know and be cared for by his or her parents.

2. States Parties shall ensure the implementation of these rights in accordance with their national law and their obligations under the relevant international instruments in this field, in particular where the child would otherwise be stateless.



**Article 8**

1. States Parties undertake to respect the right of the child to preserve his or her identity, including nationality, name and family relations as recognized by law without unlawful interference.
2. Where a child is illegally deprived of some or all of the elements of his or her identity, States Parties shall provide appropriate assistance and protection, with a view to re-establishing speedily his or her identity.

**Article 9**

1. States Parties shall ensure that a child shall not be separated from his or her parents against their will, except when competent authorities subject to judicial review determine, in accordance with applicable law and procedures, that such separation is necessary for the best interests of the child. Such determination may be necessary in a particular case such as one involving abuse or neglect of the child by the parents, or one where the parents are living separately and a decision must be made as to the child's place of residence.
2. In any proceedings pursuant to paragraph 1 of the present article, all interested parties shall be given an opportunity to participate in the proceedings and make their views known.
3. States Parties shall respect the right of the child who is separated from one or both parents to maintain personal relations and direct contact with both parents on a regular basis, except if it is contrary to the child's best interests.
4. Where such separation results from any action initiated by a State Party, such as the detention, imprisonment, exile, deportation or death (including death arising from any cause while the person is in the custody of the State) of one or both parents or of the child, that State Party shall, upon request, provide the parents, the child or, if appropriate, another member of the family with the essential information concerning the whereabouts of the absent member(s) of the family unless the provision of the information would be detrimental to the well-being of the child. States Parties shall further ensure that the submission of such a request shall of itself entail no adverse consequences for the person(s) concerned.

**Article 10**

1. In accordance with the obligation of States Parties under article 9, paragraph 1, applications by a child or his or her parents to enter or leave a State Party for the purpose of family reunification shall be dealt with by States Parties in a positive, humane and expeditious manner. States Parties shall further ensure that the submission of such a request shall entail no adverse consequences for the applicants and for the members of their family.
2. A child whose parents reside in different States shall have the right to maintain on a regular basis, save in exceptional circumstances personal relations and direct contacts with both parents. Towards that end and in accordance with the obligation of States Parties under article 9, paragraph 1, States Parties shall respect the right

of the child and his or her parents to leave any country, including their own, and to enter their own country. The right to leave any country shall be subject only to such restrictions as are prescribed by law and which are necessary to protect the national security, public order (ordre public), public health or morals or the rights and freedoms of others and are consistent with the other rights recognized in the present Convention.

**Article 11**

1. States Parties shall take measures to combat the illicit transfer and non-return of children abroad.
2. To this end, States Parties shall promote the conclusion of bilateral or multilateral agreements or accession to existing agreements.

**Article 12**

1. States Parties shall assure to the child who is capable of forming his or her own views the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child.
2. For this purpose, the child shall in particular be provided the opportunity to be heard in any judicial and administrative proceedings affecting the child, either directly, or through a representative or an appropriate body, in a manner consistent with the procedural rules of national law.

**Article 13**

1. The child shall have the right to freedom of expression; this right shall include freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds, regardless of frontiers, either orally, in writing or in print, in the form of art, or through any other media of the child's choice.
2. The exercise of this right may be subject to certain restrictions, but these shall only be such as are provided by law and are necessary:
  - (a) For respect of the rights or reputations of others; or
  - (b) For the protection of national security or of public order (ordre public), or of public health or morals.

**Article 14**

1. States Parties shall respect the right of the child to freedom of thought, conscience and religion.
2. States Parties shall respect the rights and duties of the parents and, when applicable, legal guardians, to provide direction to the child in the exercise of his or her right in a manner consistent with the evolving capacities of the child.
3. Freedom to manifest one's religion or beliefs may be subject only to such limitations as are prescribed by law and are necessary to protect public safety, order, health or morals, or the fundamental rights and freedoms of others.

**Article 15**

1. States Parties recognize the rights of the child to freedom of association and to freedom of peaceful assembly.
2. No restrictions may be placed on the exercise of these rights other than those imposed in conformity with the law and which are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, public order (ordre public), the protection of public health or morals or the protection of the rights and freedoms of others.

**Article 16**

1. No child shall be subjected to arbitrary or unlawful interference with his or her privacy, family, or correspondence, nor to unlawful attacks on his or her honour and reputation.
2. The child has the right to the protection of the law against such interference or attacks.

**Article 17**

States Parties recognize the important function performed by the mass media and shall ensure that the child has access to information and material from a diversity of national and international sources, especially those aimed at the promotion of his or her social, spiritual and moral well-being and physical and mental health.

To this end, States Parties shall:

- (a) Encourage the mass media to disseminate information and material of social and cultural benefit to the child and in accordance with the spirit of article 29;
- (b) Encourage international co-operation in the production, exchange and dissemination of such information and material from a diversity of cultural, national and international sources;
- (c) Encourage the production and dissemination of children's books;
- (d) Encourage the mass media to have particular regard to the linguistic needs of the child who belongs to a minority group or who is indigenous;
- (e) Encourage the development of appropriate guidelines for the protection of the child from information and material injurious to his or her well-being, bearing in mind the provisions of articles 13 and 18.

**Article 18**

1. States Parties shall use their best efforts to ensure recognition of the principle that both parents have common responsibilities for the upbringing and development of the child. Parents or, as the case may be, legal guardians, have the primary responsibility for the upbringing and development of the child. The best interests of the child will be their basic concern.
2. For the purpose of guaranteeing and promoting the rights set forth in the present Convention, States Parties shall render appropriate assistance to parents and legal

guardians in the performance of their child-rearing responsibilities and shall ensure the development of institutions, facilities and services for the care of children.

3. States Parties shall take all appropriate measures to ensure that children of working parents have the right to benefit from child-care services and facilities for which they are eligible.

**Article 19**

1. States Parties shall take all appropriate legislative, administrative, social and educational measures to protect the child from all forms of physical or mental violence, injury or abuse, neglect or negligent treatment, maltreatment or exploitation, including sexual abuse, while in the care of parent(s), legal guardian(s) or any other person who has the care of the child.

2. Such protective measures should, as appropriate, include effective procedures for the establishment of social programmes to provide necessary support for the child and for those who have the care of the child, as well as for other forms of prevention and for identification, reporting, referral, investigation, treatment and follow-up of instances of child maltreatment described heretofore, and, as appropriate, for judicial involvement.

**Article 20**

1. A child temporarily or permanently deprived of his or her family environment, or in whose own best interests cannot be allowed to remain in that environment, shall be entitled to special protection and assistance provided by the State.

2. States Parties shall in accordance with their national laws ensure alternative care for such a child.

3. Such care could include, inter alia, foster placement, kafalah of Islamic law, adoption or if necessary placement in suitable institutions for the care of children. When considering solutions, due regard shall be paid to the desirability of continuity in a child's upbringing and to the child's ethnic, religious, cultural and linguistic background.

**Article 21**

States Parties that recognize and/or permit the system of adoption shall ensure that the best interests of the child shall be the paramount consideration and they shall:

(a) Ensure that the adoption of a child is authorized only by competent authorities who determine, in accordance with applicable law and procedures and on the basis of all pertinent and reliable information, that the adoption is permissible in view of the child's status concerning parents, relatives and legal guardians and that, if required, the persons concerned have given their informed consent to the adoption on the basis of such counselling as may be necessary;

(b) Recognize that inter-country adoption may be considered as an alternative means of child's care, if the child cannot be placed in a foster or an adoptive family or cannot in any suitable manner be cared for in the child's country of origin;

- (c) Ensure that the child concerned by inter-country adoption enjoys safeguards and standards equivalent to those existing in the case of national adoption;
- (d) Take all appropriate measures to ensure that, in inter-country adoption, the placement does not result in improper financial gain for those involved in it;
- (e) Promote, where appropriate, the objectives of the present article by concluding bilateral or multilateral arrangements or agreements, and endeavour, within this framework, to ensure that the placement of the child in another country is carried out by competent authorities or organs.

**Article 22**

1. States Parties shall take appropriate measures to ensure that a child who is seeking refugee status or who is considered a refugee in accordance with applicable international or domestic law and procedures shall, whether unaccompanied or accompanied by his or her parents or by any other person, receive appropriate protection and humanitarian assistance in the enjoyment of applicable rights set forth in the present Convention and in other international human rights or humanitarian instruments to which the said States are Parties.
2. For this purpose, States Parties shall provide, as they consider appropriate, co-operation in any efforts by the United Nations and other competent intergovernmental organizations or non-governmental organizations co-operating with the United Nations to protect and assist such a child and to trace the parents or other members of the family of any refugee child in order to obtain information necessary for reunification with his or her family. In cases where no parents or other members of the family can be found, the child shall be accorded the same protection as any other child permanently or temporarily deprived of his or her family environment for any reason, as set forth in the present Convention.

**Article 23**

1. States Parties recognize that a mentally or physically disabled child should enjoy a full and decent life, in conditions which ensure dignity, promote self-reliance and facilitate the child's active participation in the community.
2. States Parties recognize the right of the disabled child to special care and shall encourage and ensure the extension, subject to available resources, to the eligible child and those responsible for his or her care, of assistance for which application is made and which is appropriate to the child's condition and to the circumstances of the parents or others caring for the child.
3. Recognizing the special needs of a disabled child, assistance extended in accordance with paragraph 2 of the present article shall be provided free of charge, whenever possible, taking into account the financial resources of the parents or others caring for the child, and shall be designed to ensure that the disabled child has effective access to and receives education, training, health care services, rehabilitation services, preparation for employment and recreation opportunities in a manner conducive to the child's achieving the fullest possible social integration and individual

development, including his or her cultural and spiritual development

4. States Parties shall promote, in the spirit of international cooperation, the exchange of appropriate information in the field of preventive health care and of medical, psychological and functional treatment of disabled children, including dissemination of and access to information concerning methods of rehabilitation, education and vocational services, with the aim of enabling States Parties to improve their capabilities and skills and to widen their experience in these areas. In this regard, particular account shall be taken of the needs of developing countries.

**Article 24**

1. States Parties recognize the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health and to facilities for the treatment of illness and rehabilitation of health. States Parties shall strive to ensure that no child is deprived of his or her right of access to such health care services.

2. States Parties shall pursue full implementation of this right and, in particular, shall take appropriate measures:

(a) To diminish infant and child mortality;

(b) To ensure the provision of necessary medical assistance and health care to all children with emphasis on the development of primary health care;

(c) To combat disease and malnutrition, including within the framework of primary health care, through, inter alia, the application of readily available technology and through the provision of adequate nutritious foods and clean drinking-water, taking into consideration the dangers and risks of environmental pollution;

(d) To ensure appropriate pre-natal and post-natal health care for mothers;

(e) To ensure that all segments of society, in particular parents and children, are informed, have access to education and are supported in the use of basic knowledge of child health and nutrition, the advantages of breastfeeding, hygiene and environmental sanitation and the prevention of accidents;

(f) To develop preventive health care, guidance for parents and family planning education and services.

3. States Parties shall take all effective and appropriate measures with a view to abolishing traditional practices prejudicial to the health of children.

4. States Parties undertake to promote and encourage international co-operation with a view to achieving progressively the full realization of the right recognized in the present article. In this regard, particular account shall be taken of the needs of developing countries.

**Article 25**

States Parties recognize the right of a child who has been placed by the competent authorities for the purposes of care, protection or treatment of his or her physical or mental health, to a periodic review of the treatment provided to the child and all

other circumstances relevant to his or her placement.

**Article 26**

1. States Parties shall recognize for every child the right to benefit from social security, including social insurance, and shall take the necessary measures to achieve the full realization of this right in accordance with their national law.
2. The benefits should, where appropriate, be granted, taking into account the resources and the circumstances of the child and persons having responsibility for the maintenance of the child, as well as any other consideration relevant to an application for benefits made by or on behalf of the child.

**Article 27**

1. States Parties recognize the right of every child to a standard of living adequate for the child's physical, mental, spiritual, moral and social development.
2. The parent(s) or others responsible for the child have the primary responsibility to secure, within their abilities and financial capacities, the conditions of living necessary for the child's development.
3. States Parties, in accordance with national conditions and within their means, shall take appropriate measures to assist parents and others responsible for the child to implement this right and shall in case of need provide material assistance and support programmes, particularly with regard to nutrition, clothing and housing.
4. States Parties shall take all appropriate measures to secure the recovery of maintenance for the child from the parents or other persons having financial responsibility for the child, both within the State Party and from abroad. In particular, where the person having financial responsibility for the child lives in a State different from that of the child, States Parties shall promote the accession to international agreements or the conclusion of such agreements, as well as the making of other appropriate arrangements.

**Article 28**

1. States Parties recognize the right of the child to education, and with a view to achieving this right progressively and on the basis of equal opportunity, they shall, in particular:
  - (a) Make primary education compulsory and available free to all;
  - (b) Encourage the development of different forms of secondary education, including general and vocational education, make them available and accessible to every child, and take appropriate measures such as the introduction of free education and offering financial assistance in case of need;
  - (c) Make higher education accessible to all on the basis of capacity by every appropriate means;
  - (d) Make educational and vocational information and guidance available and accessible to all children;

(e) Take measures to encourage regular attendance at schools and the reduction of drop-out rates.

2. States Parties shall take all appropriate measures to ensure that school discipline is administered in a manner consistent with the child's human dignity and in conformity with the present Convention.

3. States Parties shall promote and encourage international cooperation in matters relating to education, in particular with a view to contributing to the elimination of ignorance and illiteracy throughout the world and facilitating access to scientific and technical knowledge and modern teaching methods. In this regard, particular account shall be taken of the needs of developing countries.

**Article 29**

1. States Parties agree that the education of the child shall be directed to:

(a) The development of the child's personality, talents and mental and physical abilities to their fullest potential;

(b) The development of respect for human rights and fundamental freedoms, and for the principles enshrined in the Charter of the United Nations;

(c) The development of respect for the child's parents, his or her own cultural identity, language and values, for the national values of the country in which the child is living, the country from which he or she may originate, and for civilizations different from his or her own;

(d) The preparation of the child for responsible life in a free society, in the spirit of understanding, peace, tolerance, equality of sexes, and friendship among all peoples, ethnic, national and religious groups and persons of indigenous origin;

(e) The development of respect for the natural environment.

2. No part of the present article or article 28 shall be construed so as to interfere with the liberty of individuals and bodies to establish and direct educational institutions, subject always to the observance of the principle set forth in paragraph 1 of the present article and to the requirements that the education given in such institutions shall conform to such minimum standards as may be laid down by the State.

**Article 30**

In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities or persons of indigenous origin exist, a child belonging to such a minority or who is indigenous shall not be denied the right, in community with other members of his or her group, to enjoy his or her own culture, to profess and practise his or her own religion, or to use his or her own language.

**Article 31**

1. States Parties recognize the right of the child to rest and leisure, to engage in play and recreational activities appropriate to the age of the child and to participate freely in cultural life and the arts.



2. States Parties shall respect and promote the right of the child to participate fully in cultural and artistic life and shall encourage the provision of appropriate and equal opportunities for cultural, artistic, recreational and leisure activity.

**Article 32**

1. States Parties recognize the right of the child to be protected from economic exploitation and from performing any work that is likely to be hazardous or to interfere with the child's education, or to be harmful to the child's health or physical, mental, spiritual, moral or social development.

2. States Parties shall take legislative, administrative, social and educational measures to ensure the implementation of the present article. To this end, and having regard to the relevant provisions of other international instruments, States Parties shall in particular:

- (a) Provide for a minimum age or minimum ages for admission to employment;
- (b) Provide for appropriate regulation of the hours and conditions of employment;
- (c) Provide for appropriate penalties or other sanctions to ensure the effective enforcement of the present article.

**Article 33**

States Parties shall take all appropriate measures, including legislative, administrative, social and educational measures, to protect children from the illicit use of narcotic drugs and psychotropic substances as defined in the relevant international treaties, and to prevent the use of children in the illicit production and trafficking of such substances.

**Article 34**

States Parties undertake to protect the child from all forms of sexual exploitation and sexual abuse. For these purposes, States Parties shall in particular take all appropriate national, bilateral and multilateral measures to prevent:

- (a) The inducement or coercion of a child to engage in any unlawful sexual activity;
- (b) The exploitative use of children in prostitution or other unlawful sexual practices;
- (c) The exploitative use of children in pornographic performances and materials.

**Article 35**

States Parties shall take all appropriate national, bilateral and multilateral measures to prevent the abduction of, the sale of or traffic in children for any purpose or in any form.

**Article 36**

States Parties shall protect the child against all other forms of exploitation prejudicial to any aspects of the child's welfare.

**Article 37**

States Parties shall ensure that:

(a) No child shall be subjected to torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. Neither capital punishment nor life imprisonment without possibility of release shall be imposed for offences committed by persons below eighteen years of age;

(b) No child shall be deprived of his or her liberty unlawfully or arbitrarily. The arrest, detention or imprisonment of a child shall be in conformity with the law and shall be used only as a measure of last resort and for the shortest appropriate period of time;

(c) Every child deprived of liberty shall be treated with humanity and respect for the inherent dignity of the human person, and in a manner which takes into account the needs of persons of his or her age. In particular, every child deprived of liberty shall be separated from adults unless it is considered in the child's best interest not to do so and shall have the right to maintain contact with his or her family through correspondence and visits, save in exceptional circumstances;

(d) Every child deprived of his or her liberty shall have the right to prompt access to legal and other appropriate assistance, as well as the right to challenge the legality of the deprivation of his or her liberty before a court or other competent, independent and impartial authority, and to a prompt decision on any such action.

**Article 38**

1. States Parties undertake to respect and to ensure respect for rules of international humanitarian law applicable to them in armed conflicts which are relevant to the child.

2. States Parties shall take all feasible measures to ensure that persons who have not attained the age of fifteen years do not take a direct part in hostilities.

3. States Parties shall refrain from recruiting any person who has not attained the age of fifteen years into their armed forces. In recruiting among those persons who have attained the age of fifteen years but who have not attained the age of eighteen years, States Parties shall endeavour to give priority to those who are oldest.

4. In accordance with their obligations under international humanitarian law to protect the civilian population in armed conflicts, States Parties shall take all feasible measures to ensure protection and care of children who are affected by an armed conflict.

**Article 39**

States Parties shall take all appropriate measures to promote physical and psychological recovery and social reintegration of a child victim of: any form of neglect, exploitation, or abuse; torture or any other form of cruel, inhuman or degrading treatment or punishment; or armed conflicts. Such recovery and reintegration shall take place in an environment which fosters the health, self-respect and dignity of the child.

**Article 40**

1. States Parties recognize the right of every child alleged as, accused of, or recognized as having infringed the penal law to be treated in a manner consistent with the promotion of the child's sense of dignity and worth, which reinforces the child's respect for the human rights and fundamental freedoms of others and which takes into account the child's age and the desirability of promoting the child's reintegration and the child's assuming a constructive role in society.

2. To this end, and having regard to the relevant provisions of international instruments, States Parties shall, in particular, ensure that:

(a) No child shall be alleged as, be accused of, or recognized as having infringed the penal law by reason of acts or omissions that were not prohibited by national or international law at the time they were committed;

(b) Every child alleged as or accused of having infringed the penal law has at least the following guarantees:

(i) To be presumed innocent until proven guilty according to law;

(ii) To be informed promptly and directly of the charges against him or her, and, if appropriate, through his or her parents or legal guardians, and to have legal or other appropriate assistance in the preparation and presentation of his or her defence;

(iii) To have the matter determined without delay by a competent, independent and impartial authority or judicial body in a fair hearing according to law, in the presence of legal or other appropriate assistance and, unless it is considered not to be in the best interest of the child, in particular, taking into account his or her age or situation, his or her parents or legal guardians;

(iv) Not to be compelled to give testimony or to confess guilt; to examine or have examined adverse witnesses and to obtain the participation and examination of witnesses on his or her behalf under conditions of equality;

(v) If considered to have infringed the penal law, to have this decision and any measures imposed in consequence thereof reviewed by a higher competent, independent and impartial authority or judicial body according to law;

(vi) To have the free assistance of an interpreter if the child cannot understand or speak the language used;

(vii) To have his or her privacy fully respected at all stages of the proceedings.

3. States Parties shall seek to promote the establishment of laws, procedures, authorities and institutions specifically applicable to children alleged as, accused of, or recognized as having infringed the penal law, and, in particular:

(a) The establishment of a minimum age below which children shall be presumed not to have the capacity to infringe the penal law;

(b) Whenever appropriate and desirable, measures for dealing with such children without resorting to judicial proceedings, providing that human rights and legal

safeguards are fully respected. 4. A variety of dispositions, such as care, guidance and supervision orders; counselling; probation; foster care; education and vocational training programmes and other alternatives to institutional care shall be available to ensure that children are dealt with in a manner appropriate to their well-being and proportionate both to their circumstances and the offence.

**Article 41**

Nothing in the present Convention shall affect any provisions which are more conducive to the realization of the rights of the child and which may be contained in:

- (a) The law of a State party; or
- (b) International law in force for that State.

**PART II**

**Article 42**

States Parties undertake to make the principles and provisions of the Convention widely known, by appropriate and active means, to adults and children alike.

**Article 43**

1. For the purpose of examining the progress made by States Parties in achieving the realization of the obligations undertaken in the present Convention, there shall be established a Committee on the Rights of the Child, which shall carry out the functions hereinafter provided.
2. The Committee shall consist of eighteen experts of high moral standing and recognized competence in the field covered by this Convention.[1] The members of the Committee shall be elected by States Parties from among their nationals and shall serve in their personal capacity, consideration being given to equitable geographical distribution, as well as to the principal legal systems.
3. The members of the Committee shall be elected by secret ballot from a list of persons nominated by States Parties. Each State Party may nominate one person from among its own nationals.
4. The initial election to the Committee shall be held no later than six months after the date of the entry into force of the present Convention and thereafter every second year. At least four months before the date of each election, the Secretary-General of the United Nations shall address a letter to States Parties inviting them to submit their nominations within two months. The Secretary-General shall subsequently prepare a list in alphabetical order of all persons thus nominated, indicating States Parties which have nominated them, and shall submit it to the States Parties to the present Convention.
5. The elections shall be held at meetings of States Parties convened by the Secretary-General at United Nations Headquarters. At those meetings, for which two thirds of States Parties shall constitute a quorum, the persons elected to the Committee shall be those who obtain the largest number of votes and an absolute majority of the votes

of the representatives of States Parties present and voting.

6. The members of the Committee shall be elected for a term of four years. They shall be eligible for re-election if renominated. The term of five of the members elected at the first election shall expire at the end of two years; immediately after the first election, the names of these five members shall be chosen by lot by the Chairman of the meeting.

7. If a member of the Committee dies or resigns or declares that for any other cause he or she can no longer perform the duties of the Committee, the State Party which nominated the member shall appoint another expert from among its nationals to serve for the remainder of the term, subject to the approval of the Committee.

8. The Committee shall establish its own rules of procedure.

9. The Committee shall elect its officers for a period of two years.

10. The meetings of the Committee shall normally be held at United Nations Headquarters or at any other convenient place as determined by the Committee. The Committee shall normally meet annually. The duration of the meetings of the Committee shall be determined, and reviewed, if necessary, by a meeting of the States Parties to the present Convention, subject to the approval of the General Assembly.

11. The Secretary-General of the United Nations shall provide the necessary staff and facilities for the effective performance of the functions of the Committee under the present Convention.

12. With the approval of the General Assembly, the members of the Committee established under the present Convention shall receive emoluments from United Nations resources on such terms and conditions as the Assembly may decide.

**Article 44**

1. States Parties undertake to submit to the Committee, through the Secretary-General of the United Nations, reports on the measures they have adopted which give effect to the rights recognized herein and on the progress made on the enjoyment of those rights

(a) Within two years of the entry into force of the Convention for the State Party concerned;

(b) Thereafter every five years.

2. Reports made under the present article shall indicate factors and difficulties, if any, affecting the degree of fulfilment of the obligations under the present Convention. Reports shall also contain sufficient information to provide the Committee with a comprehensive understanding of the implementation of the Convention in the country concerned.

3. A State Party which has submitted a comprehensive initial report to the Committee need not, in its subsequent reports submitted in accordance with paragraph 1 (b) of the present article, repeat basic information previously provided.

4. The Committee may request from States Parties further information relevant to the implementation of the Convention.

5. The Committee shall submit to the General Assembly, through the Economic and Social Council, every two years, reports on its activities.

6. States Parties shall make their reports widely available to the public in their own countries.

**Article 45**

In order to foster the effective implementation of the Convention and to encourage international co-operation in the field covered by the Convention:

(a) The specialized agencies, the United Nations Children's Fund, and other United Nations organs shall be entitled to be represented at the consideration of the implementation of such provisions of the present Convention as fall within the scope of their mandate. The Committee may invite the specialized agencies, the United Nations Children's Fund and other competent bodies as it may consider appropriate to provide expert advice on the implementation of the Convention in areas falling within the scope of their respective mandates. The Committee may invite the specialized agencies, the United Nations Children's Fund, and other United Nations organs to submit reports on the implementation of the Convention in areas falling within the scope of their activities;

(b) The Committee shall transmit, as it may consider appropriate, to the specialized agencies, the United Nations Children's Fund and other competent bodies, any reports from States Parties that contain a request, or indicate a need, for technical advice or assistance, along with the Committee's observations and suggestions, if any, on these requests or indications;

(c) The Committee may recommend to the General Assembly to request the Secretary-General to undertake on its behalf studies on specific issues relating to the rights of the child;

(d) The Committee may make suggestions and general recommendations based on information received pursuant to articles 44 and 45 of the present Convention. Such suggestions and general recommendations shall be transmitted to any State Party concerned and reported to the General Assembly, together with comments, if any, from States Parties.

**PART III**

**Article 46**

The present Convention shall be open for signature by all States.

**Article 47**

The present Convention is subject to ratification. Instruments of ratification shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.

**Article 48**

The present Convention shall remain open for accession by any State. The instruments of accession shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.

**Article 49**

1. The present Convention shall enter into force on the thirtieth day following the date of deposit with the Secretary-General of the United Nations of the twentieth instrument of ratification or accession.
2. For each State ratifying or acceding to the Convention after the deposit of the twentieth instrument of ratification or accession, the Convention shall enter into force on the thirtieth day after the deposit by such State of its instrument of ratification or accession.

**Article 50**

1. Any State Party may propose an amendment and file it with the Secretary-General of the United Nations. The Secretary-General shall thereupon communicate the proposed amendment to States Parties, with a request that they indicate whether they favour a conference of States Parties for the purpose of considering and voting upon the proposals. In the event that, within four months from the date of such communication, at least one third of the States Parties favour such a conference, the Secretary-General shall convene the conference under the auspices of the United Nations. Any amendment adopted by a majority of States Parties present and voting at the conference shall be submitted to the General Assembly for approval.
2. An amendment adopted in accordance with paragraph 1 of the present article shall enter into force when it has been approved by the General Assembly of the United Nations and accepted by a two-thirds majority of States Parties.
3. When an amendment enters into force, it shall be binding on those States Parties which have accepted it, other States Parties still being bound by the provisions of the present Convention and any earlier amendments which they have accepted.

**Article 51**

1. The Secretary-General of the United Nations shall receive and circulate to all States the text of reservations made by States at the time of ratification or accession.
2. A reservation incompatible with the object and purpose of the present Convention shall not be permitted.
3. Reservations may be withdrawn at any time by notification to that effect addressed to the Secretary-General of the United Nations, who shall then inform all States. Such notification shall take effect on the date on which it is received by the Secretary-General.

**Article 52**

A State Party may denounce the present Convention by written notification to the Secretary-General of the United Nations. Denunciation becomes effective one year

after the date of receipt of the notification by the Secretary-General.

**Article 53**

The Secretary-General of the United Nations is designated as the depositary of the present Convention.

**Article 54**

The original of the present Convention, of which the Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish texts are equally authentic, shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations. In witness thereof the undersigned plenipotentiaries, being duly authorized thereto by their respective Governments, have signed the present Convention.

[1] The General Assembly, in its resolution 50/155 of 21 December 1995, approved the amendment to article 43, paragraph 2, of the Convention on the Rights of the Child, replacing the word “ten” with the word “eighteen”. The amendment entered into force on 18 November 2002 when it had been accepted by a two-thirds majority of the States parties (128 out of 191).

**Source:** <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>